L. JANDÁSEK.

ŽIVOT DR. MIROSLAVA TYRŠE

1932 • MORAVSKÝ LEGIONÁŘ • BRNO

TYRŠOVA KNIHOVNA SV. 1.

L. JANDÁSEK

ŽIVOT DR. MIROSLAVA TYRŠE

BRNO 1932

VYDAL MORAVSKÝ LEGIONÁŘ

TISKL POKORNÝ A SPOL. V BRNĚ

Úvodem.

Na oslavu stých narozenin Tyršových uspořádala Komenského vyšší škola lidová v Brně cyklus desíti přednášek »O životě a díle i významu dr. Miroslava Tyrše«. Otiskuji zde výklad o Tyršově životě, přednesený tam — ovšem stručněji — 28. ledna 1932.

Knížka tato, rozsahu nutně omezeného, nechce býti podrobným životopisem Tyršovým. Snažil jsem se však čerpati i z pramenů dosud nepoužitých a osvětliti podrobněji ty části a stránky Tyršova života, které byly dosud málo známy, ač pro vnitřní život a vývoj Tyršův měly význam značný; výklady jsou stručnější, kde jde o období a stránky Tyršova života už známé. Rozdělení látky vyplývá z osudů Tyršova života.

V Brně v únoru 1932.

L. J.

Tyršovo dětství (1832–1841).

(Předkové; Děčín, Döbling, Kropáčova Vrutice, Stránov. Vliv siroby a prostředí na povahu Tyršovu.)

S výjimkou Tyršova otce a poněkud i dědečka známe o Tyršových předcích jen data, zaznamenaná v matrikách: narození, sňatky a úmrtí. Se strany otcovy jdou ta data až do r. 1718, kdy se narodil Tyršův pradědeček Jan Michael Tirsch. Jako 40letý vdovec přiženil se z Hohentau do Krbic, vesnice o několika jen domech mezi Kadaní a Žatcem. Vzal si Marii Elišku Hanlovou, o 4 leta mladší »poddanou dvora Prunéřova« (Brunnsersdorf) a oba se dožili slušného věku: Jan Michael 65 let (zemřel 6. července 1783), Marie Eliška 74 let (zemřela r. 1796). Povoláním byl Tyršův praděd panským šafářem a dařilo se mu patrně i hmotně dost obstojně; snad sňatkem s Marií Eliškou, se kterou byl oddán v Krbicích 31. ledna 1758, vyženil domek či malé hospodářství, snad si na ně našetřil — tak jeho syn, František Karel, je už v matrice zapsán jako »domkář a zedník z Krbic č. 23«. Tyršův dědeček se narodil 6. prosince 1766, v 21 letech se pak oženil (22. ledna 1788) s Marií Annou Richtrovou z Německých Kralup č. 18. (Její rodiče byli Ant. Richter a Anna roz. Körnerová, či Markéta, roz.

Gärnerová ze Sossau č. 2.) Tento »domkář a zedník«, Tyršův dědeček, ztrávil poslední svá leta u svého syna, Tyršova otce, doktora lékařství. To už byl stár (66 let) a nemocen a vdovec. S jeho ženou, Tyršovou babičkou, usadil se však v rodině zlý host: tuberkulosa; zemřela na ni, asi 60letá, 14. ledna 1827, předešedši svého muže o 7 let na věčnost. Rodina Tyršova dědečka byla požehnána šesti dětmi, z nichž však déle na živu zůstaly patrně jen tři: obě dcery (Anna Rosalie, narozená r. 1790 a Marie Anna, narozená r. 1795; není o nich zpráv v matrice, žily tedy a zemřely pravděpodobně v jiné farnosti), a syn Jan Vincenc, Tyršův otec. Ostatní hoši — tři — zemřeli v dětství (první, narozený r. 1793, žil jen den, druhý, narozený r. 1794, 16 dní, třetí — všichni tři se jmenovali po otci Františkové Karlové — narozený r. 1798, dožil se 8 a půl roku.)

Jako poslední dítě z tohoto manželství narodil se 19. května 1801 Jan Vincenc, Tyršův otec. Syn »domkáře a zedníka« jistě se tvrdě probíjel životem, než 16. března 1830 dosáhl doktorátu lékařství; brzy potom jako muž 30letý se oženil s Vincencií Kirschbaumovou z Borče u Lovosic, tehdy 36letou, a 1. dubna 1832 vstoupil do služeb hraběte Frant. Ant. Thuna jako zámecký lékař v Děčíně. Dostával platu 200 zl., byt v zahradním domku č. 3 i krmivo pro koně — cena těchto naturalií byla asi 80 zl. Vedle povinnosti léčiti chudý lid zdarma měl povinnost za plat léčiti panské služebnictvo a úřednictvo (za návštěvu u úředníků dostával 30 kr.) a spravo-

vati také lázně sv. Josefa, tehdy ve stavu velmi zanedbaném. Do těchto lázní přijal jako jednoho ze 2 sluhů a topičů také svého starého otce. Pobyt dr. Vincence Tirsche v Děčíně, který trval od 1. dubna 1832 do jara r. 1836, tedy čtyři leta, nebyl klidný, ani šťastný. Jediným světlým bodem bylo narození prvorozeného syna Friedricha Emanuela — našeho Tyrše — 17. září 1832. Jinak trpěl Tyršův otec poměry služebními i zdravotními. Správa lázní vynesla mu četná nedorozumění s hrabětem, zaviněná asi intrikami správce Seidla, který na dr. Tirsche žaloval mezi jiným, že strhuje zámeckým sluhům s platu, že nedobře hospodaří a také — že on i jeho otec, sluha a topič v lázních, odpuzují lázeňské hosti — svou nemocí. Otec skutečně brzy nato zemřel, dva roky po narození Friedricha Emanuela, 13. listopadu 1834 ve věku 68 let, a sám dr. Vincenc Tirsch trpěl již tehdy tuberkulosou plic značně pokročilou.

Rozpory s hrabětem ve věcech služebních byly dovršovány neštěstím rodinným. Druhé dítě — Karolina Marie, která se narodila 14. července 1834, dožila se jen 3 týdnů; už 3. srpna 1834 vypravil jí pohřeb z nového bytu, zámeckého domku č. 2, kam se byl zatím přestěhoval. Počátkem r. 1836 dosáhly spory s hrabětem vrcholu a dr. Vincenc Tirsch dostal výpověď.

Na jaře r. 1836 odebral se tedy Jan Vincenc Tirsch i se svou chotí a synem Emanuelem Bedřichem do Vídně a usadil se v Döblingu jako soukro-

mý lékař; tam byl lékárníkem jeho švagr, Emanuel Kirschbaum. Nemáme zpráv o tom, jak se tam dr. Tirschovi dařilo. Zasvitlo mu tam rodinné štěstí — 21. června 1836 se mu tam narodila dcera Anna Emanuela Aloisie; ale dlouho se dr. Tirsch z tohoto štěstí, ani z pobytu v Döblingu netěšil. Dne 13. listopadu 1836, po pobytu asi půlročním, zemřel tam na tuberkulosu plic, nedoživ se ani plných 36 let.

U svého bratra Emanuela zůstala vdova s oběma dětmi i nějaký čas po smrti manželově. Rány osudu stíhaly ji dále: desítiměsíční děvčátko zemřelo jí 13. dubna 1837 »horečkou od zubů« a ona sama i hoch Friedrich onemocněli. V červenci 1837 odjela z Vídně poštou i s hochem, jen krátce se zastavila v Praze a odejela se léčiti do Karlových Varů. Odtamtud pak se ještě téhož roku přestěhovala k svému druhému bratrovi, Bedřichu Kirschbaumovi, hospodářskému správci na panství rytíře Bedřicha Neupauera v Kropáčově Vrutici na Mladoboleslavsku. Bydlil v zámku č. 1, měl tehdy 50 let a nebyl ženat. Tu se usadila matka s hochem, ale nepobyla tam ani rok. Ve věku 43 let zemřela tam 2. srpna 1838 — zase tuberkulosou (podle nálezu lékaře z Benátek na »ztvrdnutí života« — »Unterleibsverhärtung«.) Pochována je na hřbitově v Dolním Slivně.

Neměl ještě plných šest let náš Tyrš, když už pětkrát zasáhla smrt do jeho nejbližšího okolí; a byť úmrtí dědečkovo a první sestřičky prošlo bez dojmu nerozvitou duší hochovou, smrt otcova, když měl čtyři roky, smrt druhé sestry, když mu bylo půl

páta roku, a konečně smrt matky, když dovršoval šestý rok svého života, nemohly nezanechati v dětské duši dojmů těžkých a hlubokých. Půl roku potom znovu se dotkla záhada smrti a života jeho duše: 17. února 1839 zemřel v Döblingu jeho strýc Emanuel, u něhož prožil Tyrš rok svého dětství. Tehdy už chodil do školy, do první třídy školy ve Vtelně, kam ho poslal jeho strýc nedlouho po smrti matčině, počátkem školního roku 1838/39.

Prostředí, v němž náš Tyrš tehdy jako hoch prožil tři leta (od léta 1837 do r. 1840), bylo naprosto rozdílné od prostředí, v němž prožil mládí nejútlejší. Málo asi utkvělo v Tyršově duši z pobytu děčínského, ve kterém prožil první tři a půl leta, a snad i z ročního pobytu vídeňského. Ale přechod z prostředí velkoměstského, kde žil s počátku v prostředí aspoň poněkud rodinném (i po smrti otcově tam byl strýc a matka) do prostředí naprosto venkovského (Kropáčova Vrutice měla tehdy 50 domů s 267 obyvateli, nebylo tam školy, kostela ani hřbitova), mimo to do krajiny české, a konečně do prostředí, v němž nenacházel po smrti matčině pranic rodinného tepla v domácnosti neženatého strýce — přechod ten znamenal mocný náraz na duši hocha, beztoho už i jinak osudem těžce pronásledovaného. Jeho nejbližším prostředím mohlo být jen prostředí zámeckého dvora: děti podruhů a šafářů. Snad menší vzdálenost nebo pohodlnější cesta byla příčinou, že strýc dal hocha Tyrše do školy do Vtelna, vesnice asi 2 km vzdálené od Vrutice, kdežto ostatní děti

vrutické chodily do jednotřídní školy ve Slivně, kam se chodilo 3—4 km cestou úvalem. Do té školy chodil Tyrš celé dva školní roky (1838/39 a 1839/40), roku dalšího jen několik měsíců. Téhož roku 1840 se totiž strýc Bedřich stal ředitelem panství stránovského, které také patřilo Neupauerům, i přestěhoval se i s hochem do Nového Stránova u Mladé Boleslavě, zase do zámku. V Tyršově životě změnilo se jen to, že už do školy nechodil — a tím byl ochuzen o stálý a pravidelný styk se společností dětskou. Byl by musil chodit do školy v Dolním Krnsku, kamž byl Stránov přiškolen i přifařen; Tyrše prý soukromě vyučoval farář, muž prý mravů velmi přísných. Stránovský pobyt Tyršův potrval jen do konce školního roku 1841. Bylo nutno pomýšleti na blížící se studie devítiletého hocha — a v Praze žil třetí matčin bratr — Antonín Kirschbaum, oficiál v pojišťovně. V létě 1841 hocha k němu převezli — do pátého jeho domova. Rozloučil se tehdy s trvalým pobytem na venkově navždy.

Po stránce zdravotní měl český venkov na mladého sirotka vliv jistě dobrý; není aspoň zpráv o tom, že by se bylo u něho hlásilo smutné dědictví obou rodičů i dědečků. Po stránce společenské — Tyrš poznal na venkově kromě osamělého strýce jen společnost dětí chudých a žil s ní. Naučil se tam i česky tak, že v Praze musel dohánět, co z němčiny byl zapomněl. Ale osud, který dal Tyršovi už tehdy tolikrát pohlédnouti v tvář smrti u bytostí nejdražších, který mu nedopřál rodinného tepla ani trvalej-

šího pobytu v témž okolí a prostředí, působil jistě na cit sirotkův; kdož ví, zda pozdější životní smutek, který leží na mnohých dnech života Tyršova, nepadl v jeho duši už v době, která se pravidelně a právem u jiných dětí nazývá zlatým věkem radostného mládí? Vypráví se, že devítiletý Tyrš utekl z domova ve Stránově a zaryl tvář do mechu v lese, když ho měli odvézti do Prahy; snad má tato nezaručená zpráva jen znázorniti bolest hochovu a strach z toho, co zase má přijíti. Nemohl dotud nikde zakotviti; nebylo trvalého štěstí ani klidu — téměř u kolébky začal Tyršovi ten věčný ruch, jenž dal ráz jeho pozdějšímu životnímu přesvědčení, už od mlada doléhal naň boj o život, na němž později založil svou filosofii, už od nejútlejšího dětství bijí do jeho duše rány osudu, jehož nové nárazy a ozvěny jako pochmurný leitmotiv provázejí vnitřní život Tyršův až do skal ötzských.

Tak končí první období Tyršova mládí. Za prvních 9 let prožil v něm více životních zkušeností než jiní lidé za celá desetiletí.

Druhé období Tyršova mládí (1841–1850).

(Tyrš v Praze, ve škole Maltézské a na gymnasiu. Rok 1848 a národní uvědomení. Tyrš poznává antiku a tělocvik.)

O prázdninách r. 1841 nastěhoval se 9letý Tyrš k trvalému pobytu do rodiny svého třetího strýce, Antonína Kirschbauma. V nevlídném, tmavém přízemním bytě malostranském (v Karmelitské ul. čís. 379) tísnila se četná rodina drobného pražského úředníka; k 5 dětem, z nichž jen nejstarší — Jenny — přesahovala Tyrše věkem o 4 leta, přibylo tu dítě šesté. Konečně se tedy hoch dostal do prostředí sobě a svému věku přiměřeného; zdá se však, že už bylo pozdě, aby k němu byl přilnul a s ním srostl tak, jako by byl srostl, kdyby se mu ho bylo dostalo o několik let dříve. Jak to bývá u dětí — oblíbil si nejvíce starší sestřenici, jistě mu imponující inteligencí, přirozenou u děvčete staršího, tehdy už třináctiletého a připravujícího se na dráhu učitelskou.*) Z dalších dětí byla v rodině strýcově dcera

*) V 50. letech zřídila si tato Jenny Kirschbaumová vyšší dívčí školu v Praze na Malé straně ve Vlašské ul. č. 361. Měla 4 oddělení a vyučovalo se na ní předmětům literním i ženským ručním pracím, zpěvu i hře na klavír a ovšem francouzštině a angličtině. V třetí době svého mládí — za svých studií universitních — vyučoval tam také Tyrš. Jenny zemřela asi 60letá r. 1888.

Viktorie, o 3 leta mladší než Tyrš (zemřela už roku 1845), a tříletá tehdy Barbora, pozdější učitelka hry na klavír. Z hochů byl v rodině strýcově Ladislav, který se stal radou zemského soudu v Praze, a Mikuláš, který vystudovav na kněze, byl farářem u sv. Trojice ve Spálené ulici (zemřel r. 1879 v Košířích). O finanční zabezpečení hochovo pečoval snad s počátku stránovský strýc Bedřich. Ale ne dlouho, jen půl roku: 24. ledna 1842 zemřel ve Stránově, raněn mrtvicí, ve věku 55 let. Tyrš po něm zdědil 567 zl. 15½ kr. konv. m. a po svém druhém strýci Emanuelu, lékárníku v Döblingu, 13.565 zl. 39 kr.

Z rodiny svého strýce Antonína docházel tedy Tyrš do druhé třídy dvojtřídní triviální školy u Maltézů, umístěné ve tmavé a vlhké, zchátralé, šindelové budově na nádvoří maltézském (Praha IV 472); nebylo jí škoda, když byla o svatodušních bouřích r. 1848 zpustošena a konečně r. 1873 zbořena. Tam chodil Tyrš rok, od prázdnin r. 1841. Jen dva záznamy se o něm z této doby zachovaly; oba v čestných knihách této školy. První je datován právě v den pohřbu stránovského strýce: 26. ledna 1842; Tyrš je tam zapsán — devátý v pořadí — jako pochválený »za zvláště dobré chování ve škole i na ulici«. Koncem toho školního roku obstál Tyrš velmi dobře při zkouškách závěrečných: 17. srpna r. 1842 byl zapsán — jako šestý — do zlaté čestné knihy při celoroční zkoušce vyššího oddělení II. třídy »za pilnost a dobré chování«.

O prázdninách roku 1842 bylo se Tyršovi podro-

biti ještě jedné zkoušce. Ze školy triviální nebylo možno vstoupiti na gymnasium; k tomu opravňovalo jen absolvování III. třídy hlavní školy (Musterhauptschule). Aby byl přijat do I. třídy malostranského gymnasia, musel vykonati zkoušku z III. třídy školy hlavní: vykonal ji jako privatista s vyznamenáním a tak vstoupil o prázdninách r. 1842 na gymnasium malostranské, jímž se mu otevřel nový svět s několika stran. Už celý velkoměstský ruch pražský i se svým charakteristickým odstínem malostranským byl Tyršovi světem novým, světem, v němž honosnost paláců staré šlechty a její přepychový život ostře kontrastoval s malebnou prostotou malostranských domů i těžkým, ale spokojeným životem chudiny, v nich bydlící. Tyrš se tam seznámil nejen s kruhem dětí strýcových, nýbrž i s malostranskou mládeží ostatní; z ní poznal už na malostranském gymnasiu Nerudu (byl o 3 třídy níže), tam studoval příel Tyršův Jar. Čermák i dr. Edvard Novotný, oba bratranci Kirschbaumové atd. Gymnasium to bylo šestitřídní a Tyrš je absolvoval v letech 1842—1848 s prospěchem velmi dobrým. Prémie sice nikdy nedostal, ale vynikal hlavně v znalostech jazyků klasických, na něž se studium gymnasijní tehdy především soustřeďovalo. Měl zvláštní zálibu pro latinu i řečtinu; už ve IV. třídě mluvil Tyrš dosti plynně latinsky a znal už dobře i řecky (dostalo se mu za to pochvaly scholastikovy, jenž mu řekl, že dělá čest svému jmenovci, slavnému kdysi filologovi Thierschovi). Znalost klasických

jazyků otvírala Tyršovi jiný svět, než v jakém žil na venkově nebo i v Praze. Byl to svět zašlé staré kultury antické, svět, jenž se mladému, snivému a osudem těžce dotýkanému hochovi jevil jako svět krásný, klidný, vyrovnaný, jako zlatý věk lidstva, svět, v němž žily postavy silné a krásné, jak je zobrazovalo řecké sochařství, »s mohutně vyvinutými svaly, ušlechtilými rysy, souměrnými údy a ztepilým vzrůstem«; jako svět, pod jehož modrou oblohou a zlatým sluncem žil národ svobodný a volný. Klid zašlé kultury, na níž spočíval odlesk jižního slunce, tak jako se ve světovém názoru řeckém zrcadlila modrá klenba jižní, to byl přístav, do něhož veplul Tyrš, hnán tolika bouřemi životními: tam našel klid a smír, ale také sílu k životu a práci na místě, kam ho osud postavil. — Vědy přírodní se tehdy na gymnasiích zanedbávaly; Tyrš pochopil tento nedostatek svého vzdělání, a touže po vzdělání harmonickém a uceleném, hleděl na universitě dohoniti, v čem ho na tomto poli zanedbalo gymnasium.

Tělesná konstrukce Tyršova nevykazovala v té době poruch, ale hoch Tyrš nedospíval v jinocha zvlášť silného. První Tyršův životopisec (ve »Světozoru« r. 1868) nazývá ho »kvítkem velmi outlým. Po rodičích, již oba záhy na souchotě zemřeli, mnoho síly a zdraví nepodědil«; volný pohyb venkovský snad mu nahrazovaly v Praze hry s hochy stejného věku. Hrával se tehdy velký a malý pasák a

»studentík Tyrš,*) ač postavičky subtilné, byl mezi nejlepšími hráči. To trvalo ovšem jen asi do kvinty ... Vyrostl z něho mladík neširokých ramen, bledý, slabých plecí, ne sice knihomol, ale do studia opravdově zabraný jinoch«. Slabá tělesná konstrukce byla asi příčinou, že 12letý Tyrš po prvé poznal tělocvik prakticky: už tehdy, r. 1844, poslal ho strýc (prý na lékařskou radu) do tělocvičného ústavu Rudolfa Steffanyho; nečinil prý tam valných pokroků a cvičení také po roce zanechal, když se r. 1845 Steffany odstěhoval do Vídně.**)

Právě když Tyrš končil poslední třídu gymnasijní, došlo v Praze k důležitým událostem národním a politickým. Byl to rok nadějí a mládí, rok nového života, rok 1848. A šestnáctiletý student Tyrš sledoval rychlý spád bouřlivých událostí pražských, v nichž i studentstvu připadl podíl stejně významný jako smutný. Politická svoboda, rovnost národů — to byla hesla, která zapalovala všecky; studenti zasedali v Národním výboře a měli svou legii; i gymnasisté měli svou kohortu — a účastnili se pouličních projevů, průvodů a schůzí, ale i bouří svato-

---

*) Podle zprávy R. Tyršové v Sokolských besedách, IV.

**) V zápisníku Rud. Steffanyho, zaznamenávajícím cvičence (počtem 390) od 13. února 1843 do 15. prosince 1845, je také jméno Tyršovo. Tyrš poznal tedy tělocvik už jako tercián — současně když konal první pokroky v jazycích klasických a když po prvé se hlouběji setkal se světem řeckým, v jehož umění i tělocvik měl tak významnou úlohu. Snad u Steffanyho se po prvé dověděl i o antickém tělocviku (v prospektu svého ústavu Steffany horlí pro antický tělocvik, který »k souměrnosti vývoje duševního i tělesného« hledí).

dušních, v nichž mnoho studentů raněno, a jež četní jiní studenti odpykali žalářem i vyhnanstvím. Některé zprávy tvrdí, že Tyrš byl členem studentské legie, že velel na barikádě u kasáren újezdských a že mu byla na Staroměstském náměstí prostřelena čapka kulkou z ručnice granátnické. Starší životopis (z r. 1868) píše, že »v gymnasiální kohortě nezaujímal žádného čestného místa: bylť malý a neměl míry — přece však z jinakých ohledů do ní přijat byl.«*) — Vliv toho roku na Tyrše byl nesporně velký. Někteří (Grégr) myslí, že prvního národního uvědomení se Tyršovi dostalo už na gymnasiu a to německým prof. Unschuldem, který žákům odměnou za slušné chování předčítával úryvky z české historie, nejapně a v duchu loyality psané; ale i tak otevíraly žactvu — a ovšem Tyršovi zvláště — okna do druhého světa, vzdáleného rovněž časově, ale blízkého místně: do světa národní minulosti české, v níž bylo mnoho slávy i utrpení. Slavná historie národa působila jako první popud k vlasteneckému uvědomení Tyršovu.

Ale i když tato zpráva není zaručena, jisto je, že aspoň poslední rok gymnasijního studia na Malé Straně měl na vlastenecké uvědomení Tyršovo vliv rozhodný. První jeho životopisec myslí, že »dojem

*) Grégr píše roku 1883 (v Památníku), že Tyrš neměl v bouřích r. 1848 účastenství žádného, že střílení a povyk na ulicích mu působil vyražení; r. 1884 (v knížce Mir. Tyrš) naopak, že měl tehdy účastenství dosti živé, že byl členem studentské legie, »vláčel se s puškou bezmála delší než byl sám« a velel na barikádě.

toho roku byl i na Tyrše znamenitý. Vlast svou sice vždy vřele miloval a dějiny její s nadšeností čítal; avšak národní uvědomení teprve touto dobou stalo se mu jasné, neboť až posud nikdo z kruhů jemu známých je neměl a k němu jinocha nevedl.« Rozhodující je tu však tvrzení Tyrše samého, jenž vykládaje vliv toho roku na vlastenecké uvědomení Jar. Čermáka, zobecňuje jej na větší počet mladých lidí, mezi něž čítá i sebe sama: »Nezapomenutelný rok tento s tím čistým zápalem pro svobodu a národnost, se zápalem, jaký nikdy více v té míře už se nevrátil, zůstavil hluboké stopy ve všech myslích povznešenějších, a Čermák prožil jej se vším nadšením jinošským. Že rok ten spatřil, to učinilo z něho, jak z mnohého z nás, Čecha a Slovana plně uvědomělého.« — Plné uvědomení české a slovanské po prvním probuzení již dřívějším je u Tyrše plod roku 1848. A není se tomu co diviti: ten krásný obraz české minulosti dostával r. 1848 skvělý protějšek v obraze české budoucnosti: svobodné a volné, slavné i veliké velikostí vlastní i slovanskou. — Tímto »plným uvědomením českým a slovanským« si nutno vysvětliti také přestup 10 studentů z gymnasia malostranského na gymnasium staroměstské hned po prázdninách r. 1848; gymnasium to mělo totiž pověst ústavu vlasteneckého. Tehdy provedena reforma středoškolského studia tím, že byly zrušeny dvě třídy filosofického kursu při gymnasiích a přechodně zavedeny dva ročníky lycea. Do takového I. ročníku lycea vstoupil po prázdni-

nách r. 1848 Tyrš. Tam pobyl i s ostatními 9 spolužáky malostranskými celá dvě leta; ze 115 žáků 2. lyceální třídy na staroměstském gymnasiu podrobilo se v létě r. 1850 jen 84 žáků zkoušce maturitní; všichni se také dobrovolně přihlásili ke zkoušce z češtiny. Vyznamenání z češtiny z nich dostalo jen 6 žáků — mezi nimi i Tyrš. V posledním roce Tyršových studií na gymnasiu staroměstském zavedena byla na něm novota: Jan Malýpetr, Čech, počal na něm vyučovati tělocviku. Není zatím dokladů, že do tělocviku toho chodil také Tyrš (na vysvědčení maturitním známky z tělocviku není, protože to byl předmět nepovinný). Ale i když do tělocviku tehdy nechodil, měl příležitost poznat znovu tělocvik školský, s nímž se prakticky seznámil po prvé už v tercii, r. 1844.

Když 18letý Tyrš skončil studia gymnasijní, byl bohatší o mnohou zkušenost životní a o mocné poznatky duševní. Hned na počátku studií došla ho zpráva, že zemřel jeho stránovský strýc, a jako kvartán doprovodil k hrobu 10letou sestřenici z rodiny, v níž žil. Poznal nové prostředí počešťující se Prahy, v níž prožil její nejjásavější dny svobody; nabyl uvědomení národního a slovanského; poznal antický svět s jeho krásami uměleckými i jasným názorem světovým. Tam a v zašlé i budoucí slávě vlastního národa nacházel útulek před nepřízní osudu, a v tělocviku poznával prostředek k tělesnému zesílení a zkrásnění. V mladé Tyršově duši tvořil se ideální svět síly, krásy a nadšení, kom-

pensace světa hořkosti a osamocenosti, v němž mu bylo žíti. Velmi dobrý prospěch, hlavně ve studiu klasických jazyků, i patrně malá aktivní účast ve veřejném studentském ruchu roku 1848 dávají souditi na hocha přičinlivého, pilného, zamklého, hledajícího raději ústraní a místo přemýšlivého pozorovatele než místa bouří a radikálních projevů těch studentů, jejichž mládí bylo ušetřeno tolikerých pohledů ve tvář smrti osob nejdražších. I když energie mládí nedala tehdy Tyršovi upadnouti v těžký smutek sirotka, přece jen kriticky je nutno přijímati nezaručené zprávy o veselém hochu, bezstarostně si hrajícím na hradbách marianských. Temný hlas osudu neprojevuje se jinak než tím, že hoch se uzavírá do svého studia a do vysněných světů krásy a síly; a lásku, o niž ho obírá tvrdý osud, promítá z nedostatku kruhu nejbližšího a nejintimnějšího do okruhů širších: vlasti, národa, Slovanstva. Snad i po této stránce, líče život přítele Jar. Čermáka, myslil Tyrš na život vlastní, když napsal: »Povaha jeho nebyla společenskou v běžném srozumu slova toho. Vyvíjelať se směrem tímto již za dob zcela mladistvých. Dlouhá nemoc, odloučenost od her a zábav druhů věkem mu rovných zvykala ho již od mládí samotě, uzavřenosti, životu vnitřnímu, zesílila tuto stránku zvláštní, aniž by ji byla snad jedině vytvořila; bylť to jeden ze základních rysů celé povahy jeho. Jak každý člověk uvnitř bohatý snesl, ba miloval téměř samotu; svou radost a ještě více svůj žal dovedl nésti sám.«

Tyršovy mladosti doba třetí (1850–1861).

(Studium práv a filosofie. Základy světového a životního názoru. Osudy vnější; cesty, pobyt mimo Prahu; starosti hmotné. Nový Jáchymov.)

Po matuře bylo se Tyršovi rozhodnouti o dalším směru studií i o životním povolání. Praktický smysl rodiny strýce Antonína Kirschbauma a snad i jiné »cizí naléhání« — jak píše Tyrš ve vlastním životopise — přimělo ho k tomu, že byl na podzim r. 1850 immatrikulován jako posluchač práv na universitě pražské. Celý jeho předchozí vývoj duševní, celá jeho bytost, jeho povaha, záliby, všecko se vzpíralo rozhodnutí takovému. Ale poslechl přece více naléhání cizího než »popudů vlastních«, ne však na dlouho. Vnitřní síla zvítězila: »Nemoha přemoci odporu proti studiím právnickým, přestoupil jsem na fakultu filosofickou, kdež jsem zprvu za účely všeobecného vzdělání se ubíral, později pak vedením prof. Roberta Zimmermanna především studiem filosofie a najmě estetiky se zanášel. Mimo to navštěvoval jsem též kollegia matematická, přírodopisná a historická, prodělav k tomu na fakultě lékařské též kurs anatomický, bych počátkům uměleckých studií svých hlubšího podkladu dodal.« Přestup z právnické fakulty na filosofickou je první

životní krise Tyršova, krise povolání. Jím byl v hlavní, podstatné věci rozhodnut směr Tyršova života: rozešel se s praktickým smyslem všech, kteří mu chtěli raditi k zabezpečení materiálnímu, a vstoupil na dráhu idealismu, neohlížejícího se na potřeby hmotné. Nevstoupil proto na fakultu filosofickou, aby se věnoval dráze středoškolského profesora; nikdy na ni nepomyslil. A kollegia, jež tam poslouchal, zřejmě svědčí o tom, že si tehdy Tyrš obral za hlavní předmět svého studia filosofii, najmě estetiku. — Tehdy si Tyrš uvědomil, že především jest nutno zjednati pevný základ své osobnosti vnitřní: ucelený názor světový a životní. Vzácný tento smysl pro cenu uceleného všeobecného vzdělání dokázal tím, že poznav jednostrannost svého vzdělání na gymnasiu, hleděl doplniti nedostatky vzdělání přírodovědeckého na universitě. Vedle svého oboru hlavního poslouchal také přednášky z tohoto oboru: přírodovědecké výklady o fysice (silozpytu, telegrafii, hydrostatice, aerostatice, akustice, magnetismu a elektřině) u prof. Petřiny, o lučbě u prof. Rechledra, o geogonii u prof. Presla; matematiku poslouchal u profesorů Kulíka, Macka a Jandery, stereometrii u Macka. Širšího rozhledu hleděl nabýti posloucháním přednášek Hoeflerových o dějinách politických; slovanským tužbám vyhovoval tím, že poslouchal české výklady (českých přednášek bylo tehdy na universitě velmi poskrovnu) Koubkovy o literatuře polské. Z hlavního svého oboru účastnil se kollegií

především Zimmermannových (Zimmermann byl herbartovec) o logice, o dějinách filosofie křesťanské a filosofie německé od Leibnitze po Hegla, o teorii vědy filosofické a o všeobecné krásovědě. Pokud nebyl pro svůj hegelovský směr zbaven stolice Hanuš (tedy jen roku 1851/2), poslouchal Tyrš i jeho přednášky o dějinách filosofie od Kanta po Hegla a Herbarta (tento důležitý a tehdy velmi živý úsek filosofie slyšel tedy Tyrš ve výkladech herbartovce Zimmermanna i hegelovce Hanuše), pak přednášky o logice na podkladě metafysickém*) a kritický rozbor a výklad metafysiky Ant. Marka. K podrobnějším studiím z oboru filosofického patří čtení krauseovce Leonhardiho o právní teorii a logice a Hesnerova čtení o právní filosofii, jež poslouchal už jako právník. — Proč studoval u prof. Bohdálka také deskriptivní anatomii, řekl v životopise vlastním, »by počátkům uměleckých studií svých hlubšího podkladu dodal«. Ve výběru přednášek je viděti Tyršova ducha kritického a k širokým obzorům i k důkladnosti směřujícího.

Studium to zanechalo v Tyršovi vlivy hluboké a trvalé, Tyrš však ani tu nepodlehl vlivu některého profesora, jakož nikdy nebyl v ničem jednostranný: poslouchal výklady hegelovců i herbartovců, svůj světový názor si opíral o důkladné studium přírodovědecké a matematické, ne tedy o jednostrannou spekulaci filosofickou, i u studia

---

*) to ještě jako právník v 2. semestru r. 1850/51.

umění šel až na kořen — studoval především anatomii, aby měl správný vědecký základ svých studií dalších; rozhlížel se i po dějinách světových a zvláště podrobněji se zabýval literaturou polskou. Jistě velmi mnoho vlivů v Tyršovi zanechala idealistická filosofie německá; nebyl bez vlivu ani Herbart, a to právě na počátky formalistní estetiky Tyršovy; ale nedogmatický, kritický poměr Tyršův ke všem soustavám dovolil mu přijímati i v dobách pozdějších nové filosofické a přírodovědecké proudy moderní a organicky je vepínati do pevného filosofického, světového a životního názoru, jejž si už tehdy vytvořil. K nim patří především módní tehdy filosof pesimismu Artur Schopenhauer. To byl filosof Tyršovi celým založením velmi blízký, ale přece ho Tyrš dogmaticky nepřijímal. K nim pak přistoupil ke konci filosofických studií Tyršových Darwin (r. 1859), jehož učení se stalo Tyršovi východiskem k sociologické aplikaci darwinismu na život lidstva a národů vůbec, vlastního národa pak především. Jeden obor, v němž Tyrš chtěl rovněž pracovati, na filosofické fakultě pražské zastoupen nebyl: dějiny umění. V té věci — jak sám píše v životopise — »byl tedy zcela na studium literatury odborné odkázán«. Ale studiem odborné literatury doplňoval si Tyrš školní vzdělání i v oborech jiných a všech. Nikdy na př. nepřestal čísti klasiky řecké a římské, a filosofie antická, hlavně Plato a Aristoteles, třebas výkladů zvláštních o ní neposlouchal, tvoří důležitou součást v Tyršově filoso-

fickém přesvědčení. Ba více, první Tyršova filosofická práce (nedokončená) zabývá se problémem filosofie antické: poměrem filosofie Senekovy ke stoicismu. V tom směru měl na Tyrše mocný vliv prof. Hanuš, vykladač a zastánce filosofie řecké, který se s Tyršem shodoval i v jiné své lásce: v lásce k tělocviku, jejž spolu s Tyršem pěstoval v obou pražských ústavech tělocvičných.

Čtyřletí, které Tyrš ztrávil na filosofické fakultě pražské university v letech 1851—1855,*) není vyplněno jen posloucháním přednášek a studiem domácím. Odborné své vzdělání doplňoval Tyrš cestami, z nichž jen o jedné se nám dochovala zpráva v životopise Tyršově, napsaném drem Ed. Grégrem. Z úředních údajů o Tyršových bytech v Praze vysvítá, že Tyrš r. 1852 odešel z bytu svého strýce v Karmelitské ulici č. 18 a přestěhoval se na Václavské nám. č. 59 (Praha-II., 1282).**) Podle zprávy dra Edv. Grégra (která vyšla v »Památníku Sokola Pražského« r. 1883, tedy ještě za Tyršova života), podnikl r. 1854 Tyrš první cestu do Italie, po studentsku, pěšky, s tlumokem na zádech a s málo penězi, ale s nadšením tím větším pro velkolepost přírody, pro nesmrtelné výtvory velkých umělců. Tak

---

*) Naposled byl zapsán v zimním semestru škol. roku 1854/55.

**) Z dalších záznamů je viděti, že Tyrš r. 1853 a 1854 opouštěl Prahu na delší dobu. Tak je zaznamenáno, že r. 1853 byl z Prahy odhlášen na 7 měsíců, na dvakrát: po prvé na 4 týdny, počínajíc 14. březnem, do Pardubic, po druhé od 29. června až do konce roku, neudáno, kam. Roku dalšího, 1854, odhlášen už 11. dubna zase až do konce roku.

prý překročil Alpy horskými pěšinami, prošel severní Italii a prohlédl si veškeré památky její, navštívil každé místo, vynikající krásou neb velkolepostí přírody, a vrátil se Krajinou a na Vídeň domů. V Krajině se seznámil s rodinou Schnirchovou; otec sochaře Boh. Schnircha stavěl tam tenkráte dráhu přes Kras; a z té známosti vzešlo prý později přátelství Tyršovo s mladým umělcem Bohuslavem. Mimo citovanou zprávu Grégrovu jiných zpráv o této první velké cestě filosofa Tyrše neznáme. Není snad možno pochybovati o tom, že ji Tyrš skutečně vykonal; a je tedy dokladem Tyršova zvídavého a samostatného ducha, jeho touhy po světovém rozhledu, čerpaném nejen z knih, nýbrž z — empirie, vlastní zkušenosti. Rokem 1855 končí se Tyršovo universitní čtyřletí. Toho roku není zaznamenán jeho odjezd z Prahy (přestěhoval se však a bydlel roku 1855 a 1856 ve Vodičkově ulici č. 12 v Praze II., 677, II. patro). K vylíčení Tyršova studentského života v jeho filosofickém kvadrienniu nutno zaznamenati věc velmi důležitou: počínajíc r. 1853 až do r. 1855 Tyrš »jakožto žák tělocvičnu Malypetrovu velmi pilně navštěvoval« (jak mu majitel tělocvičného ústavu Jan Malýpetr písemně dosvědčil 12. srpna 1862). Znal-li Tyrš tělocvik už z gymnasia (z r. 1844 a snad i 1850), v soukromém tělocvičném ústavě Malypetrově jej poznal důkladně — a to nejen prakticky, nýbrž i jeho teorii. Obojí — teorie i praxe — byla tam založena na tělocviku Jahnově a Eiselenově.

Roku 1855 dosáhl Tyrš absolutoria. Ale co a jak dál? Na mysli mu patrně už dříve tanul cíl: habilitace z filosofie. Ale k tomu cíli byla ještě cesta dlouhá — a svízelná. Neboť tehdy — velmi pravděpodobně — postaven byl Tyrš po prvé před nesnáze, jichž ho do té doby byl život ušetřil: nesnáze finanční. Rok po svém přestupu z práv na filosofii proti vůli svých příbuzných Tyrš r. 1852 opustil dům svého strýce, v němž 11 let bydlil. Snad to byl následek či předzvěst i rozchodu vnitřního, který se jistě dostavil v těchto letech, kdy Tyrš, dosáh absolutoria, počal pomýšleti na dlouhou přípravu ke kariéře universitního profesora a shledal, že nemá hmotných prostředků k dalšímu studiu. Zákrejs udává, že jmění Tyršovo čítalo na 20.000 zl. Bylo ho 14.435 zl. 54½ kr. konv. měny a spravoval je pražský poručenský úřad. Poručníkem byl od r. 1841 jeho strýc Antonín. Koncem roku 1846, když byl Tyrš v kvintě, vyšetřilo gubernium, že Tyrš nemá jen 570 zl., jak udal Kirschbaum v žádosti o Tyršovo osvobození od školného, nýbrž že ze jmění Tyršova plyne roční důchod 678 zl., z čehož na výchovu povoleno 492 zl. ročně a ze zbytku pak se měly platiti taxy, remunerace poručníkovi atd. Jak se dále hospodařilo se jměním Tyršovým, zda při odchodu z domu poručníkova a před Tyršovými cestami mimo Prahu a do Italie byl Tyrš prohlášen plnoletým a mohl samostatně hospodařiti se svým jměním, není známo. Jisto je, že po absolutoriu, 25. června 1855, Tyrš postoupil

hypotéku 565 zl. 39 kr., váznoucí na statku Věži u Čáslavě. Brzy potom, když dosáhl 24 let, a když se měl sám vydržovati po dobu, jejíhož konce tehdy nebylo viděti, Tyrš počal strádati i nedostatkem hmotným. Tehdy ási Tyrš využil svých znalostí tělocvičných k obživě: vystoupil z ústavu Malypetrova, kdež tři poslední léta vytrvale cvičil jako žák, a přestoupil do druhého ústavu tělocvičného, který měl na Václavském náměstí č. 780, v II. patře domu »U Doušů« Ferdinand Schmidt. Tam se toho roku 1856 stal Tyrš cvičitelem a byl jím 2 roky. (Tak mu písemně dosvědčil Schmidt 12. srpna 1862.) V této době hledání a nejistoty počíná se v Tyršovi ozývati znovu a hlasitěji temný hlas pesimismu. Odůvodnil si jej i doklady z výroků velkých mužů různých národů i věků; počal si vypisovati citáty z četby, »výroky největších básníkův a myslitelův«, jak říkal. Ve 3 obálkách, nadepsaných »Život«, »Lidé«, »Dodatky o životě a lidech« snesl Tyrš ve 13 letech (od r. 1856 do r. 1869) velké množství výpisků různojazyčných.*) Chtěl si těmi výpisky dovoditi thesi, že

---

*) Jsou v nich zastoupeni: Šlechta ze Všehrd, přísloví osmanská, indická, arabská i jiná, Voltaire, oba Humboldtové, Goethe, Schiller, Petöffi, Shakespeare, Čelakovský, Koran, Heine, Longfellov, Tegner, Homér, Pythagoras a Hippodamos, Job, Šalomoun, Herodot, Calderon, Lermontov, Abderrahman III., Seneka Mahabharata, Hartmann von der Aue, Theognis, Lenau, Byron, Lessing, moravské národní písně, Sofokles, Helvetius, Manu, Lichtenberg, Puškin, Macchiavelli, Giordano, Bruno, Schäffler, Börne, Kant, Aischylos, Chamfort, la Rochefoucold, Horác, Buckle, Ši-king a j.

»všichni vyslovili přesvědčení, že zlo ve veliké míře převládá«. A právě na počátku výpisků, 15. července 1856, rok po dokončení filosofického čtyřletí, si Tyrš vypsal z Voltairea citát (v originále francouzském): »Štěstí jest jen sen — skutečnost je však bolest; cítím to už 80 let. Nevidím jiné pomoci než se vzdáti a říci si, že se mouchy proto líhnou, aby se stávaly kořistí pavouků, a lidé proto se rodí, aby je bolesti zžíraly.« Z důvěrných přátel, kterým se Tyrš svěřoval o takovém chmurném pohledu na život, byl to zejména Jul. Sachs, asistent prof. Purkyně; s ním se Tyrš znal už delší dobu a v letech 1857—1859 se s ním scházel v bytě Purkyňově, kde měl syn Purkyňův Karel společný atelier s Mánesem. (Tam vznikly také Mánesovy ilustrace k Rukopisům, tam byl Tyrš Mánesovi modelem k jeho Zbyhoňovi.) Sachs, povahy veselejší, hleděl Tyrše vymaniti z trudnomyslnosti, do které tehdy upadal. Psal mu 7. srpna 1857 jako odpověď na poslané pesimistické aforismy: »Rmutná mysl jest nakloněna viděti také svět ve rmutu.«

Roku 1857 přestěhoval se Tyrš z Vodičkovy ulice č. 12, kde bydlel rok, do Jungmannovy tř. č. 741 (Praha-II., 741 — to byl Tyršův poslední byt až do přestěhování do budovy Sokola Pražského.) Toho roku 1857 pokusil se Tyrš o první filosofickou práci — a to z oboru filosofie římské. Tehdy vypsal totiž sbor doktorů filosofie cenu na pojednání »O filosofii Senekově v poměru k nauce stoické«. Tyrš se dal do práce, ale nedokončil jí. Práce

byla zadána jen jedna a cenu ovšem dostala. Jejím autorem byl šťastnější Tyršův konkurent i při pozdější habilitaci, o tři léta mladší Josef Dastich, herbartovec.

Rokem 1857 končí se Tyršova činnost jako cvičitele u Schmidta. Z této doby zachován je jediný dopis Tyršův, pro jeho duševní náladu i hmotné postavení velmi příznačný. S trpkým, ale studentsky, mladistvě rozmarným humorem líčí tam svému bratranci Mikuláši Kirschbaumovi, kooperátoru u svaté Trojice v Praze, svou bídu a prosí ho o nějaký příspěvek. Dopis je datován 9. října 1857 na Křivoklátě, kdež Tyrš — podle zprávy Zákrejsovy — jako student také bydlil. Začíná »velmi starým rýmem«: »Gulden — Schulden«. Má 70 zl. dluhů, několik zlatých, které měl, utratil za boty, prádlo a jiné zbytečné potřeby. Je dlužen hostinskému. V Praze nezaplatil bytu od svého odchodu a nemá v Praze prostředků k živobytí, takže »svoboda a hlad jsou pro mne stejnoznačné«. Prosí tedy o pomoc, aby mohl utišiti narážky hostinského. Ale tím nejsou všecky trampoty vyčerpány. Pro svěží podzimní vítr je prý jeho schránka příliš vzdušná, i prosí jakéhosi Neumanna, aby mu vyhledal dobrý kabát a celé kalhoty, najde-li takové v jeho garderobě, a také pár neroztrhaných bot; k nim ať matka přiloží nějaké ponožky. Rodina že nemůže platit? »Třikrát jsem jí psal, třikrát mi slibovali peníze; čekají prý rozhodnutí své věci z Vídně, ujišťují — ale to jsou slova, jen slova, jak praví Hamlet. Smál

bych se, kdyby hlad a zima nebyly tak vážné věci.« A Tyrš se zase s humorem utěšuje: Byl bych úplně nešťasten, kdybych na své neštěstí nenašel citátu. Klasický výrok uklidňuje a dodává i bídě estetické ceny. A tak se prý daří všem: Ty by ses uklidňoval výrokem Písma, já, dítě světa, uklidňuji se Heinem, Schillerem, Shakespearem a Goethem. Zmínka o těchto mužích svádí ho k tomu, aby srovnával Shakespeara s apoštolem Pavlem, Schillera s miláčkem Páně Janem — ale dopis prý by byl příliš těžký a porto by stálo víc než 3 kr. On prý má více než 3 kr. — ale ne dvakrát tolik. Zmiňuje se také o tom, že není úplně bez příznaků revmatismu a ptá se, zda by ho Jenny nepotřebovala ani toho roku za učitele fysiky na své vyšší dívčí škole. »Kein Geschäft?« — končí tento německý, trpce veselý dopis, který nezůstal bez účinku: bratranec Mikuláš mu obratem poslal 80 zl.

O Tyršově pobytu nebo práci r. 1858 není dostupných zpráv. Snad už na podzim toho roku 1858, snad teprve roku 1859 Tyršovi nastala doba klidnější a jistější v rodině továrníka Bartelmuse v Novém Jáchymově u Berouna. »Nebylo možnosti, abych na základě vědecké snahy své určitého postavení sobě vydobyl. Nemaje mimo to prostředků hmotných, odebral jsem se co vychovatel do Jáchymova, odkud pak jsem rigorosa svá podle možnosti odbyl a roku 1860 za doktora filosofie na universitě pražské promován byl.« Tak píše Tyrš o této době svého života ve vlastním ži-

votopise; a vzpomínaje r. 1884 (při rozloučení s prací sokolskou) svého pobytu jáchymovského, mluví o něm jako o »klidném zátiší venkovském, kde především vědě a uměnám žil.« Je snad tedy oprávněno mluviti o jáchymovském intermezzu Tyršově jako o Tusculu, v němž Tyrš prožil dvě či tři nejkrásnější leta, aby načerpal sil a oddechu k práci, která již již naň naléhala. Středem rodiny Bartelmusovy, jejímž dvěma synům byl Tyrš vychovatelem, byla paní jemná a vzdělaná, která dovedla z venkovského svého sídla udělati něco na způsob francouzských literárních, filosofických či uměleckých salonů století předcházejícího — snad také po vzoru oblíbených tehdy v Praze kroužků a společností, scházejících se k hovorům i zábavě v rodinách i hostincích. Knihovna i hudební archiv, návštěvy lidí vzdělaných, a při tom blahobyt zámožného továrníka — to vše činilo z Bartelmusovy rodiny prostředí kultivované a příjemné. Protože byl tehdy módním filosofem Schopenhauer, s jehož pesimismem se namnoze i jen koketovalo, četl a vykládal se tento filosof také u Bartelmusů — a v těchto filosofických hovorech je snad aspoň podnět k práci, kterou podle některých zpráv Tyrš psal původně česky, podle jiných německy (prý jako spis habilitační): »Historische Einleitung in die Philosophie Artur Schopenhauers«. Protože se tehdy blížilo jubileum Shakespearovo a kult tohoto anglického dramatika byl v Praze silně vyvinut a Tyršem samým nadšeně sdílen, — hrál se u Bartelmusů také Shakes-

peare. A Tyrš zase jako svědomitý učitel a také jako upřímný ctitel Shakespearův pokusil se zpracovati dějiny (antické i moderní), z nichž Shakespeare látku svých her čerpal, aby jim rodina Bartelmusova lépe rozuměla. (Ještě z Jáchymova mínil Tyrš r. 1860 založiti v Praze »klub shakespearský«, ale k provedení úmyslu nedošlo.) A tak se u Bartelmusů hrálo divadlo a dávaly intimní koncerty, četlo se a hovořilo o literatuře i umění, filosofii i — tělocviku. Neboť Tyrš se tu v klidu venkova vrátil ke své staré lásce a výchovu synů Bartelmusových — zase dřív prakticky, empiricky než teoreticky — zbavil jednostrannosti a postavil na základ harmonického rozvoje tělesného i duševního, jak jej byl poznal u Řeků. Ze synů Bartelmusových a jejich přátel utvořil Tyrš kroužek gymnastů a cvičil. Při tom si uvědomoval, jak při společném cvičení Čechů s Němci v obou tělocvičných ústavech pražských tvořili si čeští cvičenci samorostlou a ovšem často podivnou českou terminologii tělocvičnou: i počal tvořiti první tělocvičné názvosloví skutečně české, jazykově správné, logicky přesné a účelně výrazné. Snad už tehdy pomýšlel na to, že po návratě do Prahy založí spolek šermířský (jak vykládají některé zprávy); ale spíše mu šlo o tělocvičné názvosloví české — třebas pro některý tělocvičný ústav, do nichž se měl v Praze vrátiti. Při veškeré té práci i zábavě Tyrš našel — zbaven tíživých starostí hmotných — i dost času k tomu, aby dokončil svá studia doktorátem; byl promován

na doktora filosofie v Praze 27. července 1860.

Co dále? Otázka r. 1855 na celé pětiletí odsunutá hlásí se znovu a neodbytně. Před Tyršem nebylo jiné cesty, než kterou byl nastoupil už r. 1851, přestupuje z fakulty právnické na filosofickou: habilitace z filosofie. Za tím účelem počal ještě v Jáchymově psáti první své větší dílo filosofické, knížku o logice, »Grundlinien eines Systems der reinen Logik«. Podle nárysu, který se z díla — zase nedokončeného — zachoval, měla kniha ta obsáhnouti nejen logiku, nýbrž i noetiku. Pro Tyršův způsob myšlení je tu příznačná jeho snaha vykládati všecko ze zkušenosti, z empirie. Tím se přibližuje Tyrš základnímu znaku filosofie anglické na rozdíl od filosofie kontinentální, převahou racionalistické. A stejně pro Tyrše je charakteristické, že empirismus přijímá už tehdy jako metodu svou vlastní, ale zároveň jako metodu, odpovídající našemu národnímu způsobu myšlení. S úmyslem podniknouti rozhodný krok k habilitaci svěřil se Tyrš svému pražskému příteli Ed. Novotnému; potěšil ho tím rozhodnutím, jak Tyršovi napsal 13. února 1861; a na další Tyršovo oznámení vědeckého programu universitního vyslovil Novotný přání (dopisem ze 26. února 1861), aby se hned od počátku ukázalo, kterým směrem se musí filosofie bráti; za základ že se musí vzíti badání Lockem započatá a Schopenhauerem na ten čas dovršená. Oznamuje pak Novotný Tyršovi, co ví o poměrech na universitě: že Zimmermann odejde, ale své místo chce zanechat

zase herbartovci, »panoši svému a nohsledovi«, Jos. Dastichovi. Tyrš pracoval tehdy dále na své »Logice« a načrtl si už také — snad jako koncept dopisu Novotnému — směrnice svého působení na universitě. Chtěl by tam vnášeti své přesvědčení, že filosofie se liší od vědy také tím, že se jí nemůže učiti bez poznání jejích dějin. Neboť právě poznáním jednotlivých filosofických soustav poznává se po částech pravda, která ve své úplnosti není obsažena v žádném filosofickém systému. Úkolem filosofie je učiti lidi mysliti, ne věřiti. Má se dbáti o »všestrannost duševního vývoje, o duševní ruch filosofování samého, ne o zavedení některé školské filosofie«. A už tu se jeví Tyrš jako budoucí pracovník národní: jde mu o to, aby se národu, teprve k novému životu se probouzejícímu, nedostávalo jednostranného pohledu na svět, zejména jde-li o hledisko cizí. »To by přirozenému vývoji našemu muselo přímo odporné, ba zhoubné býti.« — Kritický duch, bystrý smysl pro potřeby národa, ne už jen uvědomení, nýbrž samostatné, svérázně myšlení, vysoké pojetí funkce universitního profesora jako duchovního učitele národa celého — to vše dozrává v Tyršovi, když se připravuje k uskutečnění snu, pojatého r. 1851, právě o 10 let dříve. — Ale Tyrš se tehdy k habilitaci nedostal. Toho roku 1861 habilitoval se — Dastich, po druhé vítězný soupeř Tyršův. A jako kdysi ho předešel spisem o Senekovi a Tyršův spis zůstal nedokončen, tak nyní zmarem nadějí na habilitaci torsem zůstalo

i druhé Tyršovo větší dílo filosofické, jemuž Tyrš jako heslo své práce i svého života nadepsal citát z Komenského: »Nic od ratolesti, vše od kořene.«

Tyršův pobyt v Jáchymově se schyloval ke konci s odcházejícím létem. V září r. 1861 Tyrš z Jáchymova odešel — a tím se končí doba Tyršových příprav k veřejné práci.

*

Ale ještě než přehlédneme, co toto období vysokoškolských studií v Tyršově životě zanechalo, nutno se zmíniti o události na první pohled nepatrné, ale ve svých důsledcích nesmírně důležité. Za svého pobytu v Novém Jáchymově přišel kdysi Tyrš se svými chovanci na návštěvu k lesnímu Nittingerovi do myslivny »Na králi«. Tam rád jezdil na letní byt i se svou rodinou ředitel pražské filiálky terstské pojišťovny »Nuovy«, vzdělaný a ušlechtilý Jindřich Fügner, krásný typ pražského měšťana, který inteligencí a dobrotou srdce převyšoval ohromně své okolí, a v té asi době z příčin nejkrásnějších dovršoval svůj duševní a mravní růst tím, že celým srdcem přilnul k národu českému, trpícímu tehdy — za vojenského a policejního režimu Bachova — těžkým útlakem politickým i národním. Měl s Tyršem nejednu podobnost v nejhlubších záhybech své duše. Vlastenectví s všelidstvím, mocný a krásný cit a smysl pro umění, hlavy jasné se světovým rozhledem, odvaha míti a projeviti vlastní mínění, záliba v přemýšlení filosofickém i živý smysl pro denní potřeby národa — a

především čistý altruismus jejich srdcí, to vše vytvořilo mezi nimi přátelství, které rozloučila — žel, velmi záhy — jen smrt druha o 10 let staršího, Jindřicha Fügnera. Tyrš navštěvoval Fügnera i při svých zajížďkách do Prahy — první takovou návštěvu klade R. Tyršová na den 6. října 1860. Z bohaté filosofické knihovny Fügnerovy vypůjčoval si Tyrš knihy (tak mu společný přítel obou, Ed. Novotný, vypůjčil 13. února 1861 od Fügnera Feuerbacha a oznámil mu, že mu Fügner nabízí svou knihovnu »k neobmezenému užití«). Ale přátelství nejbližší a také pro celý národ nejplodnější rozkvetlo mezi Fügnerem a Tyršem teprve po Tyršově návratě do Prahy.

Studijní a vědecká dráha, kterou Tyrš vyplnil třetí desetiletí svého života, nebyla přímá a pohodlná cesta dobře zaopatřeného a mladicky spokojeného vysokoškolského studenta. Tyrš na ni nastoupil teprve po celoročním bloudění ve vědeckém oboru, naprosto odlišném od Tyršových »popudů vlastních«. Po celkem snad klidném čtyřletí Tyršových studií na fakultě filosofické, vyplněném studiem i cestami, nastala Tyršovi doba 3 roků těžkého zápasu s hmotným nedostatkem, kdy hledal zaměstnání i v tělocvičně Schmidtova ústavu; ale mladistvou energií přemáhal i osudový hlas, ozývající se v jeho duši, až konečně dospěl v těsnou blízkost splnění svých snů životních. Zbývalo by nyní přehlédnouti i dráhu, po níž se bral Tyršův duch v tomto desetiletí. Studium universitní sku-

tečně jeho vzdělání doplnilo a ucelilo. Studium vědy po výtce exaktní — matematiky — dalo mu až úzkostlivý smysl pro pravdu a přesnost: odtud kritický, nedogmatický postoj ke všem filosofickým soustavám starým i moderním, ba i k soustavě, nejbližší Tyršovu povahovému založení — k filosofii Schopenhauerově. Základem jeho světového a filosofického názoru zůstává zásada harmonie; a Tyrš ji — empirik z přesvědčení — aplikuje hned na výchovu člověka, odmítaje činem jednostrannou výchovu intelektu, hned zase na filosofický problém poměru duše a těla, dospívaje tu ve svém přesvědčení až k principu identity těla i ducha, jak jí učila filosofie staroindická a po ní některé nauky moderní. A tím se dostává Tyrš ke kritice všech náboženství zjevených a tvoří si základy náboženství nového, založeného jen na pravdě a mravnosti. Studia přírodovědecká připravují v něm půdu rozuměti přírodní filosofii a také — což je pro další Tyršovu činnost zásadní důležitosti — pro přijetí a aplikaci přírodovědecké nauky Darwinovy, vydané právě v té době (1859). Pevná postať filosofická, jednotný, ucelený a optimistický životní názor, který si Tyrš rozumem vytvořil, odmítaje všecky pesimistické závěry kteréhokoliv systému filosofického i pesimistické sklony své povahy, v tom je Tyršova síla, v tom je jeho vítězství životní i podmínka zdaru jeho práce. Bylo té síly potřebí nejvíce Tyršovi samému, a to pro chvíle, kdy duševní síly a nervová pevnost počínaly

ustupovati temným silám, dřímajícím na dně Tyršovy bytosti. Tyrš znal dobře toho svého vnitřního nepřítele a bojoval s ním nejen rozumem, ale i vůlí. Právě o této době vypráví Zákrejs, že Tyrš za svého pobytu na Křivoklátě r. 1857 chodíval v noci lesem do městečka jen proto, aby se zprostil bázně, kterou před tím byl zakusil; a třebas miloval lesy, vždy v nich hledal vyhlídky, protože šero ho tísnilo. V této době vidíme snad i spokojenost a klid v tváři Tyršově; ale i pod tím máchovským úsměvem na tváři často cítíme ten hluboký v srdci žal, který Tyrš silou rozumu i vůle dovedl potlačovati, ale úplně zapuditi nedovedl nikdy. I v dopise z r. 1857 zaslechli jsme vedle slov, ironisujících bídu, těžká, ve své pravdivosti až drtivá slova trpícího Tyrše, který už tehdy — v nejkrásnějším mužném věku — dívá se na osobní svůj život s hlediště pesimistických názorů básníků i filosofů. I ten těžký hmotný stav r. 1857 chápe jako článek dlouhého řetězu útrap, soustavně Tyršův život podlamujících: »Kladivo osudu stále dopadá na má záda«, píše tam svému bratranci. — Připomeneme-li si, jak si v té době Tyrš už dělal rozsáhlou sbírku výroků slavných mužů i moudrosti lidové o tom, že zlo světem vládne, pocítíme při těch smutných a vážných slovech Tyršových chmurný motiv životního smutku, který číhal na chvíli, kdy by přehlušil všecky ostatní melodie štěstí, radosti i života samého a v děsné, osudné hodině vítězně nad jeho životem zahřměl a zaduněl. Dobře se Tyrš ozbrojil proti tomu vnitř-

nímu nepříteli, vycvičiv vůli a našed pevnou postať v sobě samém, zbudovav svůj jasný, optimistický životní a světový názor ne od ratolesti, nýbrž od kořene, ne na rozbolestněném vlastním citu, ne na pesimistických systémech filosofických, nýbrž na všech těch kladech, které v životě i ve studiu poznal a jimiž dovedl přemoci v sobě to, co ho jako důsledek vlastního osudu tížilo a skličovalo.

V posledním období svých životních příprav Tyrš zvítězil a vnitřně vyspěl. Byl už svrchovaný čas, neboť uvolněný život národa postavil jej hned po návratě do Prahy na místo v národě velmi odpovědné. Byl připraven, aniž sám věděl, jak jeho přípravy bude potřebovat národ celý: byl připraven k práci buditelské.

V »České otázce« napsal Masaryk: »Všecky snahy buditelské, všecko to nadšené úsilí o samostatnou a samobytnou kulturu přirozeně musilo býti založeno na nějakém jednotném názoru na svět a na život. Všechna práce myšlenková i praktická musí být založena na jistém a pevném základě filosofickém.« Tyrš si pro vlastní život i pro svou činnost veřejnou vytvořil základ jistý a pevný. Byl připraven vstoupiti v řadu buditelů národa.

Tyršovy životní práce doba první (1861–1869).

(Trojí její období: I. 1861/2, Tyršův vstup do veřejného života. — II. 1862—1865, Tyrš jen v Sokole. — III. 1866—1869, vrchol činnosti v Sokole, počátky činnosti politické a vědecké.

Období I.: 1861–1862. Tyrš v Praze, vstup do veřejného života.

V září 1861 — jak nejpodrobněji udává v německé versi vlastního životopisu — vrátil se Tyrš do Prahy s úmysly jinými, než byla habilitace z filosofie: s úmyslem »státi se spisovatelem českým«. Dr. Edvard Grégr napsal, že si velmi dobře pamatuje, jak jednoho dne k němu přišel Tyrš (Grégr byl tenkrát asistentem profesora Purkyně) a svěřil se mu se svými spisovatelskými úmysly; řekl prý s velkou sebedůvěrou, že by nejraději pracoval v oboru filosofie. Bylo to přirozeno při dotavadních studiích Tyršových, převážně filosofických. Grégr ho uvedl do redakce Riegrova »Slovníku naučného«, kde byl přijat za spolupracovníka. Napsal tam také — zejména do II. a III. dílu — výklad několika hesel filosofických. V nich uložil Tyrš nejen odborné výklady daných hesel, nýbrž

dal i proniknouti svému stanovisku filosofickému a hlavně etickému (tak hlavně heslo »eudaimonismus« je tehdejším výmluvným dokladem Tyršových názorů altruistických). — Počet ani rozsah těch článků není velký; a Tyrš, nemaje jiných zdrojů příjmů ani jiného zaměstnání než právě toto spisovatelství rozsahu omezeného, stal se zase — jako před odjezdem do N. Jáchymova, za dob studentských — cvičitelem, ale ne už u Schmidta, od něhož před odjezdem do Nového Jáchymova vystoupil, nýbrž v druhém tělocvičném ústavě pražském, u Malýpetra. Tam byl — jak vysvědčení o jeho působení u Malýpetra dokazuje — jako cvičitel r. 1861 a ještě i do léta r. 1862, už tedy jako náčelník Sokola Pražského. Proč nešel ke Schmidtovi, vysvětlíme si snadno. Starý Schmidt trpěl již delší dobu ochrnutím nohou, mimo to nevhodné místnosti v Rybní ulici, do nichž přenesl svůj ústav z pěkných a vzdušných místností u Doušů, byly příčinou úpadku tohoto ústavu, kdysi pověsti nejlepší. Ústav upadal; a to bylo také z příčin, proč nebyli spokojeni ani cvičenci a proč tím spíše podlehli tehdejší módě spolčovací. Po uvolnění byrokratického a policejního absolutismu Bachova nový, volný život jevil se mimo jiné také a především mocným ruchem spolkovým: vedle ústavů a š k o l zpěváckých vznikaly pěvecké s p o l k y; na podkladě spolkovém se pěstovala lidová výchova (spolky čtenářskými a vzdělávacími), hospodářství i peněžnictví, věda i umění. Umělecká beseda, Hlahol,

Svatobor — abychom jmenovali jen nejvýznamnější spolky kulturní, které tehdy vznikají — jsou representanty a jasnými doklady tohoto ruchu. A tak vznikla u cvičenců Schmidtova ústavu myšlenka pěstovati spolkově i tělocvik. Nebyla to myšlenka nová: Němci měli už své spolky turnerské; měli je i Švýcaři — ba pokusy o takový spolek byly zaznamenány i v Praze; v roce svobody, r. 1848, byl to Akademický tělocvičný spolek. Důvody speciálně ústavu Schmidtova se dotýkající jen podporovaly myšlenku na spolek tělocvičný. Tak vyšla i z tělocvičného ústavu Schmidtova myšlenka založiti tělocvičný spolek pražský a do přípravného výboru zvoleno 5 cvičenců Schmidtových; byli to Němci. (I Cornelius Schäffner, jejž Jos. Müller nazývá »upřímným, ač ne dost rozhodným přívržencem naším«, stal se spolu s ostatními čtyřmi členy činovníkem pozdějšího německého pražského spolku tělocvičného.) — S tímto drem Corneliem Schäffnerem se sešel Tyrš v kavárně »U města Vídně« na rohu Václavského náměstí č. 1 na podzim r. 1861, když se byl vrátil z Nového Jáchymova. Schäffner mu oznámil, co se chystá, a vybídl ho k součinnosti. Podle zprávy Müllerovy Tyrš nedal určité odpovědi, ale vyžádal si stanovy, aby je přeložil do češtiny. To bylo v době mezi zářím a listopadem r. 1861. Tehdy Tyrš prožil asi okamžik druhého životního rozhodování. Naděje na universitní kariéru pohasly totiž na čas jmenováním Dastichovým; »spisovatelství«, kterému se Tyrš chtěl v Pra-

ze věnovati, bylo omezeno na spolupracovnictví v Riegrově Slovníku naučném; živobytí si opatřoval hlavně cvičitelstvím u Malýpetra. A tu — můžeme mluviti slovy Tyršovými, která napsal v dopise z 30. července 1869: »A zase jako před lety, kdy myšlenka sokolská po prvé jako blesk mne projela, pravím si: Co sám nejlíp dovedeš, to činit tvoje povinnost.« Tak se tehdy v Tyršovi ozvalo jeho životní přesvědčení mocným vnitřním hlasem a aktivismus jeho povahy mocnou touhou učinit skutkem, co nejlépe dovede. Prostředí národně nadšené Prahy mu při tom přímo vykazovalo místo v »tom ruchu národním«, jak sám napsal ve svém životopise. Zakládaly-li se spolky na posílení kulturního i hospodářského života celého národa, což nebyla tu právě potřeba a příležitost založiti spolek, který by směřoval k výchově celého národa k těm ideálům renesenčním, k nimž tíhl celý Tyršův duch? V té době Tyrš už chápal a vykládal tělocvik i v tělocvičně Malýpetrově jinak než ostatní bývalí jeho druhové z oboru tělocvičných ústavů pražských. Už tehdy — před založením Sokola — Tyrš pohlížel na tělocvik se stanoviska vyššího, jak vzpomíná prof. Krupka. Tyrš tam totiž po svém návratu z Jáchymova přestal klásti hlavní a jedinou váhu na praxi a počal vykládati »o hlubším, etickém významu jeho a vracíval se povždy, porovnávaje nynější doby k době klasické, také k tělocviku, zápasu a národním slavnostem u Řeků, stavě nám je za vznešený vzor a cíl náš«. Přesvědčil tak cvičence a stal

se jejich vůdcem. Jako pravý demokrat dal se cele do služeb národa, postavil se — jak píše r. 1882 — »jako prostý voják do řady bojovníků za zájmy svobody a interesy drahé vlasti naší« a pocítiv zrození myšlenky sokolské jako blesk, který jím projel, už nemohl souhlasiti se zamýšleným tělocvičným spolkem utrakvistickým, nýbrž počal pracovati o samostatný tělocvičný spolek český, sokolský. Kdy se tak stalo, není lze bezpečně stanoviti. Dne 20. listopadu 1861 požádal utrakvistický (či spíše německý) spolek tělocvičný policejní ředitelství o povolení přípravných kroků k založení spolku. Den nato přinesl »Čas« zprávu, že se v novém spolku bude vyučovati střídavě česky i německy. Není-li možno připustiti nedostatek informací u tohoto listu, lze míti zato, že ještě tehdy nebylo o založení českého spolku rozhodnuto. Ale rozhodnutí to nutno klásti nejpozději do předvánoční doby roku 1861. Dříve než policejní ředitelství povolilo utrakvistickému přípravnému výboru konati přípravné práce (dne 19. prosince 1861) — podal dr. Julius Grégr žádost k místodržitelství (17. prosince 1861) o povolení Tělocvičné jednoty pražské, nazvané později Sokolem. A teprve o 4 dny později podobnou žádost o spolek německý podali Němci. Z těchto i dalších dokladů vysvítá, že p o p u d k založení »Sokola« mohl snad vyjíti z příprav k utrakvistickému spolku, ale že myšlenka je Tyršova; že se pak ujala i u cvičenců, kteří patrně s počátku se založením spolku utrakvistického souhlasili, mohlo mít

také příčinu v tom, že protektorátem a darem 950 zlatých od německého mecenáše Seuttera z Lötzenů spolek původně utrakvistický nabýval rázu čistě německého.

V té době příprav navázal Tyrš přátelství se společností literátů, politiků a především žurnalistů, seskupených kolem »Národních listů«, vycházejících tehdy za redakce dr. Julia Grégra první rok. A tak myšlenkové stavby sokolství zúčastnili se vedle Tyrše a ovšem Fügnera také oba Grégrové, Tonner, Šimáček, Thurn-Taxis, Barák. Stanovy, jejichž vypracování prohlásil Tyrš za dílo své, byly patrně uvedeny ve formu úřady předepsanou oběma Grégry (hlavně asi právníkem Juliem, jenž je také ke schválení zadal). Založení spolku na jejich podkladě bylo schváleno místodržitelstvím 31. prosince 1861, stanovy pak vráceny k některým opravám (o žácích, o valných hromadách, o vyřizování rozepří, o hlášení výletů); opravené stanovy byly 3. ledna 1862 znovu zadány a 27. ledna 1862 potvrzeny. Na neděli 16. února o 10. hod. dopol. svolána ustavující valná schůze nového spolku do tělocvičny Malýpetrovy v reálce v Panské ul. II. posch. Za účasti 75 členů zvolen první výbor: starostou Jindřich Fügner, jeho náměstkem Tyrš, a 10 členů výboru: oba Grégrové, Tom. Černý, Ferd. Náprstek, Krišpín, Písařovic, prof. Skuherský, Steffek, Tonner, Thurn-Taxis.

Tak začala Tyršovi práce, kterou konal 22 let téměř bez přerušení; ukončil ji teprve 10 týdnů před

svou smrtí; byla to Tyršova práce života nejen svým rozsahem a dobou trvání, ale i svým významem.

*

Období II.: 1862–1865. Tyrš pracuje jen v Sokole.

První leta své veřejné činnosti vyplnil Tyrš činností sokolskou docela. Sokolská práce organisační, ale hlavně technická a ideová vyšla téměř celá z duševní dílny Tyršovy: on byl — s přítelem svým Fügnerem — jediný, který pojal myšlenku sokolskou jako myšlenku skutečné renesance českého člověka; měl ji stále na mysli a dovedl k ní připoutávati a podle ní říditi všecky složky sokolské činnosti. Když v dopise z 30. července r. 1869 charakterisoval první polovici svého života, napsal jistě oprávněně: »V oné (prvé půli života mého) stala se věc sokolská co do duševní práce dílem mým, smím říci, od hlavy až k patě a přiznávám se, že čím více roste, s tím hrdější zálibou na ni pohlížím. Vše jedno, ať se to jednou zapomene, nesejdu přec se světa, aniž bych zanechal dílo užitečné a trvalé.« Psáti životopis Tyršův z této doby znamenalo by psáti dějiny Sokola Pražského a do značné míry sokolstva vůbec. Vybereme z nich tedy jen hlavní úseky, v nichž Tyrš pracoval.

Ač jeho funkce byla s počátku nepříliš významná (byl první půlletí od 16. února do 19. července 1862 náměstkem starostovým a teprve od května r. 1862 náčelníkem), byl Tyrš od samých počátků duší celého spolku. Bylo především třeba českého názvosloví tělocvičného, aby se spolek především jazykově mohl odpoutat od němectví. Touto prací — vytvořením českého názvosloví tělocvičného — zařadil se Tyrš do našeho obrození nejdříve: navázal tu na práci Jungmannovu a dovršil jazykovou obrodu po Markovi a jiných pokračovatelích Jungmannových dílem, které bylo dovršeno teprve r. 1867; započato však bylo hned r. 1862, kdy tiskem vyšlo Tyršovo první názvosloví tělocvičné zároveň se stanovami a popisem prvního veřejného vystoupení jednoty při odhalení praporu Mánesova, 1. června 1862. Je velmi pravděpodobno, že na české terminologii tělocvičné pracoval Tyrš už u Bartelmusů v Novém Jáchymově, v Praze pak je dokončil velmi rychle. Komise znalců, v níž byli archivář Erben, Rank a Špatný, přehlédla celé dílo, které už v dubnu 1862 bylo tištěno. Toto první »Tělocvičné názvosloví«, jež podle titulu »sestavil dr. Bedřich Tyrš«, obsahovalo jen terminologii pro cvičení prostná a nářadí; tehdy se ještě necvičil šerm ani zápas, nebylo ani názvosloví pro cvičení pořadová. Postupně rozhojňoval Tyrš jazykové bohatství tělocvičné terminologie po celou tuto první dobu své činnosti — až do r. 1866.

Současně s počátky názvosloví pracoval Tyrš na

umožnění cvičení v tělocvičně Malýpetrově, které bylo zahájeno ve středu 5. března 1862 o 6. hod. večerní. Především bylo třeba *cvičitelů*. Usnesením výborové schůze, která se konala 27. února 1862 v bytě Fügnerově, pověřen Tyrš, aby se postaral o cvičitele a smluvil s nimi náhradu. Tyrš jich vyhledal 10 (byli z obou tělocvičných ústavů pražských a Tyrš byl jedním z nich, protože náčelníka tehdy ještě nebylo). Mimo toto družstvo cvičitelské dostavila se do prvního cvičení ještě 3 družstva cvičenců. — Cvičilo se u Malýpetra i na jeho nářadí; bylo potřebí vypracovati *cvičební rozvrh*. I to udělal Tyrš, který mimo to musel i často zapisovat nové členy, přijímat jejich příspěvky a rozdělovat cvičence do družstev. Uvésti *administrativu spolku* na správné koleje měl jednací řád — zpracoval jej zase Tyrš (vydán byl 8. března 1862). Zatím — od dubna 1862 — počalo se cvičiti v nových, pohodlných místnostech »U Apolla« v Ječné ulici, jež pro spolek najal Fügner. Ve schůzi výboru 20. dubna 1862 pověřen Tyrš péčí o pořízení vlastního nářadí a v téže schůzi přijato za spolkové *heslo* Tyršem navržené »Tužme se!« (proti heslu »Silou k svobodě«, navrhovanému drem Juliem Grégrem). Týden po tom, 27. dubna 1862, přišlo k prvnímu *výletu* na Říp společně s Hlaholem; tam už byli někteří členové v *kroji*. Praktický a organisační duch Tyršův projevil se i tu: necelý týden potom (3. května 1862) schvaluje už výbor »Výletní řád«, vypraco-

vaný — zase Tyršem. Druhý výlet, který už pořádal Sokol samostatně, konal se 11. května 1862 na Závist, a dva dni potom požádán byl Tyrš výborem (13. května 1862), aby převzal místo »dozorce, potažmo náčelníka cvičitelstva«. Za to mu nabídnuta náhrada ročních 400 zl. a dále vždy 100 zl. za každé 100 nově přistouplých nových údů činných; kdyby činných členů ubylo, měla býti náhrada v témž poměru snížena. (Plat Tyršův pozměněn byl pak usnesením výboru už 8. listopadu 1862 s platností od 1. listopadu téhož roku: platil se mu dvanáctý díl z příspěvků činných členů, za ten který měsíc vybraných). Pro cvičení u Apolla opatřil Tyrš spolu s tříčlennou komisí návrhy na nářadí a jeho rozestavení, vypracoval nový cvičební rozvrh na 16 týdnů (cvičilo se týdně třikrát po hodině), přibíral nové cvičitele, zařídil pro ně zvláštní cvičitelské hodiny (rovněž třikrát týdně, takže cvičitelé byli v tělocvičně denně mimo neděli), v nichž probírána za Tyršova vedení teorie i praxe cvičební. Mimo to se konaly porady cvičitelského sboru, téměř od počátku pravidelně, jednou týdně, po cvičení sborovém. Tam se počala roditi Tyršova **tělocvičná soustava i metoda**. Organisaci cvičitelského sboru založil Tyrš na řádě sboru cvičitelského, jemuž se snažil zabezpečiti určitou autonomii a nezávislost na výboru, pokud jde o otázky technické. Protože pak cvičitelstvo bylo placeno, vyvolávala tato Tyršova snaha nevůli u správního výboru; potrvala několik let a vedla

také ke sporům členstva cvičícího a necvičícího. Různost mínění projevila se už při prvním velkém veřejném vystoupení Sokola, při odhalení praporu Mánesova, jímž nový spolek slavnostně ukončil dobu prvních přípravných prací. Bylo to 1. června 1862; na návrh Tyršův a přes mínění opačná provedeno tehdy první sokolské veřejné cvičení, po prvé s českými povely. Tyrš byl pojítkem mezi oběma kategoriemi členstva; podařilo se mu přivésti smír a součinnost, zvláště když bylo potřebí sebrati všecky síly jednoty k zachování tělocvičny, kterou s ohromnými finančními obětmi r. 1863 vystavěl Fügner a kterou pro spolkové účely po jeho smrti bylo třeba zabezpečiti velkým úsilím všech. I tu byl Tyrš — vedle dra Tomáše Černého — platným spolupracovníkem.

Brzy potom počaly se tělocvičné jednoty zakládati i mimo Prahu. (Tak v Jaroměři 2. června 1862, ještě téhož měsíce v Kutné Hoře a v Nové Pace, v Jičíně v červenci 1862, v srpnu v Příbrami a v Turnově, v září v Kolíně atd.) Aby tento ruch uvedl na společnou základnu, nabídl se Tyrš počátkem září 1862, že podá bezplatně 20 způsobilým a nezámožným kandidátům učitelství soustavné vzdělání v tělocviku; v téže době počal Tyrš zaváděti do tělocviku také zápas a šerm. (O veřejném cvičení 1. března 1863 zápasil Tyrš nerozhodně s cvičitelem Grossem.) K tomu studoval tělocvik antický i moderní, i založil při jednotě odbornou tělocvičnou knihovnu se spisy anatomickými a fysio-

logickými (navrhl tak výboru 19. listopadu 1862).
Se cvičením, přeloženým prozatímně z Apolla, odkudž byla jednota vypověděna, do nevhodné místnosti v Konviktě, nastaly Tyršovi nové starosti o umístění nářadí a rozvrh cvičení, ale provisorium to trvalo jen půl roku (od května do podzimu 1863). Dne 9. prosince 1863 se už po prvé cvičilo v nové budově, postavené Fügnerem. Umístěním cvičení v této definitivní tělocvičně, vypracováním cvičebních rozvrhů, ustálením sboru cvičitelského, změnou stanov i řádů, při čemž všem Tyrš byl vždy v prvních řadách, byly ukončeny administrativní i technické práce prvního období Tyršovy činnosti sokolské. V té době Tyrš při různých příležitostech, zejména o výletech, valných hromadách a veřejných cvičeních popularisoval sokolskou myšlenku proslovy i řečmi, a stejně sloužily nejen účelům tělesné výchovy, nýbrž i cílům propagačním výlety a veřejná cvičení, jež všecky pořádal, vedl a řídil Tyrš. R. 1862 bylo výletů 9, r. 1863 jich bylo 7, dalšího roku 6, v rok úmrtí Fügnerova (1865) zase 9. Mimo výlety vedl Tyrš sokolské šiky na slavnosti národní: 13. července 1862 k svěcení praporu »Hlaholu«, 14. června 1863 o pohřbu purkmistra Pštrosse, 2. června 1864 uspořádal pochodňový průvod místodržiteli hr. Belcredimu a 11. července téhož roku stejný průvod Fügnerovi, 19. října 1865 účastnil se kladení základního kamene k třetímu mostu pražskému. Z veřejných cvičení dvě se konala u Apolla (1. června 1862

a 1. března 1863), třetí v nové tělocvičně 26. března 1865. Téhož roku vidíme Tyrše i na prvních šibřinkách Pražského Sokola 25. února 1865 v masce španělského hidalga. V celé této době Tyrš jen velmi zřídka schází ve schůzích výboru i cvičitelského sboru. Tam zvláště Tyrš uplatňoval pravý duch sokolský pravidelným a častým stykem s cvičiteli. Vyvinul se tam duch opravdového přátelství a veselé družnosti, jak dosvědčují zachované travestie z Homera, opěvující žertovným způsobem i Tyrše, i vzpomínky na společné večeře celého sboru, i konečně psaná i tištěná blahopřání k Tyršovým jmeninám, jež bývala pravidelně před 7. březnem každého roku za vroucích domácích slavností Tyršovi odevzdávána. Tak zejména je zaznamenána slavnost 5. března 1864, kdy Tyrš byl na ramenou nošen a obdarován v sále, jehož galerie byly přeplněny obecenstvem.

Sokolská i d e a jeví se v Tyršových projevech z této doby jako myšlenka úplně jasná a v hlavních věcech už i pro další časy hotová. Od prvních projevů Tyršových (o výletech z konce dubna nebo první polovice května 1862) až do řeči o veřejném cvičení 26. března 1865 táhne se všemi projevy Tyršovými myšlenka, že sokolstvu připadá úkol »těla otaviti a srdce utužiti v bratrské lásce«, že myšlenka sokolská se má »národní státi« tím, že by ji celý národ za vlastní přijal, tak aby se každý Čech stal sokolem — to jest »mužem mohutné paže a hrdé hrudi« — ale také obráncem vlasti proti všem jejím

protivníkům. Už v prvních projevech najdeme narážky na Tyršovu sociologickou aplikaci Darwinovy teorie, na vzor jihoslovanských pobratímstev i hellenských družstev; jasně vypozorujeme, že Tyrš chtěl naše národní obrození, stavějící dotud na vzdělání rozumovém a zušlechtění citovém, doplniti a uceliti výchovou těla a vůle — obojí stránky do té doby v národní výchově zanedbávané, že už tehdy mu šlo skutečně o tělesný i duševní přerod celého národa, o »nové, jařejší pokolení«, které by čestně obstálo v soutěži s národy velkými, nikdy porobou politickou ani národní neutlačenými.

Tak práce ideová, tělocvičná i organisační, od rozvrhů cvičebních a názvosloví až po otázky kroje a odznaků, od propagace sokolství až po starosti o nářadí a místnosti cvičební vyplňují první období Tyršovy činnosti úplně. Při začátcích (od 16. února do 19. července 1862) byl Tyrš náměstkem starosty; od 13. května 1862 pak stále náčelníkem a při tom i (na necelé období) jednatelem v druhé polovici správního období 1864/5, když se byl vzdal jednatelství Vítězslav Guth a kdy v této funkci přednesl 15. října 1865 jednatelskou zprávu, zakončenou výstižným ideovým projevem. — Ale právě měsíc po této valné hromadě zemřel Jindřich Fügner (15. listopadu 1865). Tyrš v něm ztratil více než mocnou a vlivnou podporu svých snah sokolských; ztratil v něm nejlepšího přítele, v němž viděl — jak napsal ve Fügnerově životopise — i vzor sokola a člověka vůbec.

Takovým myšlenkovým i organisačním ruchem v mladém spolku Tyrš byl úplně zaměstnán; práce v Sokole vyčerpávala jej tak, že z této první doby nemáme téměř dokladu, že by se byl mimo Sokol zabýval také pracemi jinými. Jen zpráva, dochovaná ve vzpomínkách Zákrejsových, tvrdí, že 30. března 1864 dokončil filosofickou práci »Historische Einleitung in die Philosophie Artur Schopenhauers« (českou tresť tohoto díla »Dějepisný úvod ve filosofii Artura Schopenhauera« dokončil Tyrš podle téhož pramene 22. března 1871 — podle mínění Jos. Bartoše byl však český text původní). Je také pochopitelno, že z této doby není ani dostupných dokladů o tom, jak se vyvíjel vnitřní život Tyršův (ovšem mimo projevy a práci sokolskou); není ani — snad vůbec — dopisů a tak lze předpokládati, že v té rušné době, plné práce duševní i fysické, Tyrš se cítí spokojen: vidí, že dělá dílo dobré a s úspěchem. Podporuje ho v tom jistě přátelství s mnoha významnými lidmi naší tehdejší společnosti, zvláště s Fügnerem, s nímž přichází do přechodného jen sporu o účast na slavnosti svěcení praporu Pražského Hlaholu (9. července 1862). Těžce se jistě dotkla Tyrše smrt Jindřicha Fügnera. Ale i v této době si Tyrš vypisuje citáty, dosvědčující pesimistický názor na svět. Tak si 10. ledna 1864 zapsal ze zákoníku Manuova: »Jen kde černý trest s rudým okem zločince zničuje, lidé bez obavy žijou. Člověka, jenž by z přirození vždy dobré konal, sotva lze jest nalézti.« Ale jako dříve, tak

i nyní Tyrš překonává tento pesimistický názor a stlačuje jej jen na věc svého nitra. Pro veřejnou svou činnost vychází z přesvědčení, že vše lze na světě zdokonalovati, tedy i člověka; a že sobětnost, egoismus není jedinou pružinou lidského jednání, neboť — třebas v míře menší — lidé jednají i z čistého altruismu. Tak napsal už na začátku své veřejné činnosti v Riegrově Slovníku naučném r. 1862.

*

Období III.: 1866–1869. Vrchol činnosti v Sokole, počátky činnosti politické a vědecké.

Ráz Tyršova života a práce v tomto období liší se od období předcházejícího. Práce sokolská zůstává hlavní jeho činností a Tyrš v ní v několika směrech dostupuje vrcholu. Ale vedle činnosti sokolské počíná se tehdy Tyrš věnovati i novým odvětvím práce: činnosti umělecko-dějepisné, esteticko-kritické a politické.

V činnosti *sokolské* dovršil tehdy Tyrš své úsilí o počeštění tělocviku vlastní českou terminologií: v letech 1867 a 1868 vyšla 4 díla sem hledící: »Německo-české názvosloví tělocvičné (upravené podle Ravensteina)«, »Německo-české názvosloví šermířské (zpracované podle Lübka)«, »Česko-

francouzské názvosloví šermířské« a »České velení a názvosloví vojenské« pro ozbrojené sbory pražské; Tyrš je připravoval pro dobrovolnický sbor sokolský (spolu se svým přítelem setníkem Urbanem de Montefontana). Vedle 50 výrazů, jež Tyrš převzal z terminologie dotavadní, převzal na 450 výrazů z Jungmannova Slovníku (z polovice s významem novým) a na 300 výrazů vytvořil Tyrš samostatně. Dílo, které Tyrš konal s pomocí komise (v ní byl Erben, Rank a Špatný), bylo ceny tak trvalé, že se stalo základem, ba z největší části úplnou českou terminologií tělocvičnou; jen asi 50 výrazů Tyršových časem odumřelo.

Po stránce tělocvičné systematiky a metodiky Tyrš v té době vyvrcholil své dílo prvním a dosud nejobsáhlejším tělocvičným spisem českým, nazvaným »Základové tělocviku«; počali vycházeti v sešitech r. 1868 a snad současně i v Kobrově »Kronice práce« a do Tyršova odchodu z Prahy na podzim r. 1869 dospěli k sešitu třetímu; oba poslední sešity zpracoval pak podle návodu Tyršova prof. Vilém Kurz r. 1871 a 1872. Tím dovršena tělocvičná soustava — arciť ne definitivně, protože se Tyrš k této práci vrátil opět r. 1870 a později znovu — ale tak, že jí český tělocvik osamostatněn od svých vzorů úplně. Nejen rozdělením, nýbrž i výběrem látky k tomu cíli, aby tělocvik pěstoval člověka k antickému ideálu dokonalosti tělesné i duševní, aby tělocvik plnil svůj čtverý účel, zdravotní, výchovný, estetický a branný, celým obsahem a ovšem

také způsobem rozdělení »měl býti — jak píše Tyrš v předmluvě k tomuto dílu — založen tělocvik český, co do soustavy i co do metody vyučovací původní i neodvislý. Posloupnost odvětví cvičebních, rozvržení na druhy, jak při cvičeních prostných, tak i nářaďových a konečně i návod kombinační a z největší části též pokyny metodické, vše to je plný a odnikud nevypůjčený majetek náš«; »podáváme tím první pokus vůbec učiněný soustavu tělocvičnou v souhlas uvésti s logickými zákony přesného rozvržení vědeckého, aniž by tím potřeby praxe jen na okamžik se zřetele se pustily«. — Na zásadním významu »Základů tělocviku« nemění nic, že Tyrš později pomýšlel na vydání úplnější a podle novějších svých výzkumů rozvržené knihy tělocvičné: zásady rozdělení podal i provedl po prvé a v těsném spojení se zřeteli metodickými v knize této.

V cvičební praxi rozšířil Tyrš dotavadní způsoby novými tím, že zavedl nová nářadí (metací stůl, oštěpy, touše, železné tyče i velociped) a také střelbu. Podle toho bylo nutno změniti cvičební rozvrh; Tyrš jej vypracoval r. 1867 na 18 týdnů, r. 1868 pak znovu na 24 týdnů. Neustávala v té době ani činnost výletní, jsouc jen zabrzděna válečným rokem 1866 (byly toho roku jen 2 výlety; avšak r. 1867 jich už zase bylo 7, dalšího roku 4, r. 1869 zase 7), ani účast sokolská na velkých manifestacích národních: tak zejména po válce r. 1866 vítali sokolové císaře Frant. Josefa

v Praze (24. října r. 1866), ale už 21. června r. 1868 po zákaze sjezdu sokolského ho sokolstvo demonstrativně nevítalo; zato 29. srpna 1867 sokolstvo slavně uvítalo české korunovační klenoty, vracející se po válce z Vídně do Prahy, 17. prosince 1869 uspořádalo pochodňový průvod Janu Purkyňovi při jeho osmdesátinách. Velkolepé slavnosti — 16. května r. 1868 — kladení základního kamene k Národnímu divadlu účastnil se Tyrš a s ním i sokolstvo aktivně, a tak i 13. června průvodu na oslavu sedmdesátin Palackého, ba i průvod o svěcení praporu pražských řezníků 30. května 1869 pořádal Tyrš. K největším pak národním manifestacím té doby patří odhalení Fügnerova pomníku na Olšanech 18. července 1869.

V e ř e j n á c v i č e n í konána v tom období dvě — zase je ovšem navrhl i řídil Tyrš. Konala se 19. května 1867 na ostrově Rohanském a 2. května 1869 v tělocvičně. Mimo tato veřejná cvičení, konaná pravidelně v obdobích dvouletých, pořádala se cvičení menší, nazývaná s počátku cvičení volná, pak závodnická; konala se každý rok, někdy i dvakrát.

Na samém sklonku tohoto období, těsně před svým odjezdem z Prahy, mohl Tyrš spatřiti výsledek svých snah na poli t ě l o c v i k u ž e n s k é h o. Od r. 1866, kdy převzal po dru Musilovi řízení »Tělocvičného ústavu pro hochy a děvčata«, vychovával v tělocviku také dívky a z nich brzy povstalo družstvo, které se mělo státi prvním cvi-

čitelským sborem »Tělocvičného spolku paní a dívek pražských«; spolek ten založen za přímé pomoci Tyršovy 15. listopadu 1869.

Sokolská činnost Tyršova, která se ani v prvním období neomezovala jen na Pražský Sokol, směřovala v tomto období čím dál více a zřetelněji k sokolstvu celému; ono mělo býti jádrem národa i jeho vůdcem a povzbuzovatelem na cestě k dokonalosti tělesné, duševní i mravní, a stejně u jiných národů slovanských. V prvním období pečoval Tyrš o rozšíření sokolství a o ideovou jednotu stykem osobním — vysíláním cvičitelů do jednot mimopražských, pokusem o ustavení »Sboru pro pěstování vzájemnosti tělocvičných spolků slovanských«, pořádáním kursu pro cvičitele, výlety, deputacemi k sokolským slavnostem a pod. V tomto období přistupuje k tomu slovo psané a tištěné. Tyršova díla, o nichž tu už byla zmínka, »Základové tělocviku« i práce názvoslovné, byly určeny celému sokolstvu. Vzájemnosti měl sloužiti také časopis, po němž se volalo v Pražském Sokole už od r. 1863, ale jehož vydávání neschvaloval Tyrš, dokud nebyla vypracována teorie tělocvičná; tak se vyslovil Tyrš 1. července 1863 a znovu 16. března 1865, kdy však navrhl, aby se vydával sokolský kalendář; a to je myšlenka, kterou Tyrš uskutečnil tím, že na základě statistiky a údajů dějepisných, sebraných dotazníkem ve všech jednotách, vydal třikrát publikaci, která sice rozsahem ani obsahem nesplnila Tyršových záměrů úplně, ale přece poslou-

žila vzájemnosti sokolské velice. Je to jeho »Statisticko-historický přehled jednot sokolských pro rok 1865« (vyšel v říjnu r. 1866), »Statistický přehled jednot sokolských pro rok 1866« (vyšel po 18. říjnu r. 1867) a konečně »Sborník sokolský pro rok 1868« (vyšel v říjnu r. 1869). V tomto sborníku vyšlo i pojednání Tyršovo »Hod olympijský«, patřící k nejrozsáhlejším studiím Tyršovým z tohoto oboru a svědčící o upřímném Tyršově obdivě pro řecký tělocvik, řeckou výchovu i řecké tělocvičné slavnosti. Pojednání to vzniklo v době, kdy Tyrš chystal podobný »hod sokolský« doma — a okolností tou dostává se zvláštního významu závěru této práce, v němž Tyrš citátem z Lukiana mluvil o boji za »svobodu každého jednotlivce zvlášť a společné otčiny vůbec« a vybízel k ochotě »v oběť dáti statky, ano i krev a život svůj za neporušenost, za svobodu a slávu společné otčiny, drahého dědictví po rekovných otcích svých«.

V té době (r. 1867) přišlo k neblahému vyrovnání s Uhry; rozdělením říše v Cislajtanii a Translajtanii vydáni Slované předlitavští pod nadvládu německou, Slované zalitavští pod nadvládu maďarskou. Nebylo jednoty ani v politické representaci rakouských Slovanů, pout do Moskvy nepřinesla očekávaných nadějí. Tehdy Tyrš znovu oživil myšlenku, která r. 1863 dala podnět k ustavení »Sboru pro pěstování vzájemnosti tělocvičných spolků slovanských«, ale ovoce tehdy nepřinesla. Už v dopise Ant. Gallátovi v Chrudimi dne 28. července 1867

Tyrš vyslovil přesvědčení, že »žádný spolek není s to spojiti způsobem tak těsným a přirozeným junstvo a mužstvo slovanské, jak právě bratrstvo sokolské«; bylyť tehdy již sokolské jednoty nejen v našich zemích, nýbrž i ve Slovinsku, Polsku a Charvátsku, a Tyrš se těšil, že »záhy i ve svaté Rusi vzrostou a vydaří se spolky podobné«. — A tak na valné hromadě Sokola Pražského 20. října 1867 navrhl Tyrš, aby byl r. 1868 do Prahy svolán sjezd sokolských jednot slovanských a aby s ním bylo spojeno veřejné cvičení společné. Dne 1. dubna 1868 vyzval Tyrš »jinochy a muže slovanské k první obecné poradě o záležitostech nám všechněm společných, k poradě o svazku pevném a trvalém«. K poradám a slavnostem těm připravil Tyrš stanovy spolku ústředního a připravil i návrh na vydávání společného sokolského časopisu, jenž se měl jmenovati »Věstník sokolský«. — Ale výnosem z 3. května 1868 ministerstvo vnitra nepovolilo zřízení organisace slovanského sokolstva — a dne 19. června r. 1868 po Tyršově řeči, v níž odmítl konati povolené veřejné cvičení, když byly zakázány porady, usneseno, že se nesluší přijímati milostí tomu, kdo je přesvědčen, že stojí v právu svém. Tyrš zakončil tehdejší svou řeč slovy mužného sebevědomí: »Nesmí-li býti sjezd, nebudiž ani cvičení veřejné! Všechno nebo nic! to jest v době této heslem národa našeho: Vše nebo nic! budiž i heslem naším! Tak, myslím, sluší jednati muži, sluší jednati spolku, jenž na prapor sobě napsal

pěstování ctností mužných.«

Z Tyršových snah o organisaci veškerého sokolstva slovanského je patrno, jak Tyrš v tomto období vepínal sokolstvo v služby našich i slovanských národních zájmů. V tomto druhém období Tyršovy sokolské činnosti byly už vybojovány spory (o oprávněnost tělocviku) mezi členstvem cvičícím a »starou gardou«; veřejné události pak, od únorovky stále více ohrožující národní zájmy na poli politickém, nedovolovaly, aby se spolky sokolské omezovaly jen na »odbornou činnost« tělocvičnou.

Tak Tyrš po prvé viděl příležitost »osvědčiti, žeť není jen marnou hrou a pouhou zábavou práce a snaha sokolská, než i vydatnou propravou a pomocí k neohroženému obhájení oněch statků, bez nichž život nemá ceny pro srdce svobodné a mysl mužnou«, když r. 1866 »dávný vrah a hubitel posvátné koruny české u hltavé své lačnosti stál na hranicích království našeho«.

Tehdy Tyrš — ještě před vypuknutím války rakousko-pruské — navrhl 15. května 1866 ve schůzi cvičitelského sboru, aby se sokolstvo stalo jádrem budoucí národní hotovosti k obhájení vlasti; když byl návrh přijat, podal výboru pražské jednoty »přípis«, jímž navrhoval zavésti do sokolského cvičení vojenské cviky k obraně vlasti, neboť »zajisté sluší zejména nám, jimž nejednou předním přezváno vojem národním, hotovati se, a to včas, k tomu, bychom v případě potřeby i my,

seč síly naše jsou, přispěti mohli k odražení násilnických vpádů a drzých útoků na milenou zemi naši«. V deputaci, která tento návrh podala místodržiteli hr. Lažanskému, byl také Tyrš; nabídka byla odmítnuta s odůvodněním, že válka není ještě vypověděna. Když pak z Prahy za vojskem odtáhla i policie, Sokol nabídl své služby městské radě, která jej pověřila službou strážní, nočními hlídkami. V červenci r. 1866 zachránil Tyrš se sokolskou hlídkou palác Clam-Gallasův před drancováním. Služba strážní skončena pak 13. července 1866. Myšlenka brannosti ozývala se však v díle Tyršově častěji a soustavněji. Valná hromada Sokola Pražského, konaná 6. ledna 1867, zvolila komisi, v níž byl rozhodujícím členem Tyrš, a pověřila ji, aby podala do březnové valné hromady návrh na zavedení cvičení vojenského. Tyrš jej vypracoval se sborem cvičitelským a přednesl jej na valné hromadě 24. března 1867 podle výsledků práce, kterou vykonal se svým cvičitelským sborem 11. ledna, 15. února a 8. března 1867. Ale podávaje podrobnou tuto zprávu, žádal Tyrš, aby bylo upuštěno od provádění návrhu podaného, neboť se zatím poměry politické značně změnily: »Cokolivěk bychom podniknouti chtěli, abychom v čas potřeby a bouří přispěti mohli k uhájení celistvosti jeho (mocnářství), o tom jsme přesvědčeni, že by v době této marná byla veškerá nejupřímnější snaha naše.«

*

Téhož roku 1867 vstoupil Tyrš aktivně do života *politického.* V lednu 1867 (tedy v době, kdy pracoval na návrhu na zavedení cvičení vojenských v Sokole) kandidoval Tyrš po prvé do zemského sněmu ve skupině měst Jílové, Vyšehrad, Kostelec n. Černými lesy a Benešov. Při volbách, konaných 30. ledna 1867, nebyl zvolen Tyrš ani jeho protikandidát K. V. Zap, nýbrž benešovský občan Šípek. V Jílovém promluvil tehdy Tyrš »důkladnou a nadšenou řeč«, v níž vykládal voličům politický a národní program přes odpor Benešovských, kteří se snažili jeho řeč přerušovati. — Dne 26. února r. 1868 podepsal Tyrš spolu s jinými veřejnými pracovníky (Grégry, Barákem, Sladkovským, Nerudou, Purkyní atd.) provolání o založení politického spolku »Slovanská lípa«, která měla »vzbuzovati a síliti vědomí práv národních i svobod politických na základě demokratickém, i zjednat jim úplnou platnost v životě národním«. R. 1868 konaly se však jen přípravy k tomuto spolku. Téhož roku (22. srpna) vydali čeští poslanci deklaraci; nadšené hnutí státoprávní vyneslo Praze 11. října 1868 výjimečný stav, jenž byl zrušen teprve 17. dubna 1869. Brzy potom uspořádán v Praze na Letné velký tábor české omladiny. Předsedal mu a promluvil na něm (16. května 1869) nadšenou řeč o významu osvěty v životě národním Tyrš. Tábor, jehož prý se zúčastnilo na 60.000 lidí, usnesl se založiti spolek omladiny slovanské s ústředním výborem v Praze. Začátkem května (nedlouho před táborem na Let-

né) podány stanovy »Slovanské lípy« a 5. července 1869 konala se ustavující valná hromada, na níž do výboru zvolen také Tyrš. Ale už po první akci, kterou chtěla »Lípa« vykonat ve prospěch deklarantských voleb, byla 7. srpna 1869 rozpuštěna a na všecky členy výboru podána žaloba pro zločin veřejného násilí a vydírání. V deklarantských volbách dne 22. září 1869 zvolen do zemského sněmu po prvé také Tyrš. Dostal se na kandidátku v městském okrese Tábor, Kamenice, Pelhřimov, když dotavadní poslanec za tato města (ředitel gymnasia v Táboře Křížek) se kandidatury vzdal. Když byl Tyrš poslancem zvolen, proslovil 24. září 1869 v Táboře politickou řeč, v níž se voličům zavazoval, že i jako poslanec za kraj, který byl svědkem největších, nejslavnějších a nejsvětějších zápasů našich, bude bojovati vždy »za posvátná práva naše a za národnost naši, již slovem a skutkem hájiti chceme za příkladem Husů, Žižků a Prokopů našich.« Jako nově zvolený poslanec oznámil Tyrš 1. října 1869, že přistupuje k deklaraci. Deklaranti se do sněmu nedostavili a byli tedy — mezi nimi také Tyrš — zbaveni mandátů 28. října 1869. V třetích deklarantských volbách, které se konaly 8. července 1870, Tyrš zvolen do zemského sněmu po druhé. Ale tehdy už nebyl v Praze: léčil se ve Švýcarech a prožíval první vážnou krisi svého zdraví.

*

Třetí konečně činnost, k níž se v této době počal obraceti Tyršův zájem, je činnost *vědecká*. Styky s kruhy uměleckými pěstoval Tyrš už jako student vysokoškolský; bylo to v době, kdy poznával filosofii Schopenhauerovu i s jejím oceněním umění a kdy byl v přátelských vztazích i s Karlem Purkyní, synem fysiologa Jana Ev. Purkyně. Spolu se svým přítele asistentem Sachsem (známým z korespondence Tyršovy) navštěvoval Tyrš v letech 1857—1859 atelier Purkyňův, jejž s ním na čas sdílel i Josef Mánes. Mánesa Tyrš poznal v týchž asi letech v kavárně Lorenzově a občas se s ním sešel v atelieru Purkyňově. Na vybídnutí Mánesovo (asi z podzimu 1858, jak vypráví R. Tyršová v úvodě k I. dílu Tyršových spisů o umění výtvarném) byl Tyrš Mánesovi modelem k postavě Zbyhonově z ilustrací k Rukopisu Královédvorskému. Snad i tyto styky s některými zástupci tehdejšího výtvarnického světa českého vzbudily v Tyršovi myšlenku seznámiti se blíže s uměním výtvarným. Ještě snad větší vliv je tu připsati Tyršově lásce k antice. Láska k antice se u Tyrše projevila už za dob studentských; dal se jí vésti, buduje si obraz dokonalého člověka — sokola, mluvil o ní už r. 1861 v ústavě Malypetrově; přivedla jej také k tomu, aby se snad už r. 1862, ale jistě r. 1863 dal do studia helenské gymnastiky, hlavně zápasu a později i do studia antického umění výtvarného. Díla, která vznikla v duševní dílně Tyršově kolem r. 1865 a později, dokazují, jak velký byl Tyršův

obdiv pro antiku; stačí tu poukázati jen na úvod k »Základům tělocviku« nebo na »Hod olympijský«. — V době, kdy tato díla vznikala, dostal se Tyrš snad po prvé k přímému názoru na sochařská veledíla antická. Bylo to v létě r. 1867. Dne 13. srpna 1867 odejel Tyrš z Prahy do Mnichova, kde právě meškal Hostinský; příchodu Tyršova se však Hostinský patrně v Mnichově nedočkal. Dne 24. srpna 1867 byl už Tyrš zase ve schůzi sboru cvičitelského v Praze — pobyt jeho v Mnichově trval tedy snad týden, ale pro Tyrše měl význam veliký. Jistě se naň vztahují slova Tyršova vlastního životopisu, že »při prvním pobytu svém pozornost svou výhradně téměř skulpturám antickým věnoval« — z oboru Tyršova myšlení a zájmu té doby vysvětlí se tato výhradnost Tyršova zájmu i ve sbírkách mnichovských. Prvním přímým pohledem do umění antického byl Tyrš nadšen; a nadšení to jistě nezůstalo utajeno jeho přátelům z »Umělecké besedy«, kdež se konaly přednášky literární, vědecké i umělecké. »Byl jsem vyzván, abych v Umělecké besedě cyklus přednášek o umění antickém zahájil« — píše zase Tyrš ve vlastním životopise (klada mylně přednášky ty do r. 1864). Podle zpráv z Umělecké besedy přednášel tam Tyrš 22. února 1868 na téma: »Řecká plastika. — Řecké sochařství.« To jsou nepochybně přednášky, které se v životopisech Tyršových nazývají »Phidias, Myron, Polyklet« (tiskem je vydal Tyrš r. 1879 v »Lumíru« pod pseudonymem Zdislava Bořického). Přednášky ty měly úspěch u po-

sluchačstva i v kruzích odborných. Sám Tyrš dosvědčuje ve vlastním životopise: »Následek prvního veřejného vystoupení toho byl, žeť jsem roku následujícího pomocí Svatoboru první svou větší cestu uměleckou do Německa, Francie a Anglie podniknouti mohl, na kteréž jsem se najmě v Mnichově, v Paříži, v Londýně a v Berlíně déle pozdržel.« Nebylo to »roku následujícího«, nýbrž ještě r. 1868. Podpory 400 zl. dostalo se od Svatoboru Tyršovi, »konajícímu již po více let studie o dějinách umění plastického, zvláště řeckého«, dne 5. srpna 1868, a to »na cestu do Mnichova, Paříže, Londýna a Berlína, aby tamější sbírky umělecké studovati mohl«. Tyrš píše o »tříměsíční cestě«; vykonal ji v době mezi 8. srpnem a 17. říjnem 1868 (ze sboru cvičitelského vyžádal si dovolenou 8. srpna do 3. října, přítomen pak byl ve schůzi 17. října 1868) a přinesl si z ní bohatou kořist pro rozšíření svého obzoru duševního i četné poznámky. Tyrš prohlédl tehdy sbírky starého umění orientálního v Paříži, v Londýně i v Berlíně, pozornost jeho poutaly stavby románské i gotické, skulptury a obrazy, malba renesanční, ale hlavně antická plastika v glyptothece v Louvru, v britickém museu a v odlitkové sbírce londýnské. Jak prý vyprávěl Zákrejsovi, bušilo v něm srdce, když vstupoval do britického musea: »Nyní se rozhodne, máš-li nadání, jehož potřebuje historik a estetik výtvarných umění. Bude-li na tebe celou mocí své krásy působiti sám Fidias, jehož arcidílo nyní spatřiti máš? — A Fidiova díla řekla mu:

Ano.« — V Londýně stal se prý Tyrš — zase podle vzpomínek Zákrejsových — i předmětem útoku, když se v noci vracel odlehlou čtvrtí starého Londýna z divadla. Tyrš prý útočníka srazil k zemi a druh útočníkův prchl.

Třetí cestu do ciziny za účely studijními podnikl Tyrš r. 1869. Bylo to pravděpodobně mezi 24. červencem a 18. zářím 1869. Cesta trvala měsíc a Tyrš tehdy prohlédl mezinárodní uměleckou výstavu v Mnichově, která, jak praví ve svém životopise, »skvěle obeslána byla a k studiu umění novějšího látku bohatou mi poskytla«. To bylo už po Tyršově rozhodnutí, že studia estetická, která do té doby pěstoval »pouze pro sebe, k své vlastní útěše«, učiní předmětem své »nové, jaré činnosti«. Ale brzy potom se u Tyrše naléhavě ohlásila těžká krise životní.

Z této doby pochází ještě jedna hluboká studie Tyršova, která stojí stranou všech dotavadních i pozdějších prací Tyršových. Je to »Mohamed a nauka jeho«, která vyšla v »Květech« r. 1870, už v době, kdy Tyrš se léčil mimo Prahu. Je to jediná náboženská úvaha Tyršova, k níž snad popud vzešel ze zvýšeného náboženského zájmu, vyvolaného oslavami pětistého výročí narození Husova — (velké slavnosti pražské 16. května 1869 v Novoměstském divadle zúčastnil se Tyrš jako pořadatel živého obrazu); snad také zájem o Mohameda, který se projevil jak Riegrovým překladem díla Irwinga Washingtona o Mohamedovi, tak také přednáškami v Umělecké besedě (v listopadě 1867 a v únoru 1868

tam o Mohamedovi přednášel A. Fux) vyvolal u Tyrše úvahu, která — jako vždy u Tyrše — i když založena na pramenech cizích, podává Tyršovy názory na náboženství jako na jev přirozený a zároveň obraz »náboženství čtvrtého«, které sjednotí lidstvo, zušlechtěné láskou a osvětou, a povede je také k ideálu skutečného bratrství.

Tyršův »Mohamed« je dokladem vnitřního uzrání Tyršovy osobnosti i na poli, které v době současného liberalismu zůstávalo mimo zájem veřejný. Je ukázkou, čím se plnila duše Tyršova v době, kdy pokládal svou činnost sokolskou za skončenu, kdy se rozhodoval pro jiný směr své životní práce. Rokem 1869 přestal si Tyrš vypisovati citáty o pesimismu; ale i když celá dotavadní činnost Tyršova, všecky jeho projevy veřejné, zvláště Mohamed svědčí o životním aktivismu Tyršově a o jeho světlém, nadějném názoru životním, přece pesimismus na dně duše Tyršovy spočíval dále. Neměl vlivu na Tyršovu práci; zůstával stále potlačen, ale nezanikl. Těžké období, které se v posledním měsíci roku 1869 u Tyrše hlásí, je toho dokladem.

Zdravotní a životní krise r. 1869–1870.

(Tyrš ve Švýcarech; návrat k práci, vliv švýcarského pobytu.)

Rokem 1869 vyvrcholila Tyršova sokolská práce první doby činnosti; vyvrcholila i jeho činnost politická, politickou abstinencí beztoho valně omezená; ale projevovaly se už počátky jeho činnosti na poli výtvarných umění. Už v létě r. 1869 — ještě než byl po prvé zvolen poslancem (to bylo 22. září 1869) — Tyrš cítil, že se v jeho nitru hlásí krise, že tou dobou končí první polovici svého života a že vstupuje v polovici druhou. Dopis, datovaný 30. července 1869, dává nám nahlédnouti do Tyršovy duše. Napsal v něm, že v první polovici jeho života »stala se věc sokolská co do duševní práce dílem mým, smím říci od hlavy až k patě«. Nezáleží mu na tom, zda se někdy na to zapomene; »nesejdu přec se světa — tak píše — aniž bych zanechal dílo užitečné a trvalé«. A Tyrš odhaluje pak své plány budoucna: »Věc jedna je hotova, avšak nemám dosud pražádné chuti položit se v hrob. Co tedy dál? Na válčišti politickém stojí bojovníků dost a způsobilejších nežli já. Nač tedy tam stát, kde řady husté jsou a kam se nehodím?« Nezříká se tím ovšem jakékoliv činnosti veřejné, neboť »kde vskutku třeba nahodilé osoby mé, tam

též se dostavím a splním povždy povinnost svou, třeba i životem«. Tyrš však vidí, že je potřeba se soustředit a omezit se na věc jednu, jí pak věnovat úsilí a všechen prázný čas. Není mu snadné toto rozhodování — taková resignace je »u povahy všeho dychtivé nesnadná sic, však rozumná a celku prospěšná«. A tak Tyrš, rozumovými důvody veden, byl tehdy odhodlán opustiti přes svou zálibu práci sokolskou — a oddati se studiím estetickým. »Když jedno dokonáno v podstatě, když výhradně již nevyplňuje mysl mou, kdy touha má se také jinam obrací, tu studia estetická, s nimiž jsem se zaměstnával pouze pro sebe, k své vlastní útěše, nabízí se mi sama co předmět nové, jaré činnosti. A zase jako před lety, kdy myšlenka sokolská po prvé jako blesk mne projela, pravím si: Co sám nejlíp dovedeš, to činit tvoje povinnost. I doufám nezvratně, že také tentokráte dostojím.« — Nicméně Tyrš v tomto úmyslu důsledně nevytrval. Hned 24. září toho roku (1869) zvolen byl po prvé poslancem a promluvil v Táboře politickou řeč, 1. října 1869 připojil pak svůj podpis k deklaraci; v říjnu dokončil ještě »Sborník sokolský pro rok 1868«, účastnil se pak schůzí jak sboru cvičitelského, tak výboru až do konce listopadu r. 1869. (Naposled byl ve schůzi 26. listopadu 1869 a podával tam návrhy na propagaci »Sborníku«, na publikaci domácího řádu.) Aniž si vzal dovolenou, odejel v době mezi 26. listopadem a 6. prosincem 1869 z Prahy; ve schůzi výboru 6. prosince už nebyl,

zato 8. prosince 1869 datoval svému náměstkovi Eulnerovi dopis z Dobrovic u Stránova, kde už tehdy byl u svého přítele, ředitele Nábla. Pochvaloval si jeho pohostinnost i ušlechtilost: »Můj hostitel se chová ke mně se šetrností až dojemnou, jeť muž všestranně vzdělaný a rozhovor s ním, pokud ho snesu, velkou mi úlevou.« V citovaných slovech Tyršova dopisu však je už první výslovné přiznání k tomu, že krise životní práce byla komplikována krisí zdraví; i píše dále: »Jím a jezdím zcela podle předpisů lékařských ... mám slušnou chuť k jídlu, rozčilitelnost má se poněkud umírnila, ano i spánek částečně se vrátil. Zato pak souží mne reumatické bolesti více, kteréž od té doby pociťuji, co jsem po volném potyku se Sršněm, Stýbla a Podpěru šermu dále vyučoval, při čemž jsem zapocen stál a notně se nastydnul.« Mimo tento zdravotní stav trápila Tyrše také, jak píše, »dlouhá chvíle a nečinnost, k níž jsem odsouzen v době, kdy nový a krásnější život chtěl jsem sobě založit... Teď z Prahy ven a teď — zahálet! Trpčeji mne osud zkoušeti nemohl.« — A tento stav měl vliv i na Tyršovo rozhodnutí, pokud jde o práci sokolskou. »Bylo mi krušno v srdci, když jsem se s vámi byl rozžehnal, když jsem opustil matičku Prahu, v níž zanechal jsem tolik přátel a bratří drahých a s nimi obor činnosti po dlouhá leta mi přemilý. Smím říci, že jsem ho nikdy nezanedbal, avšak že jsem se mimo něj strhnouti dal v působnost tolikerou, toť chyba, již nyní dosti těžce pykám. Příště jen pro Sokol!«

Nemoc Tyršova byla vážná.*) — Byl to krutý záchvat nervové choroby, jež rázem podlomila jeho síly, těžké rozrušení nervové, spojené s pocity úzkostnými, velkými bolestmi a pálením na prsou, jež co den rostly. Tímto záchvatem nemoci byl Tyrš duševně krutě dotčen a zkrušen. Pražský lékař dr. Funda dodával mu odvahy a radil odpočinek a klid. Tak se Tyrš — po nedlouhém asi pobytu v Dobrovicích u Stránova — přestěhoval do Kutné Hory ke svému příteli Slaviboru Breuerovi, jehož otec, továrník, byl starostou Sokola kutnohorského. Buď ze Stránova nebo už z Kutné Hory podal Tyrš (patrně písemně) žádost výboru Sokola Pražského o dovolenou do 1. ledna 1870. (Žádost kladně vyřízena ve schůzi 11. prosince 1869.) Tehdy patrně nepomýšlel ještě na dlouhý pobyt mimo Prahu; ale nemoc se nelepšila, a tak Tyrš zůstával i po Novém roce 1870 u Breuerů v Kutné Hoře. Pobyt ten jeho zdraví neprospěl; podle zprávy dr. Scheinera v rodě Breuerově se střídala geniálnost s výstředností, nadšení s pesimismem, úžasná činnost se sklonem k hluboké filosofii; takové prostředí chorobu Tyršovu spíše podněcovalo. Slavibor zejména byl snílek a výstřední utopista, hledající stále nové způsoby v činnosti myšlenkové i ve správě života. (Později se stal podivínským samotářem, žil odloučeně na Modletíně u Malče, holduje výstřednímu vegetarismu; načež vstoupil jako mnich do kláš-

---

*) Viz »Sokol« 1931, zpráva dra Scheinera.

tera v Kilandaru na hoře Athos, kdež zemřel.) On svedl také Tyrše k vysilující léčbě dietní, jež tělesné síly jeho podlamovala a stav jeho horšila. Duševní deprese se denně stupňovala. Z dopisu, který Ot. Breuer napsal dr. Černému v únoru 1870, cituje dr. Scheiner: »Smál jsem se nemoci jeho, ujišťuje ho, že mu nic není, že dobře vypadá a že ho jen myšlenky trápí. Měl jsem nemoc jeho za hypochondrii, leč vidím, že se má věc jinak.« Dále líčí Breuer jeho nemoc, rozčilení, celkovou únavu, nespavost a dodává: »Mám zato, že to není pouhý žert, že to také není pouhá nervosní nemoc.« Breuer poradil Tyršovi, aby odejel se léčit do Švýcar. Tyrš poslechl. Podle zprávy policejního ředitelství hlásil komisař pohraniční policie v Brodě nad lesy, že 5. března r. 1870 o 1 hod. odpol. projel Brodem, aby se odebral na Mnichov, Augsburg a Lindavu do Waidu »der ehemalige Sprechwart des Prager Sokol« a spolupracovník Politiky dr. Tyrš. Léčebný ústav na Bodamském jezeře, hodinu cesty vzdálený od Sv. Havla (St. Gallen) a 1¾ hod. od Rorschachu, byl založen r. 1854. Měl pěknou vyhlídku na jezero i na hory, byl vysoko položen (2000 stop nad mořem) a léčilo se v něm »přirozeným způsobem«: vodou, vzduchem, sluncem a jednoduchou stravou, více méně vegetariánskou, způsobem života venkovským, bez hlučných zábav; bylo tam také léčení pohybové a dietetické. Denní pense stála 2—3 zl. Zásadou léčení bylo: »Man muss sich gesund leben, wie man sich krank gelebt hat.« Dr. Scheiner vypravuje, že

tam Tyrše léčil jakýsi Hahn, fušer, za doktora se vydávající, jehož prostředky prý zhoršily stav Tyršův do nejvyšší míry. »V tomto stavu stálého rozechvění nervového, v beznadějnosti, v stálých záchvatech a bdění bezesných nocí obíral se Tyrš bez oddechu, nemoha potlačiti svůj mechanismus nervový, svým dílem sokolským, jež jej pronásledovalo do únavy.« Dr. Scheiner vysvětluje pak vznik některých Tyršových úvah sokolských také tím, že Tyrš psal »také ve zdání, že to je poslední jeho práce«, neboť se tehdy šeřilo nad zdravím, ba i životem Tyršovým.

Tyrš zůstal ve Švýcarech do podzimu r. 1870. Vrátil se v třetím týdnu října toho roku (ve svých poznámkách zapsal si návrhy pro schůzi cvičitelského sboru, konanou 21. října 1870); dnem 1. listopadu jest datován dopis z Prahy Čermákovi v Bečvářích, s počátku listopadu je už dopisů několik, ve valné hromadě Sokola Pražského byl pak Tyrš přítomen 27. listopadu r. 1870.

Za pobytu švýcarského všímal si Tyrš i poměrů v Unii švýcarských gymnastů, založené už r. 1832, a na základech vžité demokracie politické dobře organisované. Viděl i jejich župní cvičení (12. června r. 1870 v Rorschachu v kantonu svatohavelském) — a snad v tom styku s tělocvičnou organisací cizí byl podnět k tomu, že se Tyrš počal už ve Švýcařích znovu zabývati myšlenkou sokolskou, znovu ji promýšleti a po stránce ideové definitivně formulovati, jak naznačuje v rukopise své stěžejní úvahy sokol-

ské, nazvané »Náš úkol, směr a cíl«; úvahy, k níž aspoň první náměty vznikly v Tyršovi už na půdě švýcarské, i když úvahu tu dokončil snad teprve po svém návratě v Praze. Praví tam, že pobyt ve svobodném Švýcarsku »přispěl též . . . poněkud k vytříbení a zdokonalení záležitosti nám společné. Vyrván z denního chvatu života, nabyl jsem tam po prvé chvíle klidnější, že jsem aspoň na konec s tím započíti mohl, abych věc naši znovu promyslil a přezkoumal.« Výsledkem tohoto přezkoumání je dílo, nevelké rozsahem, ale velmi důležité. Tyrš je nazval »Pojednání, návrhy a dodatky k soustavě tělocvičné, jakož i k organisaci veškeré věci sokolské, se »Základy tělocviku«, s knihami sborovými, s pravidly jednoty naší, se »Statistickými přehledy«, s knihou o sjezdu sokolském a s návrhem stanov spolku jednot sokolských v jeden ústrojný celek se doplňující«.

Toto úryvkovité dílo, dosud tiskem nevydané, datoval Tyrš »V kantonu svatohavelském v měsících srpnu a září 1870« a v jeho úvodě napsal věty i pro životopis důležité: »Vzalo vznik svůj ze snahy té, aby na zmar nepřišly myšlenky všeliké, kteréž jsem o věci sokolské choval, a ježto uskutečniti mi dosud dopřáno nebylo. Jal jsem se naznamenat, co na mysli mi právě tanulo, avšak čím více jsem se do práce zabral, tím více nahlížel jsem nedostatečnost všeho, co jsem na různo sepsal, tím jasněji vystupovalo ve mně přesvědčení najevo, že nestačí na jednotlivosti se obmezit, žeť naopak potřebí celý ob-

sáhlý předmět novému přehlížení a přezkoumání podrobit, a to třeba-li bez ohledu na vše, co mi dosud za dostatečné, úplné a nezvratné platilo . . . Tu byla nebezpeč, že by snad leccos pro věc naši ztraceno býti mohlo, co postupem let jsem u sebe nastřádal a co ve sboru sdělit času a příležitosti se nedostávalo. Nebylo zbytí — musil jsem zničit první pokus svůj a novou práci podstoupit dle osnovy pevné a dosti obšírné, abych se dotknul záležitostí veškerých, o nichž by třeba bylo pojednat.« — Obsah této knížky ukazuje, jak Tyrš skutečně znovu promýšlel celou »věc sokolskou«, nejen po stránce technické a ideové, nýbrž i organisační; a jak ve všem hledal cesty nové. Zabýval se myšlenkou vydávati tělocvičnou bibliotéku, knihy, ale hlavně časopis sokolský a vzájemnost sokolských jednot měla býti dovršena založením jednotné organisace, rozdělené v župy. Tyrš byl touto prací uveden znovu v život sokolský — a tím snad též zbaven těžkých depresí duševních i rozrušení nervového, které tuto zdravotní a životní krisi doprovázelo. Aspoň závěrečná slova citovaného úvodu k této knížce ukazují, jak Tyrš dělal plány už nejen pro jiné (pro své spolupracovníky), ale také pro sebe, pro svou další práci sokolskou: »Ba věru, co jsem doplňky tyto psal a všecko znova v duchu probíral, mne mnohý jednotlivý předmět v takové míře vábil, že jsem byl v pokušení, práci, kterouž vám zde předkládám, prozatím stranou zanechat, o předmětě tom zvláště pojednat a jej co celek samostatný pro tisk upravit,

abych se dožil tak té radosti jej dokonaný vidět před sebou v té míře, jak v žádném jiném jazyku se dosud nestalo. Však řekl jsem si povždy, že dříve nutno to zde dokonat. Což vím, jak dlouho síla postačí? Tu především třeba sepsat, co dosud schází, co se přeměnit a dodat má; vždyť v duchu Vašem předc časem všechno v jeden celek sroste. To mne pudilo tímto směrem dál. Až vše dohotoveno ve smyslu tom, pak teprv čas na pokus podobný. Snad přece že mi tolik přáno bude, abych aspoň některé odvětví, staré s novým v jeden celek poje, co celek v sobě ukončený zpracoval a příkladem dopodrobna ukázal, jak dovršení díla našeho aspoň v oboru písemnictví sobě představuji.«

Dílo samo nevelké, ale obsažné, i fakt, že Tyrš v něm pokračoval i později, dokazuje, že se Tyrš v září a říjnu r. 1870 pozdravil natolik, že pracovní energie a plány do budoucna zatlačily těžké chmury pesimismu, nedůvěry v sebe sama, ve vlastní pracovní schopnost. Zahloubáním do věci sokolské vrátil se Tyršovi zájem o práci i schopnost pracovat. Dokončiv dílo (»Pojednání, návrhy a dodatky«), vrátil se Tyrš do Prahy, a rovnou do práce sokolské. Už ke dni 21. října si zaznamenal návrhy, které mínil podati na valné hromadě, kde snad chtěl i přednésti řeč, otištěnou 1. ledna v »Sokole« jako »Náš úkol, směr a cíl«. Valná ta schůze se konala 27. listopadu 1870 a Tyrš na ní sice přednášky neměl, ale zato přišel s návrhy pro sokolskou věc nad jiné důležitými, s návrhem na vydávání sokolského časopisu

(skutečně Tyrš ihned zorganisoval redakční sbor z členů cvičitelského sboru a do konce roku 1870 vykonal všecky přípravné práce, takže 1. ledna 1871 mohlo vyjíti 1. číslo »Sokola« s »Naším úkolem, směrem a cílem« jako úvodníkem); na valné hromadě podal dále návrh na založení nadace Fügnerovy, jež by umožňovala studijní cesty do ciziny, aby náš tělocvik zůstával stále na výši tělocviku světového, jak tomu bylo až do té doby, a konečně podal tu Tyrš návrh na zavedení měsíčních schůzí — jakýsi začátek sokolské činnosti vzdělávací — schůzí, které by byly pojítkem mezi členstvem a výborem i cvičitelským sborem. Na nich měly se konati přednášky s rozhovorem, ale také každý člen měl právo podávati (písemně a předem) dotazy, na něž musel výbor nebo cvičitelský sbor odpovídati. Všecky Tyršovy návrhy byly přijaty — a tak počala Tyršovi koncem listopadu r. 1870, po návratě ze Švýcar, nová práce v Sokole. Tím také vstoupil Tyrš do druhé doby své veřejné činnosti.

Léčení ve Švýcarech zanechalo vliv i na životosprávu Tyršovu: několik let byl vegetariánem a abstinentem zůstal od r. 1870 trvale.

Druhá doba Tyršovy veřejné činnosti (1871–1874).

(Činnost sokolská, konec činnosti politické; poměry osobní; počátky publikační činnosti vědecké.)

Období toto je charakterisováno tím, že Tyrš vedle činnosti sokolské, jíž přibývají nové obory, zabývá se stále více a více pracemi, vztahujícími se k umění, k estetice, kritice a dějinám umění, především výtvarných. Svou tehdejší práci charakterisuje slovy dopisu, jímž se 1. června 1884 rozloučil s prací sokolskou: »Z jedné práce do druhé jíti, bylo vůbec heslem obecným. Čím více jsem pak cítil, že úloha v jednotě naší na mne vznesená, pokud jsem jí stačil, myšlenkově v podstatě své rozřešena jest, tím více vracel jsem se, u souhlasu s heslem oním, zároveň k dřívějším směrům svým, i snažil jsem se buditi vedle jiných v národě našem lásku k ideálu, porozumění pro umění, jeho hodnotu a jeho dějiny.«

Sokolská činnost Tyršova v této době vycházela z toho, co Tyrš ve Švýcarech poznal a promyslil. Po stránce ideové vyvrcholil stavbu sokolství jeho »Náš úkol, směr a cíl«, článek, nad nějž nic zásadnějšího o této věci z pera Tyršova nikdy předtím ani potom nevyšlo. A čtrnáctideník »Sokol«, který byl tímto článkem 1. ledna 1871 za-

hájen, přinášel za redakce Tyršovy vedle článků, týkajících se soustavy a metody sokolského tělocviku, veřejných vystupování atd., mnoho cenných poznámek ideových, jimiž Tyrš doprovázel zprávy ze sokolských jednot a na konkretních případech osvětloval a uplatňoval zásady sokolské. Tím se stal Tyrš vychovatelem a vůdcem nejen vlastní jednoty, kde zatím (ve výboru) jeho vliv aspoň časem upadal, ale hlavně i jednot mimopražských, pokud ovšem Tyršův časopis odebíraly. S pomocí spolupracovníků Podpěry a Krupičky podařilo se Tyršovi ozřejmiti význam tělocviku po stránce národohospodářské a zdravotní, sám pak podal výklad o tom, »Pokud tělocvik a jednoty sokolské k brannosti národní přispívají« (r. 1871) a jako závěrečnou úvahu toho významného tetralogu sokolského článek »O tělocviku v ohledu estetickém« (r. 1873). Tak v letech 1871 až 1874 dostalo se tělocviku sokolskému výkladu úplného; podle slov Tyršových byl tím »hluboko sahající důležitost a závažný význam věci sokolské pro veškeré ústrojí života národního — smíme říci po prvé vůbec v té míře a rozsáhlosti — objasněn a zdůvodněn«. R. 1873 napsal Tyrš také životopis Jindř. Fügnera pro dodatkový svazek »Riegrova slovníku naučného«.

T ě l o c v i č n á s t r á n k a sokolské činnosti nabyla Tyršovým pobytem ve Švýcařích a další jeho prací i prací jeho spolupracovníků ve cvičitelském sboru Sokola Pražského dalšího rozvoje. V té době dokončeni i Tyršovi »Základové tělocviku«

(sešit 4 a 5), ale autorem této poslední třetiny díla je prof. Vilém Kurz, ovšem za vedení Tyršova. Tyrš nedopsal svých »Základů«; v té době mu už jejich počátek nevyhovoval. Už ve Švýcarech napsal (v září 1870), že »od té doby, co se s vydáváním (Základů) započalo, soustava co do úplnosti, promyšlenosti a rázu jednotného opět značně získala«. Roku 1872 prohlásil Tyrš v »Sokole«, že tělocvičná soustava sokolská je plod dlouholeté činnosti cvičitelského sboru, plod »v úradách a přednáškách vzniklý, v hodinách cvičebních prakticky vyzkoumaný a nikoli na začátku, nýbrž teprve v posledních letech dohotovený«. Tak dosvědčuje i jednatelská zpráva r. 1873: »Soustava sokolská zvláště v letech 1870 a 1871 bedlivě prozkoumána, doplněna a na základě vědeckém a zkušebním ustálena a upevněna byla.« R. 1873 se Tyrš chystal vydati velkou tělocvičnou knihu, ale k tomu nepřišlo. Dokladem Tyršova úsilí na tomto poli tělocvičné soustavy a metody v tomto období jsou nejvýznamnější studie Tyršovy z tohoto oboru, zejména článek »Sokola« z r. 1871, »O tělocvičné soustavě sokolské«, dále články téhož časopisu z r. 1871 (»Cvičení sboru cvičitelského«, »Porady sboru cvičitelského«), z r. 1872 (»Vzory večerů cvičebních«, »O veřejných cvičeních místních«), z r. 1873 (»Cvičení pořadová«) a j.

V organisačních snahách navazoval Tyrš v této době na své úsilí z r. 1868. Ale i tu je vidět vliv jeho pobytu švýcarského. Ze Švýcar přinesl si Tyrš i stanovy jednot, spolků župních i spolku

ústředního, »z kterých vysvítá, jak při vší republikánské volnosti ve všem k nejpřesnějšímu pořádku se přihlíží, ano jak svoboda tak rozsáhlá jen při tomto duchu spořádanosti a přísnosti zákonů, pro prospívání celku zapotřebných, jest možná«. Cílem švýcarského tělocviku různých národností je podle Tyrše »spojení všech sil k jednomu cíli svobody a humanity«. Proto Tyrš poopravil svůj původní návrh ústřední organisace sokolské podle vzoru švýcarského. Dne 17. února 1871 usnesl se výbor pražské jednoty zvoliti k tomu cíli komisi (v ní byl vedle Tyrše i dr. Tom. Černý, dr. Ed. Grégr, dr. Rud. Bílý a dr. Alfred Hrdlička) a pověřil ji, aby vypracovala nový návrh stanov jednoty ústřední, »při kterémž by zvláště též k podobnému zřízení švýcarskému zřetel vzat byl«. Návrh této komise, schválený valnou hromadou 31. března 1871, otiskl Tyrš v »Sokole« s poznámkou, že stanovy tyto jsou přepracovány »zvláště též se zřetelem k zřízení švýcarskému, s nímž dr. Tyrš na místě samém zevrubně se seznámil«. Jako podstatné změny uvedl pak Tyrš dvě: položení odporu, t. j. ustanovení, že proti každému usnesení sněmu — sněm byl nejvyšší správní orgán ústředního spolku, nynější valný sjezd ČOS — může počet 100 členů ve lhůtě 6 neděl odpor položiti. Druhá změna pak byla ve »všeobecném hlasování«, t. j. v ustanovení, že v pilných potřebách lze »sněm spolkový« nahraditi všeobecným hlasováním, referendem, jehož se musí zúčastniti aspoň desetina všeho členstva. Obojí tyto změny zname-

nají vědomou demokratisaci sokolského ústrojí; Tyrš o nich napsal, že obě ta ustanovení jsou »nová, s duchem našich jednot zajisté souhlasná«. — Návrh Tyršův měl býti uskutečněn co nejdříve; už se chystalo rozdělení jednot ve skupiny, ale místodržitelství zakázalo zřízení »Spolku jednot sokolských« 15. září 1871 a tím znovu pohřbeny Tyršovy naděje na organisaci veškerého sokolstva. Pomýšlel tedy na organisaci aspoň župní. V říjnu r. 1871 uveřejnil v »Sokole« návrh stanov župních; nedočkal se však úspěchu ani v tomto omezeném rozsahu organisace sokolské, neboť první župa v Čechách se ustavila nedlouho po jeho smrti. Uvítal tedy aspoň »první veřejné cvičení župní i bez společných stanov«, které uspořádala jednota v Kutné Hoře spolu s jednotami okolními 28. září 1871, a jehož se i Tyrš zúčastnil. Tak se dělo i jinde (v Plzni, kde se konaly župní závody i župní sněm), od r. 1872 přistupovaly pak některé jednoty mimopražské za členy Pražského Sokola, chtíce aspoň tak dosáhnouti těsnějšího spojení i organisačního s jednotou, kterou od té doby nazývaly »mateřskou«. Snahám organisačním věnoval Tyrš i úvahu teoretickou, článek »O účelu spolčování a podmínkách zdaru jeho« v »Sokole« r. 1871.

Sokolská práce Tyršova nepotkávala se s uznáním všeobecným. Hned když se vrátil ze Švýcar, dověděl se o útoku, který na jeho autorskou původnost podnikl jakýsi anonym (podepsal se »Jeden Sokol«) v Urbánkově »Věstníku bibliografickém«

za Tyršovy nepřítomnosti 12. srpna 1870, nazvav jeho »Hod olympický« dílem, opsaným z jakési německé knihy zdravotnické. Na Tyršovu žádost vyzval Urbánek několikrát anonyma, aby buď předložil knihu, z níž Tyrš »Hod olympický« doslovně přeložil, nebo aby odvolal. Neučinil jedno ani druhé a Urbánek 4. prosince 1870 dal Tyršovi úplnou satisfakci, veřejně ve svém »Věstníku bibliografickém« nazvav anonyma lhářem a podvodníkem. Jak bylo Tyršovi ve vlastní jednotě pražské, vysvítá z Tyršova dopisu Helceletovi z 28. dubna 1871, kde si stěžuje, že poměr jeho k výboru Sokola Pražského není dobrý. »Kdyby nebyl sbor cvičitelský svěžejší a pro věc sokolskou nadšenější, než kdy jindy, nic by mne zde netěšilo. Výbor interesuje jen spolek Pražský, ba ani ten ne, nýbrž vlastně jen budova sokolská, a dal by ji nejraději balzamovat, aby se jí nic nestalo. Cvičící se členové dělají beztoho jen škodu na ní — toť v útrobách náhled většiny výborské. Když se pak něco řekne, hrozí se hned vystupováním a proto raději už mlčíme. Tam vede neustálá dědičnost a mumifikování »sil osvědčených«. Piš výboru, požádej mne, bych proti přípisu Tvému mluvil, a tak dojdeš stran Sokola Pražského nejjistěji svého cíle.« — Nedařilo se mu lépe ani s časopisem »Sokol«. Už 16. března 1871, kdy vyšlo 6. číslo I. ročníku, mrzelo Tyrše, »že 46 z našich jednot se k listu našemu ani nehlásí. Myslí bezpochyby: Pracujete-li vy v té Praze, nač bychom se my venku namáhali. Je to při podniku s takovou vřelostí za-

loženém a — jak snad říci smíme, ne zcela nedostatečnými silami vedeném — napolo k zoufání«. Těžko se Tyršovi pracovalo tehdy i v Sokole. Ale při tom nevynechal téměř jediné schůze výborové ani cvičitelského sboru, vyjímajíc prázdniny a dny, kdy byl nemocen.

*

Ale Tyrše neuspokojovaly ani tehdejší poměry veřejné, hlavně *politické*. Bylo to období po pádu fundamentálek velmi smutné; malomocnost a nedůvěra v sebe samy obracela bojovné fronty národa ne proti Vídni, nýbrž proti sobě navzájem. Stranický boj Staročechů a Mladočechů přešel časem v ošklivý boj osobní, podezírání a skandalisování. A při tom všem ztrácela se víra v možnost úspěchu, nadšení i vůle k dalšímu boji, na místo nich nastupovala beznaděj a skleslost. Tyrš dobře viděl a posuzoval ty poměry; 16. února roku 1871 píše: »Ve všem je od té doby téměř, co deklarace do světa se poslala, od které nevíme, co bychom více žádati měli, ve všem skoro taková stagnace, že člověku až úzko. — »Zamuti se od krajin ode všech.« Ten pobyt ve Švýcarsku učinil mne dvojnásob nešťastným. Viděl jsem, jak lidé žijou a od té doby myslím někdy, že my lidmi nejsme. Tak bol a vztek střídavě mnou lomcují.« Tak hleděl tehdy Tyrš i na slavnosti národní. Kdysi je tak obětavě pořádal, ale nyní viděl v nich jakýsi anachronismus. »Co se národních slavností týče« — tak psal 16. dubna 1871 — »mýlíš se, pakli myslíš, že jsme pomocí jich

Prahu dostali do rukou svých. Praha byla od počátku nynějšího ruchu převahou česká, národní slavnosti pak v té míře, jak se u nás pěstovaly, každého rozumného člověka spíše rozmrzely. Pro samé slavnosti nečiní již nic dojem vskutku slavnostní. Nám schází činění a ne slavení. Svou vlastní mizerii a malomocnost oslavovat je směšné a samoklamné a tak se u nás přece namnoze děje. Slavnosti nejsou skutek a teprv po skutku sluší slavit.«

Přes takový úsudek o veřejných poměrech Tyrš jako vychovatel národa ani na chvíli nedal poklesnouti mysli, ani na okamžik nesložil rukou v klín. Dva měsíce po tom, co byly pádem fundamentálek zničeny všecky naděje a národ upadl v skleslost, napsal Tyrš úvodník »Sokola« (r. 1872) a v něm: »Uplynul rok plný jarých nadějí a dumných klamů, zklamáni jednak, však přece doufajíce, vstupujeme v rok nový . . . Jen neúnavná činnost nás spasí, jen opravdová práce nás zachrání a zvelebí!« A vylíčiv, jak láska k vlasti nesnese fráze, ale vyžaduje práce, volal znovu do obecné beznaděje: »Tak tedy k činu včas! Pracujme pilně bez omrzení, povzbuzujme a udržme se čilými a bdělými navzájem. Budoucnost náleží činnému a smělému.« A rok potom vrátil se Tyrš k témuž tématu v novoroční úvaze v »Sokole«. Nezapíral vad doby: »Okamžitý výsledek bez práce skutečné, přestávání na úspěších okázalých, však rychle hynoucích, mamivá záliba v dojmu vnějším, chlubivá opojenost v dnech slavnostních a vystřízlivělá zmalátnělost a netečnost u všední den,

konečně po tolikera rozčileních umdlenost a nečinnost — toť po všech vlastech našich čím dál tím víc se šířilo« — ale zase nachází dobré stránky té smutné doby: poznalo se v ní, že »i jednostranná touha po blahobytu ... se spíše záhubnou a znemravňující než prospěšnou ukázala«, že jsme se naučili s pravdou se netajit, býti k sobě samým poctivými, že jsme byli donuceni spoléhati na vlastní práci a na vlastní síly. »Nyní teprve jsme na dráze jisté a bezpečné,« volal Tyrš a uzavíral druhou svou národní epištolu krásnou výzvou: »Zůstaneť pravdou: Kde stanutí, tam smrt, jen ruchem žijeme, jen činnost každým dnem opětovaná život a volnost nám zabezpečuje. Ba není hoden, by žil, kdo jinak smýšlí; a předčit musí, kdo sám má vůdcem být! Vzhůru tedy opět, každý se díla chop! Zas dál! Naprej!« — Ale nejen slovy a výzvami, i příkladem ukazoval Tyrš, jak žíti a pracovati i v době těžké. Pracoval v Sokole, konal studia estetická, ale neustupoval ani ze života veřejného.

Třebas, jak bylo řečeno, už před odjezdem do Švýcar chtěl se vzdáti činnosti politické, v té době přece z ní neodstoupil. Spolu s jinými poslanci podepsal adresu císaři, která doprovázela fundamentálky, schválené českým sněmem 10. října 1871. Když koncem října toho roku byly zmařeny všecky naděje na vítězství, které již bylo na dosah ruky, Tyrš neustoupil z poslanectví. Po vypsání voleb do zemského sněmu pronesl Tyrš v Táboře 20. dubna 1872 řeč, v níž hájil fundamentálky a hlásal

potřebu rovnoprávnosti pro všecky národy; téhož dne byl v těchto pátých deklarantských volbách zvolen už po čtvrté poslancem, ale na sněm se zase nedostavil, i byl, jako jiní, zase zbaven mandátu (3. prosince 1872). I dalšího politického jednání se Tyrš v tomto období účastnil: 20. října 1873 byl v přímých volbách do říšské rady zvolen také poslancem říšským (za volební okres Tábor, Polná, Německý Brod, Humpolec, Pacov, Pelhřimov, Přibyslav, Kamenice n. L.), dva dny potom (22. října 1873) zvolen též po páté poslancem zemským, účastnil se též politických porad ve Vídni, na nichž bylo rozhodnuto říšské rady neobesílat. Svobodomyslní poslanci (tedy také Tyrš) chtěli však jíti na zemský sněm; když se většina rozhodla pro další pasivitu i na zemském sněmu, 29 svobodomyslných poslanců vydalo prohlášení (mezi nimi i Tyrš), že se podrobují usnesení většiny, ale mandáty skládají. To bylo 28. listopadu 1873, a tím se Tyršova politická činnost končí.

*

V tomto období Tyrše neskličovala jen nespokojenost s poměry v Sokole a ve veřejném životě. Byla to i nemoc, která pobytem ve Švýcarech vyléčena nebyla a která se ohlásila brzy po Tyršově příjezdu do Prahy. Už 18. února 1871 stěžoval si Tyrš z Kutné Hory, kde byl patrně na návštěvě u Breuerů; napsal v dopise, jímž oznamoval, že nepřijede do Brna na sněm a slavnost sokolskou: »Již čtvrt leta trvá teď neduh můj a napořád

se horší. Je tedy již praskrovná naděje. Kéž bych aspoň první sněm sokolský byl mohl zahájit; bylo to nejvroucnější přání moje. Tak mohu pouze doufat, že si u něho na mne vzpomenete co na původce jeho a na člověka, který nejlepší síly svoje věnoval drahé a vznešené věci naší.« O dva měsíce později (28. dubna 1871) znovu odmítal Tyrš účast: »Co se mne týče, jsem člověk churavý, nehodící se k vystoupení veřejnému a uškodil bych si tím více, než bych věci prospěl. Perem a organisací písemnictví sokolského mohu ještě poněkud působit a na to se musím omezit.« Zdá se, že se potom Tyrš uzdravil aspoň tolik, že mohl studovati i na cesty se vydati. Stesky na nemoc umlkají na dva roky; objevily se teprve v letě r. 1873 za Tyršovy cesty Italií.

V této době — počínajíc letem r. 1871 — Tyrš prožil důležité změny osobní, jež nezůstaly bez vlivu na jeho duševní stav — a snad ani na jeho až schopenhauerovsky mystické pojímání umění. Rokem 1871 počínajíc Tyrš se věnuje studiím estetickým soustavně a nepřetržitě; je v nich sledován a podporován — už tímto rokem 1871 počínajíc — i Renatou Fügnerovou, která se r. 1872 stala Tyršovou chotí.

Dne 29. srpna 1871 vzal si Tyrš dovolenou ze sboru cvičitelského a odejel na prázdniny do Mnichova, »by v bohatých sbírkách tamějších názory své o umění italském, nizozemském a novějším německém rozšířil,« jak napsal ve vlastním životo-

pise. Studoval tam znovu glyptoteku a obě pinakoteky, vlašskou a nizozemskou malbu. Jak píše Zákrejs, jela tam s ním Kateřina Fügnerová, vdova po Jindřichu Fügnerovi, a s ní i její jediná dcera, 17letá Renata. Podle téhož pramene Tyrš vyučoval dceru Fügnerovu už po jeho smrti lučbě, všeobecným a literárním dějinám, bájesloví, a od r. 1868 též dějinám umění, zejména antického. Od 16 let, tedy od Tyršova návratu ze Švýcar, byla prý už Renata Tyršovou spolupracovnicí na poli badání a spisování uměleckého, »i nemohlo býti jinak, nežli že se mezi nimi vyvinul poměr ještě poetičtější«. Za tohoto pobytu v Mnichově v září r. 1871 Tyrš požádal o ruku své žačky »a paní Fügnerová sloučila ruce svých milých«. Z Mnichova se Tyrš vrátil před 21. zářím, kdy už byl zase ve schůzi cvičitelského sboru.

Sňatku Tyršovu kladly se překážky i od lidí, od nichž by, to byl Tyrš neočekával, ale které musely býti »rázným zakročením odstraněny«, jak píše Zákrejs. Tyrš tím velice trpěl, ztrácel víru v lidi, ale přece v této době cítil se šťastným i silným. V jeho soukromých projevech z této doby ozývá se struna, která zřídka zazněla v jeho duši; bylo mu jakoby tehdy všechno znovu a lépe započít mělo, a co před sebou viděl, mělo jaksi ráz velebný. Bylo mu jakoby ho již nic sklíčiti nemohlo, jakoby ho všechno povznésti musilo, jakoby to, co lidé štěstím neb neštěstím nazývají, nemělo již pro něho významu.

Dne 24. srpna 1872 vzal si Tyrš dovolenou ze

sboru cvičitelského a 4 dni později — ve středu 28. srpna 1872 — byl oddán v kostele u sv. Štěpána s Renatou, roz. Fügnerovou. Hned po svatbě odejel s chotí a s její matkou, Kateřinou Fügnerovou, na letní byt do Loučeně u Vlkavy, kde se ubytoval v domě obchodníka Šulce a zůstal tam měsíc září.

Na říjen r. 1872 odejel pak Tyrš se svou chotí do Drážďan, kdež »prázdniny návštěvě musei drážďanských věnoval«, jak píše ve vlastním životopise; studoval tam sbírky soch a odlitků antických i obrazárnu, z níž zvláště Madona Sixtinská probouzela u obou manželů obdiv nadšený, a to nejen krásou estetickou, nýbrž i mravní. Tyrš obdiv ten vyjádřil docela básní, v níž vylíčil »běsný vír lítých hrůz světa, řvavý jek a broj divých vášní«, do něhož matka boží snáší svého syna; je teskná její líc, ale »nezaráží krok a spěje níž«, neboť »oběť se musí vykonat! I matka ne sobě dochovává dítě své, než v dar a žertvu lidstvu celému«. (Obrazu tomu věnoval pak Tyrš studii »Madona di san Sisto«, která vyšla teprve r. 1874 v »Lumíru«.) V Drážďanech prožil Tyrš šťastnou dobu prvních dnů společného života se svou chotí; cítil se v tom svazku šťasten, neboť oba našli v sobě »člověka, jenž úplně a do všech podrobností rozumí, jenž přesvědčení a snahy s plným uvědoměním druhého sdílí«; v objektivitě, věcnosti a upřímnosti viděli oba »záruku trvalé a niterné shody své«. A tak se tehdy Tyrš považuje »při všech nehodách přece jen za syna štěstí«, protože »ten nejvzácnější osud stal se mým

a považuji postavení svoje za zcela výjimečné«.

Drážďanský pobyt Tyršův roku 1872, prožitý v tak povznesené náladě štěstí, byl pro Tyrše důležitý i tím, že mu přiblížil, ne-li objevil, tu funkci umění ve světovém a životním názoru, kterou nacházíme u Schopenhauera. Tehdy Tyrš i jeho choť sdíleli »snahy, které nade všechnu všednost povzneseny jsou a v tu šíři tíhnou, kde jedině vůle umlká a čistá nálada patření celého člověka pojímá«. Tehdy to oba cítili »tím jasněji uprostřed skutečných a vzácných pokladů uměleckých, tím zřetelněji, an nikoli lichým blouzněním, nýbrž podrobným pozorováním a pochopováním všechno pojímati se snažili«. A tehdy si Tyrš ujasňuje platnost myšlenky, vyslovené už dříve v sociologických závěrech teorie Darwinovy pro život národů, také v oblasti vývoje umění, ale nadto schopenhauerovsky chápe filosofický význam umění: »Začínám všechen postup dějepisný chápat co jediný souvislý proces, jenž konečně ku spasení tíhne a spasení to jest zničení všeho chtění a přivedení u stav, jejž třeba Nirwanou nazvati můžeme. Předtuchou spásy té jest mi umění. Každý vpravdě velký výtvor umělecký ničí chtění naše, nejen tím, že beze všeho osobního interesu, beze vší žádosti se nám líbí, nýbrž též tím, že aktivně všechnu vůli naši umlká, že pouhé zírání, pouhé patření beze vší přísady v nás zbývá.«

A Tyršův pesimismus v této době? Neumlká úplně, Tyrš ho neopouští, ale přiznává se k němu

i v této době největšího štěstí. Ještě před svatbou Tyrš o něm hovořil (v únoru toho roku 1872) se Sofií Podlipskou. Tehdy jí vyprávěl své důvody k životnímu pesimismu: že se vzdělání zvrhá v přepych, ve zkázu mravů a umírá. Leibnitzův systém je prý vrchol optimismu, ale »pesimismus vidí jasněji, on odkrývá, kterak člověk nemůže býti nikdy lepším, než jak se narodil, a je-li od narození zlý, zůstane zlým, aniž mu něco brání. Vesměs je člověk zlý a sobecký a zůstane takým na věky«. A na námitky Podlipské tehdy líčil Tyrš trudné konce člověčenstva, neboť prý snad už v příštím století se nebudeme míti při čem ohřáti, protože lesy vysekáváme a ložiska uhelná vyčerpáváme, že nastane přelidnění atd. V Drážďanech, v době nejvyššího svého štěstí životního, Tyrš nezapomínal na to, co v pesimistickém názoru našel jako klad, že totiž »pesimismus vidí jasněji«; a i kdybychom pokládali rozhovor s Podlipskou z února r. 1872 za duchaplnou konversaci, v níž Tyrš proti optimistce Podlipské schválně vymýšlel pro pesimismus důvody, třeba osobně nesdílené, přiznání k pesimismu v době nejoptimističtější nálady v Drážďanech má cenu dokumentární. Vzpomínal zase výroků vynikajících mužů, jak si je byl zaznamenával 15 let, a ujasnil si, že pesimismus nekořenil v osobních jeho zkušenostech, nýbrž že přesvědčení to se zakládalo »na reflexích druhu zcela všeobecného, které žádné jednotlivé faktum, byť i předůležité v životě mém, zvrátiti nemůže«. — Ale i tehdy zůstával pesimis-

mus Tyršův uzavřen v jeho nitru: dával mu viděti jasněji věci, ale nebrzdil ho v aktivitě, nesené přesvědčením, že se svět i lidstvo vyvíjí, jde kupředu a že člověk je povinen pracovati ve smyslu tohoto vývoje, pokroku obecného. Morálka pesimismu v Tyršovi nezvítězila nikdy, jak vedle vzpomenutých již prací sokolských dosvědčují i práce z oboru umění, jež Tyrš počínajíc rokem 1872 publikuje.

*

Počátky Tyršovy činnosti na poli umění jsou časově a do jisté míry jistě i vnitřně spojeny s nejkrásnějším a nejšťastnějším obdobím jeho života. Už studie v Mnichově r. 1871 vynesly některé práce tištěné; z prvních spisů Tyršových o umění nutno jmenovati studii »O podmínkách vývoje a zdaru činnosti umělecké« z r. 1872 (v »Almanachu Besedy umělecké«) na doklad, že vůdcem mu tu byl H. Taine. Podle soudu Bartošova už tehdy Tyrš počal přemýšleti o »Dějinách výtvarných umění«, o pragmatickém vypsání přibývání a ubývání vnějších i vnitřních podmínek, jejichž součinem je umění. Z roku 1872, kdy vyšly první Tyršovy práce z oboru umění, pochází také »Laokoon, dílo doby římské«, spis, kterým se Tyrš po přepracování r. 1879 habilitoval na universitě a později na české technice (vyšel v »Osvětě« r. 1872). Vedle těchto dvou studií ohlásil se Tyrš téhož roku také jako kritik umění posudkem Schlötzerovy Venuše Anadyomeny, která byla tehdy v Praze vystavena.

Kritika ta, která vyšla ve feuilletonu Nár. listů 9. ledna 1872, byla první prací Tyršovou z oboru umění vůbec.*)

Počínajíc rokem 1873 stala se Tyršova publicistická činnost v tomto oboru pravidelnou. Tehdy začal psáti do Vlčkovy »Osvěty« (počínajíc 7. číslem) »Rozhledy v umění výtvarném« (psal je ještě r. 1874 a potom zase až r. 1879); v téže revui otiskl Tyrš r. 1873 také studii z umění polského »Jan Matejko a jeho Bátory«, ve »Světozoru« vyšel toho roku Tyršův posudek o umělecké výstavě na Žofíně a delší jeho studie »O zákonech komposice v umění výtvarném« (patrně otisk přednášky, kterou měl Tyrš 25. února 1872 v »Umělecké besedě« pod názvem »O některých zákonech komposice umění výtvarného«), o Jos. Mánesovi psal Tyrš toho roku do »Nár. listů«.

Téhož roku 1873 Tyrš dále studoval a studia prohloubil cestou do Italie, kterou, jak píše, procestoval »od severu na jih naskrze«. Ve Vídni se konala toho roku V. světová výstava, na níž vystaveny zejména předměty umělecké a uměleckoprůmyslové. I tu prohlédl; píše ve vlastním životopise: »Na základě prací literárních, které jsem zatím byl uveřejnil, obdržel jsem roku 1873 opět značnější podporu od Svatoboru, jejížto pomocí jsem nejdříve vídeňskou výstavu světovou navštívil,

*) R. Tyršová napsala (v úvodě k II. svazku »Úvah«), že se Tyrš o umělecký referát pokusil po prvé r. 1871 ve zprávě o stálé výstavě »Umělecké besedy« v »Nár. listech«.

která tak bohatý obraz moderní produkce umělecké poskytovala. Z Vídně pak delší cestu po Italii jsem podniknul, jejímž stavitelským památkám a sbírkám uměleckým nadšené a rázné studium jsem věnoval.« — Podporu Svatoboru obdržel Tyrš před 12. květnem r. 1873, a to »k účelům vědeckým a literárním, na studia o historii umění v Italii«, v částce zase 400 zlatých.*) Cestu tu vykonal Tyrš v době mezi 29. červencem a 15. říjnem r. 1873, ale překážkou studia byla žaludeční nemoc, kterou Tyrš tehdy trpěl. Snad nemoc byla také příčinou, že publikační činnost Tyršova, r. 1873 ještě velmi čilá, pomalu r. 1874 ustávala. Toho roku vyšla v »Lumíru« studie o Madoně Sixtinské, o níž tu už byla zmínka, a v téže revui studie z oboru umění antického »Model Zeusa Otrikolského«. (Také činnost sokolsky publikační, která r. 1873 zabrala na 3.600 řádků »Sokola«, r. 1874 klesla na desetinu, 320 řádků.) Tím ukončil Tyrš první období své činnosti na poli studií uměleckých**) — další dvě leta pak byl v práci velmi zdržován nemocí, která se přihlásila už na italské cestě o prázd-

*) Ve zprávě Svatoboru, podané 12. května 1873, se odůvodňuje tato podpora také tím, že »Dr. Mir. Tyrš, jenž konal již cestu uměleckou do Němec, Francouz i Angličan, dostal pomoci na cestu do Italie, aby mohl poznati i umělecké poklady italské zevrubněji«.

**) Roku 1874 byl Tyrš (spolu s Hálkem, P. Maixnerem, Nerudou, Sob. Pinkasem, Šimkem a prof. Zítkem) členem první poroty pro sochařskou výzdobu Národního divadla; téhož roku 1874 byl i předsedou výtvarného odboru Umělecké besedy a zvolen 9. prosince 1873 do správního výboru této korporace na rok 1874.

ninách r. 1873 (následky italské cesty, »na které jsem se pro samé indisposice žaludeční a střevní ani jednou nenajedl, ba někdy celé dny postil, předc každý v Sokole pozoroval«), plnou silou pak dolehla na Tyršův organismus r. 1874.

Dne 22. března 1874 vedl Tyrš veřejné cvičení Sokola Pražského; přípravy k němu, které nebyly bez překážek a jež Tyrš nazval »nelidským dřením k veřejnému cvičení«, mu zdraví jen více podryly; v dubnu r. 1874 si stěžoval, že se mu zhoršil i zánět v krku. Tak se Tyrš i s chotí a tchyní vypravil v polovici července r. 1874 na letní byt do Velké Bukové u Křivoklátu. Naposled byl ve schůzi cvičitelského sboru 11. července 1874 — jistě netušil, že se do něho vrátí teprve počátkem roku 1877 — tedy po více než 2 letech. Ve Velké Bukové Tyrš spokojen nebyl. Koncem srpna r. 1874 psal Vlčkovi, že stálý vítr na vysočině (kterého tchyně nemohla snésti), sucho a chladno by nedovolilo setrvati tam i v září; chtěl tedy přesídliti na Čáslavsko (do Roztěže u Kutné Hory), kde by byly poměry příznivější. Sešlo s toho plánu a Tyrš se musel »z toho větrníku« vrátiti přímo do Prahy. Těžce nesl tehdy Tyrš, že »každé duševní namáhání se mu jevilo přímo škodlivým«. A v takovém stavu přece konal tehdy Tyrš přípravné práce k »Estetice výtvarných umění«, při nichž mu podle jeho návodu pomáhala jeho choť, činila zkoušky, barvila, měřila, vypisovala a shledávala látku. Dílo to mělo ve všeobecné části podati studie o liniích a plochách,

o světle a stínu a o harmonii barev. Tyrš se těšil z té práce, neboť tehdy už »plán práce k celku úplně dozrál«, a přál si jen: »Kéž bych již k provedení přikročiti mohl!« — Ale nepřikročil, protože choroba neustávala, naopak se horšila — druhá krise Tyršova zdraví už se blížila. V této době velké, jeho tehdejší síly tělesné přesahující práce Tyrš v červenci r. 1874 podepsal sice volební provolání strany mladočeské, ale už nekandidoval. Koncem srpna r. 1874 vrátil se Tyrš z Bukové do Prahy — ale už ne do práce. Nemohl.

Druhá krise Tyršova zdraví (1874–1876).

(Tyrš v Praze, v Pise a ve Florencii; v Bavořích a doma.)

Nespokojen se svým letním pobytem v Bukové u Křivoklátu a churav vrátil se Tyrš do Prahy koncem srpna r. 1874. Ale ani v Praze se jeho zdravotní stav nelepšil. V té době se konaly přípravy v Pražském Sokole k slavnému odhalení Žižkova pomníku u Přibyslavě, na poli, na kterém podle podání zemřel Žižka, a jež koupil a Sokolu Pražskému daroval dr. Julius Grégr. Tyrš měl býti slavnostním řečníkem při této velké slavnosti, která se konala 20. září 1874. Pozvání za řečníka Tyrš odmítl; byl by prý přemohl všechnu osobní nechuť i to hluboké své přesvědčení, »žeť nejsme teď ani hodni, abychom památku Žižkovu oslavovali«, ale nemůže. »Nemohu, pro Bůh, nemohu. Jsem velmi, velmi churav! Jak by text řeči slavnostní v těch okolnostech dopadl, nevím; to ale vím na jisto, že bych to namáhání a rozčilení při celé té slavnosti nevydržel a že by jste mne uprostřed řeči z řečniště v mrákotách odnesli... Nedbal jsem s počátku rozčilení, až všeobecné abscedování a nespání se dostavilo; také příjmy mé při nynější drahotě života nedovolují, abych se zcela šetřil. Teď abych

jen jednoho se dotknul, od veřejného cvičení ani oka jsem nezamhouřil, a jakkoli jsem od letního bytu jisté zotavení očekával, a à conto toho snad na konec i hřešil, je mi zde napořád hůř namísto líp; k čemu i místní příčiny — volba bytu byla, jak se později ukázalo, pro nás všechny špatná — zas přispěly. Nevím, jak to v čase nejblíže příštím a snad i dalším vůbec s nějakým zaměstnáním půjde, a prosím tedy ne o shovění, nýbrž o milosrdenství!«

Tyršova nemoc se zhoršovala stále; i vyžádal si — tři neděle po slavnosti přibyslavské, 10. října r. 1874, prodloužení své dovolené ze cvičitelského sboru o další tři měsíce. Ale ani potom, v roce 1875, ve schůzích cvičitelského sboru nebyl; byl patrně v Praze a sbor se k němu obracel v důležitých věcech. — Tak se za jeho nepřítomnosti usnesl cvičitelský sbor 18. února 1875, aby Tyrš rozhodl spor mezi dvěma bratry o správné názvosloví pohybů paží; ve schůzi cvičitelského sboru 4. března 1875 přednesl již Schwarz rozhodnutí Tyršovo, o něž ho — patrně osobně — požádal. Ve schůzi cvičitelského sboru 10. dubna 1875 udělena Tyršovi na jeho žádost další dovolená, od 1. dubna do 1. července 1875. Že Tyrš v té době byl v Praze, možno usouditi i z toho, že 1. února 1875 datoval v Praze svou závěť, kterou všechen svůj majetek odkazuje po své smrti své choti Renatě (závěť je ve dvou versích, úplně textově stejných, lišících se jen podpisem; na jedné je podepsán Dr. Miroslav Tyrš, na

druhé Dr. Bedřich Tirsch). Podle zprávy Zákrejsovy ztrávil Tyrš léto r. 1875 v myslivně u Loučeně, kde byl tehdy i Sladkovský.

Na podzim se patrně vrátil a na zimu odjel Tyrš do Italie, »po zlé neurose«, jak píše Zákrejs. S počátku byl v Pise, aby se tam léčil. Z dopisu Schnirchovi, datovaného 28. listopadu r. 1875 v Pise, se dovídáme o jeho zdravotním stavu i o nových nadějích do budoucna. Žertovně v něm žádá přítele Schnircha, aby mu, může-li, »v listu svém kamna a vagon uhlí poslal«, neboť si prý tam »zatím rohožkou a bačkorama topí« a dodává: »Mně se vede zas líp. Máš mnoho práce a závidím Ti, že pracovat můžeš. Až jen zas budu zdráv, budu se u Tebe učit modelovat a stanu se tovaryšem Tvým.« — Před odjezdem z Pisy, k němuž došlo asi na rozhraní roku 1875 a 1876, povzbuzoval dopisem Schnircha k sebedůvěře — a uvažoval i o sobě a o dobrém vlivu nemoci na vlastní duševní vývoj krásnými slovy: »I já, myslím, jsem v dlouhé té zkoušce choroby dozrál; měl jsem času se rozhlédnout, cíle si stanovit, sílu a meze nadání svého seznat... S mým uzdravením to nejde, žel! tak rychle, jak jsme myslili, avšak ač rok tento zcela neobyčejně nepříznivý byl — jde to předc! Vím, že budu zas člověkem, plným člověkem, na všechny strany bytosti lidské vyvinutým, také na strany chybné, jež k tomu náleží. Měl jsem po dlouhou dobu nucené nečinnosti své času o sobě přemýšlet, se opravovat, a tak doufám, že budu o něco mou-

dřejší a lepší než jsem býval. Bylo toho třeba — a v tomto vzhledě nelituji nemoci své. Že věc dlouho trvá, nemůže přece jinak být, po tak exorbitantní nervose nemohou se nervy tak brzy utišit.« O svých dalších plánech napsal tehdy, že později odjede do Florencie, kde se zdrží asi měsíc. Nadějnější zprávy vyvolaly v Praze pověsti, že se Tyrš uzdraven brzy vrátí do Prahy. Schnirch mu o nich napsal, ale Tyrš je — už z Florencie — vyvrátil dopisem, v němž žádal Schnircha, aby je také v Praze potíral, neboť nechce, aby si někdo myslel, že »pro pouhý žert« mešká ve Florencii a k povinnostem svým se nevrací. »Mně je líp — píše o svém zdraví — a Florencie najmě mi velmi svědčí; avšak od plného zdraví jsem ještě vzdálen... Neurosa takového stupně není žádná rýma, po které člověk hned zas tančit může. Nervosní bolesti jsou ovšem mnohem mírnější, ale trvají pořád; číst dosud nemohu, a z toho, že bez sesličky na procházku chodím, nejde ještě, že bych mohl již dvoudenní výlet podniknout.«

Z Italie se Tyrš vracel v létě (v červenci neb srpnu) r. 1876 hodně osvěžen. Cestou domů zastavil se na nějaký čas v Bavořích »na Wasachu v Alpách Algauských«, jak datoval dopis Zákrejsovi z 12. září r. 1876; odtamtud si také zamluvil byt v Loučeni, kam se mínil s chotí i tchyní po návratu do Prahy odebrat. Z dopisu Zákrejsovi mluví zase Tyrš, vracející se domů s novými plány a s neoslabenou energií pracovní. Navrhl v něm Zákrejsovi,

aby byl vydán »Historický úvod k filosofii A. Schopenhauera«, který už dříve byl zpracoval, a to jako část jakési »Bibliotéky filosofie moderní«, v níž by vycházely výklady moderních systémů filosofických bez kritiky i polemiky. »Neboť na tom ovšem — píše tam — myslím, záleží, aby české obecenstvo a najmě též studentstvo světové názory všech vynikajících myslitelů podrobně a objektivně seznalo. V národu malém, který nemůže mít pro každý systém stolici zvláštní, zdá se mi to být jediný prostředek proti jednostrannosti, zde velmi škodlivé.« V této době rekonvalescence přiznal se Tyrš k svému kritickému stanovisku k Schopenhauerovi: »Vysokou cenu filosofie Schopenhauerovy vždy s myslí skromnou a vděčnou uznávaje, nejsem přec nikterak slepým nohsledou jeho a myslím napořád, žeť zásluha jeho záleží ještě více v problémech nových, které filosofii postavil, než v oněch, jež on sám rozřešil. Nejedná se mi tedy o to, aby soustava jeho v těch neb oněch kruzích k výhradné platnosti přišla, než jediné o to mi běží, aby vedle jiných též ona náležitě se povznesla a co oživující ferment působila. Já aspoň se přiznávám, že ve mně jasností a energií svou znamenitý obrat způsobila, že ze všeho zjevného aneb stydlivě zakrytého »deduktivismu« navždy mne vyléčila, aniž by vyšší směr smýšlení ve mně byla udusila.«

Ač Tyrš už projevoval zájem o otázky umělecké i filosofické, vyléčen v té době docela nebyl. Napsal o tom v témž listě Zákrejsovi 12. září r.

1876: »Nemoc byla dlouhá, trapná a daleko ještě není u konce, zejména hlava — hlavní to tábor její — je dosud v stavu velmi chatrném; avšak přec jsem osudu za ni v nejednom ohledu povděčen; prospívala mně mnoho; mnoho nového mi duševně přibylo, mnoho starého uzrálo, všechno u větší jednotu v hlavě se slilo. Též dříve sic jsem i hromadil i pořádal, avšak tak, že shromažďování přece převládalo. Teď ustupovalo ono samo sebou v pozadí, a jakmile stav můj se lepšil, vše samoděk se pořádat začalo: mozek přec nemůže být nikdy úplně nečinný. Teď konal to, co jedině mu zbývalo. A dlouhý pobyt v Italii mocně ho podporoval v snaze té.« Tyrš vypráví pak Zákrejsovi, jak studoval, jak nechal na sebe působit umělecká díla sama, a jaký ještě výtěžek mu cesta italská přinesla. Pozoroval lidi, řeč, přírodu italskou a přišel k poznání, »že umění italské, zrovna jak umění nizozemské a bezpochyby každé jiné, je povahou podnebí a lidu podmíněno a naskrze určeno, žeť i ono je skrz na skrz národní.«

Dne 17. září r. 1876 vrátil se Tyrš do Prahy. Dva dni potom mu odevzdal dr. Černý, starosta Sokola Pražského, s Jar. Stýblem, adresu, vázanou v červených aksamitových deskách, v níž (datována je 16. září r. 1876) ho vítají činovníci sokolští ve středu svém a přejí mu: »Nechať navždy rozptýleny jsou chmury, navždy zažehnány útrapy, jež zahalovaly a trýznily Tě po dobu tak dlouhou, jež zbavovaly nás Tvé činnosti nadšené, vzletné a ne-

úmorné.« Jen krátce se zdržel tehdy Tyrš v Praze; už 25. září r. 1876 odejel na Loučeň.

Zůstal tam asi celý říjen a teprve počátkem listopadu r. 1876 se vrátil do Prahy. Ve schůzi cvičitelského sboru byl uvítán po prvé po tak dlouhé době 9. listopadu 1876; jeho zástupce ve funkci náčelnické prohlásil tehdy naději, že »za nedlouho opět bude s to, aby v úřad svůj se uvázal«. Ale jen zvolna se Tyrš uvazoval v práci sokolskou. Jeho přítomnost ve schůzích sboru cvičitelského, které se tehdy konaly čtrnáctidenně, je po 9. listopadu až do konce r. 1876 zaznamenána jen jednou: 25. listopadu 1876. Teprve 16. ledna r. 1877 oznámil Tyrš, že toho dne »přejímá opět část činnosti své« v Sokole Pražském, a to cvičení hochů, zapisování a rozřaďování členů a dozor při cvičení. Začátkem r. 1877 se Tyrš tedy vrátil k práci. Těžké dvouletí bylo překonáno.

Tyršovy životní práce doba třetí (1877–1884).

(Období první — 1877—1879 — Tyrš se vrací do práce sokolské i vědecké. — Období druhé: od prázdnin 1879 do r. 1884, Tyršova habilitace, jiná činnost vědecká a sokolská. Tyrš odchází z práce sokolské.)

Období první: 1877–1879. Tyrš se vrací do práce sokolské i vědecké.

První činnost, ke které se Tyrš počátkem r. 1877 vrátil, byla činnost *sokolská.* Tyršova zásahu v Sokole bylo velice potřeba. Poměry veřejné, rozhořčené boje Staročechů a Mladočechů, ochablost národa, tíseň finanční byly příčinou toho, že se tehdy sokolstvu nedařilo. I v sokolstvu samém se počalo pochybovati o vlastním účelu Sokola — a tak myšlenka sokolská nepochopena, trpěla přívalem módního tehdy hasičství. Mimo to také Tyršova nemoc a nepřítomnost působila neblaze, neboť nebylo ho možno nahraditi autoritou jinou; i jeho časopis »Sokol«, který beztoho od počátku trpěl nesnázemi finančními a musel se tedy omezovati v rozsahu, byl nucen, aby se udržel, od r. 1875 vyhraditi polovici místa v každém čísle hasičství, až koncem r. 1876 zanikl pro nezájem odběratelů. Zbaven to-

hoto prostředku uvědomovacího a propagačního, Tyrš mohl promluviti k sokolstvu a k národu jen příležitostnými výzvami ke vstupu do Sokola nebo články v »Národních listech«. Tak vzniklo v této době několik výzev Tyršových (r. 1877, 1878, 1879 i 1880); vedle nich nejdůležitější je »Vážné slovo o Sokolu Pražském a o věci sokolské vůbec«, jež Tyrš otiskl 1. listopadu r. 1877 v »Nár. listech«. Jinak se mohl Tyrš věnovati jen činnosti v jednotě pražské. Když se vracel 16. ledna r. 1877 do svého úřadu náčelnického a přejímal jen část svých povinností, odůvodnil to také slovy: »Vím dobře, že mám zapotřebí bratrské a šetrné podpory Vaší.« Činnost, kterou si tehdy vzal na starost, jistě konal; ve schůzích cvičitelského sboru byl však s počátku jen zřídka (tak v první polovici r. 1877 jen dvakrát: 20. března a 21. června); od 18. září r. 1877 však chodil do schůzí sboru cvičitelského pravidelně. Ostatní práci v jednotě přejímal pak Tyrš postupně, až na podzim r. 1877 byl už zase úplně v činnosti náčelníka své jednoty.

Za letní pobyt (v době mezi 21. červnem a 18. zářím r. 1877) zvolil si Tyrš tenkrát Rezek u Nového Města nad Metují, kde byl současně s Nerudou a Sladkovským. O tom, že by Tyrš byl konal roku 1877 i studie estetické nebo vědecké, zatím přímých zpráv nemáme. A tak vešel Tyrš i do roku 1878 jako pracovník jen sokolský, ale snad jen zdánlivě: jeho práce z let pozdějších vedou k přesvědčení, že Tyrš v té době nastřádanou látku

rovnal a konal přípravy k vědeckým a estetickým pracím velkým. Sokolské činnosti pak věnoval v plném rozsahu celý rok 1878; byl ve všech schůzích cvičitelského sboru, vyjímajíc červenec a srpen (14. června r. 1878 si vzal dovolenou na 2 měsíce — od 22. června do 31. srpna 1878). Ty prázdniny ztrávil Tyrš v Mukařově — ale ne odpočinkem, nýbrž v pilné práci, jak dosvědčují dopisy, které odtamtud posílal redaktoru »Osvěty« Václavu Vlčkovi.

*

První zmínku o Tyršově činnosti na poli *literárním*, nedávno před tím opuštěném, najdeme už na podzim r. 1877. Tehdy byl požádán, aby napsal článek do petrohradského ruského týdeníku »Pčely«: také skutečně (jak píše Zákrejs a paní Tyršová) tam vyšla r. 1878 Tyršova první studie o Čermákovi a jeho »Raněném Černohorci«, »Černogorskij geroj«. Smrt Tyršova přítele, malíře Jaroslava Čermáka, byla pak Tyršovi příležitostí, aby o něm pronesl slavnostní řeč na schůzi »Umělecké besedy«, pořádané na památku Čermákovu 11. května 1878, a zároveň i podnětem, aby Čermákovi věnoval studii obsáhlou a hlubokou. Práce Tyršova o Jaroslavu Čermákovi (»Jaroslav Čermák. Životopis a rozbor estetický«), která vycházela ve Vlčkově »Osvětě« r. 1878 a 1879, je z nejdelších a nejvýznamnějších prací Tyršových a zároveň nejhodnotnější monografií o Čermákovi vůbec. Pracoval ji za letního pobytu v Mukařově

r. 1878 společně se svou chotí tak, že ona materiál chronologicky a logicky sestavovala a celek »z první vody napsala«, Tyrš pak dával celku definitivní redakci, »aby jednotné pero a moje individualita se v tom poznalo«. Tato studie Tyršova vycházela také ještě v r. 1879, roce pro Tyrše zase velmi důležitém.

*

Období druhé: od prázdnin 1879 do 1884. Tyršova habilitace a činnost učitelská, vědecká, sokolská. Tyrš odchází z práce sokolské.

Rok 1879 — zejména od prázdnin — znamená u Tyrše zintensivnění práce jak sokolské, tak vědecké; prázdniny r. 1879 (tehdy byl Tyrš od 20. června do 10. září v Mukařově) prožívá Tyrš úsilnou přípravu k habilitaci, pro niž se byl těsně před prázdninami r. 1879 rozhodl. Po velké práci o Čermákovi, kterou byl Tyrš, také v Mukařově, právě rok před tím zpracoval, vycházela z duševní dílny Tyršovy práce za prací. Rok 1879 znamená snad vrchol Tyršovy činnosti publikační.

V »Rozhledech po umění výtvarném«, jichž se ve Vlčkově »Osvětě« Tyrš znovu ujal, vyšla toho roku jeho zpráva o prvé soutěži na malířskou výzdobu Národního divadla (Tyrš zasedal v porotě,

jež práce posuzovala), studie o Brožíkově obraze »Poselství krále Ladislava«, o Siemiradského »Živých pochodních Neronových«, o dílech z výstav a atelierů; v »Lumíru« otiskl Tyrš přednášku, kterou měl v »Umělecké besedě« už r. 1868: »Myron, Fidias a Polyklet«; v »Květech« vyšla první část jeho studií o Mánesových dětských kartonech, i přednáška, kterou měl v »Umělecké besedě« 8. března 1879,*) »O prostředcích k povznesení uměleckých poměrů našich«, a konečně i studie »O zákonu konvergence při tvoření uměleckém«.

Gustav Eim vypráví, že vědecká cena Tyršových prací brzo vzbudila obecné přání, aby Tyrš byl postaven na stolici učitelskou. »On nikdy na to nemyslil — praví Eim — a smím nyní říci, že já první jsem v něm rozdmychal touhu po učitelské působnosti. Při své statečnosti a přímosti byl Tyrš, když šlo o jeho osobu, ostýchavý, nesmělý, netroufalý, skromný jako každý muž ryzího jádra a pravé ceny. Znal svou cenu, neklada nízko své vědomosti, ale pokládal nepřízeň poměrů za nepřestupnou.«

Tyrš odedávna myslil na dráhu universitní, v tom se tedy Eim mýlí; ale Eimovi přiznal sám Tyrš, že ho »v úmyslu nejlepším v tuto dráhu vehnal« a jemu »rozhodný ten postrk na tuto trnitou cestu dal, která však, jak pevně doufám, k jasnému, dávno vytouženému cíli povede«. Eim dal tedy po-

*) V záznamech »Umělecké besedy« je uvedeno, že ji za něho četl Barák a její název byl: »Umění výtvarné a naše obecenstvo«.

pud, ale cíl měl už dávno Tyrš sám, toužil po něm a k rozhodnutí o tom, aby jej tehdy uskutečnil, přivedly ho snad i okolnosti jiné. V dopise (patrně až z r. 1880) vypráví, jak ho v té době »vázaly poměry materiální«; že dlouhá nemoc ho stála mnoho peněz, jež jeho choť z nevelkého kapitálu svého vzíti musila; že po odražení činže zbývalo mu 43 zl. měsíčně. Co prý si měl počít, když Sokol Pražský obtěžovati nechtěl a nemohl? »Stal jsem se spisovatelem též z potřeby. Avšak činnost tato je při práci svědomité unavující a nevděčná. Tedy kantorovat.« Tak tedy Tyrš uvádí habilitaci v souvislost i se svým stavem finančním; k rozhodnutí však přispěla i rozmluva s prof. Ot. Hostinským před odjezdem obou na prázdniny r. 1879; v ní se k Tyršově velké radosti objevila též zásadní shoda estetických náhledů, i »pevně se — jak napsal Hostinskému — k habilitaci na technice odhodlal a myšlenka ta se potkala s živým souhlasem těch p. profesorů, s nimiž jsem dosud o věci té mluvil«. Hostinský napsal Tyršovi 24. června 1879, že se z jeho rozhodnutí upřímně těší a že by si jen přál, aby záměr svůj co možná brzy uskutečnil; mimo to mu oznámil, že studentstvo české techniky samo se chce zasaditi o zřízení docentury pro dějiny umění, aniž vědělo o úmyslu Tyršově: »Posluchači architektury totiž při různých výletech odborných pozorovali tuto mezeru sami na sobě a chtějí podati žádost k rektorátu. Radili se s drem Bráfem, jenž jim slíbil, že jim adresu stylisovati bude. Dr. Bráf zase to

sdělil mně.« — Tyrš odejel tedy na prázdniny do Mukařova, ale ne k odpočinku, nýbrž aby se tam připravoval k habilitaci na české technice. Za habilitační práci zvolil dílo, napsané už r. 1872, »Laokoon, dílo doby římské«, jež však musel (v poslední třetině práce) podle novějších výzkumů přepracovat. Byla to práce namáhavá zvláště proto, že na venkově neměl potřebných pomůcek a knihovna universitní byla o prázdninách zavřena a že nervy Tyršovy byly sláby. Zdá se, že Tyrše mrzela i jiná věc. Asi koncem července r. 1879 napsal Tyrš dru Čížkovi z Mukařova: »Dosud nikdo z profesorů na technice neví, že by zamýšlená žádost posluchačů architektury za zřízení docentury pro dějiny umění výtvarných se byla k rektorátu podala. Avšak jest důležito, aby se odevzdala co nejdříve, jelikož v úterý sbor profesorský poslední schůzi odbývá.«

*

Snad zklamání naděje ve studentstvo, kterou v Tyršovi vzbudil Hostinský, bylo příčinou, že se Tyrš rozhodl podati habilitaci na filosofickou fakultu university Karlo-Ferdinandovy, tehdy ještě nerozdělené. K tomu cíli bylo nutno habilitační spis o Laokoontovi přeložiti do němčiny a dáti jej opsati. O prázdninách Tyrš dokončil svou habilitační práci i její překlad a opis. Rukopis své práce habilitační podal v říjnu, jakmile kancelář universitní se otevřela (tak napsal Eimovi r. 1883). Ve spěchu rukopis ani ne-

prohlédl, i zůstaly v něm i chyby ortografické i takové, jež povstaly přehlédnutím opisovačovým. Mimo to připomněl Tyrš prof. Petersenovi, jemuž byla habilitační práce odevzdána k posudku, že mu dodá některé novější náhledy o Laokoontovi až při kolokviu, protože mu o prázdninách nebyla knihovna přístupna.

Ale tehdy Tyrš habilitován nebyl, protože posudek prof. Petersena o vědecké ceně předložené habilitační práce vyzněl naprosto odmítavě. Tyrš se tehdy — jak se dovídáme ze zprávy prof. Huberta Janitschka z r. 1880 — habilitoval z »dějin plastiky«. Posudek Petersenův vyzněl v ten smysl, že Tyršova práce je naprosto diletantská, že její autor nezná novějších mínění o projednávané otázce, ba že by »každá universita byla diskreditována, která by tento spis přijala za práci habilitační.« Profesor dějin umění na pražské universitě Hubert Janitschek pak posuzoval Tyršovy spisy ostatní; seznámil se s jejich obsahem prostřednictvím jakéhosi posluchače, znalého češtiny, a ovšem odmítl je stejně paušálně. Posudkem, který nedokazuje vědeckou kritičnost ani vážnost, upřel jim jakoukoliv vědeckou cenu. Tyrš prý v nich »povídá« (plaudert) o moderních i antických státech a jejich péči o umění, o poesii a hudbě, o výtvarných uměních a uměleckých řemeslech (to ve studii »O podmínkách vývoje a zdaru činnosti umělecké«); výsledků vědeckých prý tu předem nikdo nebude očekávat, ale ani odůvodňování prý se nikdy nepozvedá nad žur-

nalistickou frázi. Monografie o Raffaelově Madoně prý nepodává nic víc než každá, i nejstručnější příručka umění: ostatní spisy prý vůbec nemohou se posuzovati s hlediska vědeckého; patří do rubriky feuilletonní.

Není divu, že po takových posudcích obou profesorů-odborníků žádost Tyršova o habilitaci na filosofické fakultě byla profesorským sborem zamítnuta. Tyrš si byl vědom křivdy. Psal o ní ještě r. 1883; habilitace totiž spadala do doby největších národních bojů Čechů s Němci po první řeči Riegrově. Jako »signaturu té doby« uvádí Tyrš fakt, že se nemohla pořádat společně oběma technikami ani slavnost k poctě vynálezce lokomotivy, protože prof. Kick, s nímž měl Tyrš vyjednávat, poslal Tyršovi list s oznámením, že za takových okolností na spolupůsobení obou národností v žádném ohledu pomýšleti nelze; Tyrš cítil jako nespravedlnost a úmyslnost se strany německé, že do habilitační komise nebyl proti všemu zvyku zvolen ani jediný Čech, že do ní byl zvolen na smrt nemocný německý profesor klasické filologie Linker, ač tu byl také Čech Kvíčala; věděl, že námitky proti jeho pracím byly směšné a malicherné. — Celá věc Tyršovy habilitace na německé universitě byla brzy vyřízena: v říjnu r. 1879 podal habilitační práci a do konce toho roku už věděl, že je zamítnut.

*

Rozhodl se velmi rychle, že se vrátí k původnímu plánu. Žádost, opatřenou potřebnými doklady, podal

Tyrš rektorátu *české techniky* v lednu 1880. Rozšířil obor z dějin plastiky na dějiny výtvarných umění vůbec. Dne 13. ledna 1880 odevzdal profesorský sbor české techniky Tyršovu žádost tříčlenné komisi k posouzení a podání návrhu. Byl v ní prof. Pacold a Schulz, mimo ně pak profesor pražské university dr. Durdík. Podle posudku této komise usnesl se profesorský sbor 13. dubna r. 1880 na tom, aby dr. Tyrš byl připuštěn ke kolokviu. Kolokvium to vykonal 24. dubna 1880 a podle jeho výsledku a se zřetelem na známou Tyršovu schopnost ústního přednesu navrhla komise, aby Tyršovi byla prominuta přednáška na zkoušku a aby byl za soukromého docenta připuštěn. První část tohoto návrhu schválil profesorský sbor většinou hlasů 4. května 1880, druhou část pak jednomyslně ve schůzi 25. května 1880. Z rektorátu podána byla Tyršova žádost i s příslušným doprovodem a žádostí, aby byl Tyrš potvrzen soukromým docentem dějin umění na české technice, dne 30. května 1880. Ministerstvo si vyžádalo nejprve zprávy pražského místodržitelství o Tyršovi po stránce mravní a občanské. Ve zprávě té, datované v Praze 16. června 1880, uvádí se vedle dat životopisných i zpráva, že se Tyrš r. 1864 a 1865 zabýval také sestavováním branných předpisů i řádu a velení českého, že r. 1868 podnikl s podporou »Svatoboru« cestu do západních zemí evropských a dostal prý k tomu i podporu pražské tělocvičné jednoty Sokol, aby poznal zřízení tělocvičných ústavů cizozemských,

že byl poslancem a od r. 1871 do 1876 že redigoval časopis »Sokol«, který však vycházel nepravidelně, že v době přítomné je Tyrš náčelníkem pražského tělocvičného spolku Sokol a zabývá se ponejvíce vědeckými pracemi. V mravní ani občanské příčině není proti němu dosud námitek.

Ministerstvo však žádosti Tyršovy a usnesení profesorského sboru ani po této příznivé relaci z místodržitelství nepotvrdilo; naopak — požádalo (29. června 1880) profesora pražské university (tehdy ještě nerozdělené) Huberta Janitschka o ocenění vědeckých prací Tyršových, aby prý nabylo samo bezpečného úsudku o vědeckých výkonech žadatelových. Řádný profesor dějin umění na pražské universitě, dr. Hubert Janitschek, podal pak obšírné dobrozdání 4. července 1880; zmínil se v něm o Tyršově pokuse o habilitaci na pražské universitě v zimě r. 1879 (z dějin plastiky), o odmítavém posudku habilitační práce (o Laokoontovi), který podal tehdy prof. Petersen, o svém vlastním tehdejším posudku těch Tyršových prací, které patří novějším dějinám umění, a opakoval i nejpříkřejší místa posudků, jak jsme je uvedli již dříve; skončil pak jízlivou poznámkou, že neví, jaké požadavky vědecké klade technická vysoká škola na své docenty, ale že je povinen v zájmu svého oboru zdůrazniti, že dr. Tyrš — pokud předložené spisy oprávňují jakýsi úsudek — nemá vůbec vědeckého poměru k dějinám umění.

V posudku Janitschkově (i Petersenově) není lže

neviděti stop národnostní nesnášelivosti a bojovnosti; ale posudky jejich jsou i dokladem toho, že na dějiny umění a umění vůbec pohlíželi očima školy docela jiné, než ke které se hlásil Tyrš. Nepochopili, oč Tyršovi šlo; že na př. ve studii »O podmínkách vývoje a zdaru činnosti umělecké« chtěl Tyrš — jak sám praví — podati »úvod do dějin umění, kde na základě historickém vyloženo, za jakých okolností všeobecných umění prospívá«; že pojednání »O zákonech komposice v umění výtvarném« je »výklad na základě dějin umění na vynikajících dílech starších a novějších«, tedy odvození zákona z uměleckých výtvorů různých dob. Tyrš si byl vědom novosti takové práce vědecké; právě toto pojednání sám nazval »pokusem ve svém způsobu prvním a jediným nesnadný předmět ten systematicky projednati«. — Janitschkův odpor proti Tyršovým spisům jest si tedy vyložiti také se stanoviska různého chápání vědeckého. Brzy po smrti Tyršově (5. září 1884) napsal Karel B. Mádl pohrobní vzpomínku na Tyrše a v ní velmi výstižně podal Tyršův názor na umění i jeho dějiny a vhodně ukázal na rozpor, o němž zde mluvíme. Tyrš byl — podle tohoto Mádlova článku — dlouho u nás jediným, který se uměním zabýval vědecky, jenž však vedle chladné mysli učencovy přinášel umění i vřelé srdce. Ale i při té lásce a nadšení jest jen »malounko případů, kde by obdiv milovníka byl unesl nerozvážný rozum vědátorův. Obojí pravidlem drželo si váhu.« Tyršův poměr pak k oficielní tehdy vědě dobře vy-

stihl Mádl slovy: »M. Tyrš nebyl historikem umění nynější školy, která vidí v dílech uměleckých toliko doklady, mezníky ryze dějepisné, aneb kameny roztroušené po roli, jimž dlužno vyznačiti jejich místo, a vykonavši to, již považuje úkol svůj za skončený. Ač ozvali se již hlasové, vytýkající důvodně této škole, že pro samé datum v umění a písmě jeho krasoumné stránky zapomíná, škola ta na dráze své pokračuje dále, s pohrdlivým úsměchem mluvíc o estetickém »vebásnění« různých idejí a myšlenek v dílo umělecké. Přistupuje k obrazu jako ku problému, o němž dlužno pouze rozhodnout, komu náleží a které době. Jeho cena umělecká stojí pro ně v řadě druhé. — Jinak pohlížel Tyrš na výtvory umělecké. Jemu byly tyto nejen výrony geniálního ducha lidského, ale viděl v nich více: produkty celého okolí, celé doby umělcovy, pro něho vrcholila v díle uměleckém celá perioda. A tuto souvislost se světem ostatním, současným i minulým, hledal vždy. Spojitost veškerého tvoření ducha lidského, spojitost života politického, náboženského, filosofie, literatury, společnosti s dílem uměleckým hledal a názor jeho byl v té příčině správný a neklamný. Bádání v archivech, tuto pionýrskou práci historie umění, přenechával druhým, jejich výsledků a vymožeností užíval jako nástroje; jediným cílem mu nebyla.« — V duchu Tainově a podle své filosofie dějin Tyrš viděl i v umění projev lidského ducha, stále se vyvíjejícího; to pojetí bylo vzdáleno školského chápání dějin umění — ostatně ten spor o pojetí dějin vypukl

nedlouho po smrti Tyršově, v období Masarykově — Tyrš byl jeho předchůdcem.

Když byl tedy prof. Janitschek podal odmítavý posudek Tyršových prací, ministr kultu a vyučování zamítl žádost Tyršovu o habilitaci 16. července 1880. Zamítnutí odůvodnil tím, že Tyršovy vědecké práce, které Tyrš předložil předcházejícího roku filosofické fakultě pražské, aby se jimi habilitoval z dějin plastiky, části dějin umění, nebyly uznány dostatečnými k zamýšlenému účelu. Nezdá se prý také přípustno, aby se na vědecké schopnosti pro úřad učitelský na technických vysokých školách kladlo jiné měřítko než na universitách.

Toho roku měl Tyrš dovolenou ze Sokola Pražského od 1. července do 30. září 1880. Prázdniny — do 15. září — trávil v Dobré Vodě u Březnice. Na počátku dovolené (4. července 1880) stěžoval si, že »přemnohou prací jsa utýrán, klidu u svrchované míře zapotřebí má« a vyložil též, že příčinou přepracování byla také habilitace na technice, o jejímž nezdaru tehdy ještě nevěděl: »Mimo obyčejnou spolkovou a literární práci svou provedl jsem letos habilitaci svou na ústavu polytechnickém. Namáhalť jsem se tudíž mnohem více než jindy a pro příští roky čekají mne mimo Sokol přednášky o dějinách umění, tudíž zas jenom práce zvýšená.« Ještě 14. srpna 1880 nevěděl Tyrš o zamítnutí habilitace, ač se blížil začátek školního roku a tedy i počátek jeho přednášek. Tušil jen, že jsou nějaké průtahy: »Věc v Praze už dávno k dobrému konci dospěla, nyní

však leží již po dlouhou dobu ve Vídni a jest předc nutno, aby před započetím školního roku se vyřídila« — napsal 14. srpna 1880 a zamýšlel zajeti do Vídně, aby tam požádal ministra-krajana o intervenci a aby zašel také k referentovi o své věci v ministerstvu kultu a vyučování. Z dostupných dokladů není jasno, zda Tyrš ve Vídni byl — či zda se snad po návratu z Dobré Vody dověděl o osudu své habilitace.

Vídeňským odmítnutím habilitace Tyršova však zmařena nebyla. V zasedání prof. sboru české techniky 5. října 1880 přečetl rektor výnos ministerstva ze 16. července; prof. Krejčí prohlásil nato, že se jím křivdí jak dru Tyršovi, tak profesorskému sboru, a navrhl, aby byla zvolena komise, která by vypracovala podání, jímž by se věc ministerstvu vyložila. Do té komise byli zvoleni profesoři Pacold, Schulz a Krejčí, a na návrh prof. Salaby do komise pozván i prof. Durdík. Zpráva této komise (»Promemoria«) byla předložena sboru ke schválení ve schůzi 21. prosince 1880, po malých změnách schválena a 26. prosince 1880 odeslána ministerstvu. Profesorský sbor vyslovil v ní obavy, že se výnosem ministerským vysoká škola technická ponižuje za filosofickou fakultu university pražské, ba že se jí upírá vědecké postavení, zákonem zaručené jako stejně oprávněné s universitami; to zvláště tehdy, kdyby se i v příštích analogických případech mělo na návrhy profesorského sboru techniky přikládati měřítko nějakého vota jiného sboru profesorského.

Žádá se proto ministerstvo, aby habilitaci Tyršovu podrobilo novému řízení. V podání prohlásil také profesorský sbor české techniky, že věděl o Tyršově odmítnutí filosofickou fakultou pražské university; že jeho habilitaci na technice posoudila komise, v níž byli zástupci oborů, do nichž spadá: profesor architektury Josef Schulz a profesor stavitelství Jiří Pacold, kteří i svou praktickou činností mají přednost před pouhými teoretiky; že třetí člen habilitační komise, profesor filosofie na pražské universitě dr. Durdík, známý český spisovatel z oboru estetiky a jejích věd pomocných, zná české publikace Tyršovy i českou literaturu tohoto oboru a že bedlivým zkoumáním prací Tyršových došla tato komise k přesvědčení, že dr. Tyrš je výborně způsobilý za docenta dějin umění. Zamítavé stanovisko filosofické fakulty vztahovalo se — tak vyložil profesorský sbor české techniky dále — na jiné téma (dějiny plastiky), komisi na technice že však bylo předloženo 18 Tyršových prací; členové komise na universitě neznali česky a votum profesorského sboru filosofické fakulty nebylo jednomyslné — neboť čeští její členové, kteří znali Tyršovu činnost literární, pokládali zamítavé stanovisko za neodůvodněné a nespravedlivé. Jeden z nich — prof. Durdík — ocenil v posudku vědeckou práci Tyršovu velmi příznivě. Proto profesorský sbor české techniky žádá o revisi jednání o Tyršově habilitaci.

Několik referentů ve vídeňském ministerstvu

kultu a vyučování navrhovalo postupně odpověď na podání profesorského sboru: že »podání« nepřináší nových důvodů pro revisi habilitačního řízení, že prý se i prof. estetiky dr. Durdík v časopisech nepříznivě vyslovil o pracích Tyršových; že by se ani »z jiných důvodů« nedoporučovalo vyhověti podání profesorského sboru. Konečně bylo v ministerstvu rozhodnuto: v podání profesorského sboru nebyla přiložena akta Tyršovy habilitace — byl tedy rektorát české techniky vyzván 17. února 1881, aby je znovu předložil. Dne 1. března 1881 vyhověl rektorát techniky této výzvě a předložil ministerstvu 10 kusů habilitačního aktu Tyršova. Šlo nyní o to, kdo by — vedle dotavadních posuzovatelů — měl Tyršovu vědeckou činnost znovu posouditi. Referent ve Vídni neznal povolaného odborníka k tomu a tak padla volba na zemského inspektora Jos. Webra v Praze, jenž požádán 29. března 1881 o vyjádření. Weber vyhověl 26. dubna 1881 obšírným posudkem, který podal přes to, že — jak v úvodě vyložil — se necítil povolán k takovému úkolu, neboť se zabýval jen dějinami stavitelství, a to už před lety; dlouhý výklad, jen velmi málo věci se dotýkající, ukončil Weber doporučením, aby habilitace Tyršova na technice byla potvrzena. Kterýsi referent v ministerstvu připsal pak na podporu doporučení Webrova ještě poznámku, že také prof. Kvíčala, který jako klasický filolog dobře se vyzná i v klasické archeologii, prozkoumal přesně habilitační akt Tyršův a příznivě se vyslo-

vil o jeho ceně. »Beztoho spadá hlavní jeho část do oblasti filologie«, dodal referent. Trvalo však ještě více než měsíc, než ministr kultu a vyučování podepsal rozhodnutí, jímž se potvrzuje usnesení profesorského sboru české techniky v Praze o připuštění dra Miroslava Tyrše za soukromého docenta dějin výtvarných umění na této vysoké škole. Rozhodnutí to je datováno ve Vídni 7. června 1881.

Po prázdninách r. 1881 zahájil tedy Tyrš na české technice činnost vysokoškolskou přednáškou »O způsobu a významu studia dějin umění výtvarných«, v níž naznačil své pojetí dějin umění — jako dějin motivů, forem a uměleckého uspořádání; její úspěch byl velký — posluchačů měl hojně a pozorných i vděčných. Zvláště bohatá sbírka fotografií a rytin činila Tyršovy výklady o dějinách umění názornými a zajímavými; svá čtení doplňoval Tyrš výstavami. Mimo to Tyršův přednes, prozářený láskou k umění, působil stejně jako obsah výkladů povzbudivě na posluchače: pěstoval v nich nejen znalost předmětu, ale také lásku k němu, lásku k umění vůbec. Tyrš se své nové činnosti věnoval horlivě, třebas ho neuspokojovaly nevhodné místnosti, malé a tmavé, v nichž musel přednášeti. Přednášel o umění středověkém a o renesanci a sestavoval k tomu bohatý materiál obrazový.

*

Na sklonku školního roku 1881/2, když byl dva semestry přednášel na technice, podal Tyrš 20. června 1882 žádost profesorskému sboru f i l o s o -

fické fakulty c. k. české university v Praze, která právě tehdy vznikla rozdělením university na českou a německou. V ní žádal, aby mu venia legendi pro dějiny výtvarných umění propůjčena byla, odvolávaje se »k dlouholeté své činnosti literární, jakož i k tomu, že již po dva semestry na c. k. polytechnice co docent dějin umění výtvarných s úspěchem působil a nakonec k četným rozsáhlým cestám uměleckým, které vykonal.« K žádosti přiložil Tyrš vlastní rozbor a leckde i upozornění na významné stránky předložených spisů, velmi důležité pro poznání, jak Tyrš vlastní práce hodnotil; připojil pak i seznam přednášek, které pro universitní program připravil. Z obsáhlejších jmenoval tam: Všeobecné dějiny umění starověkého, Dějiny plastiky řecké, Všeobecné dějiny umění od konce věku starého až na dobu renaissanční, Všeobecné dějiny umění renaissančního, Dějiny malby renaissanční v Italii, Dějiny malby nizozemské, zvláště v 17. stol. — Z menších kolegií pak: Úvod do dějin umění, Budovy a náměstí v Řecku a v říši římské, Laokoon, Katedrála a radnice středověká, Michelangelo a doba jeho, Život Rafaelův od Vasariho, Dějiny umění českého za doby gotické.

Po prázdninách — 2. října 1882 — byla Tyršova žádost o habilitaci odevzdána k posudku a podání návrhu profesorům Kvíčalovi, Gollovi a Durdíkovi. Při posuzování Tyršovy žádosti s povděkem uznány jeho výstavy, které Tyrš uspořádal a které došly všeobecného uznání jak instruktivností a spo-

řádaností, tak i hojností učebních prostředků, velkých diagramů, fotografií, kreseb, rytin. R. 1882 — ještě před habilitací na universitě — uspořádal Tyrš výstavu, která ve třech velkých sálech obsahovala umění řecké a byla v ní vyvěšena též ilustrační část větší vědecké publikace, kterou chystal, pojednávající o historii forem uměleckých ve věku starém. Tak byl Tyrš doporučen k habilitaci na universitě jako muž nadaný, nadšenou láskou k svému předmětu zanícený, důkladnými studiemi i vlastním pozorováním k veřejnému učení připravený, vzácná síla spisovatelská; jako jeho přednost uznáno, že mnoho obcoval s umělci praktickými, stopoval je v jejich dílnách a osvojil si tak dokonalou znalost techniky umělecké, že osobně poznal proslulé sbírky v nejčelnějších městech evropských a že značnou část svého jmění vynaložil k tomu, aby si opatřil rozsáhlé sbírky, jež metodicky uspořádal. Pro architekturu měl 605 fotografií a 2991 rytin, pro skulpturu fotografií 839 a rytin 663, pro malířství 1608 fotografií a 669 rytin, celkem tedy 7375 vyobrazení. — Podle návrhu komise, podaného 11. října 1882, byl Tyrš pozván do zasedací síně v Klementinu k vědeckému kolokviu na 19. října 1882 o ¾5 hod. odpoledne. Kolokvium vykonal Tyrš ke všeobecné spokojenosti a přednáška na zkoušku mu byla prominuta; jednomyslně se pak profesorský sbor usnesl na Tyršově docentuře. Téhož dne (19. října 1882) podal děkan filosofické fakulty prof. dr. Studnička žádost ministerstvu.

Přimlouval se v ní za to, aby Tyršovo jmenování bylo provedeno co nejdříve, aby osvědčený už jinde docent Tyrš mohl počíti přednášky ještě v začínajícím semestru. Ještě na konceptu vyřízení této žádosti připsal kterýsi vídeňský referent v ministerstvu poznámku, že pokud jest mu známo, podnikl Tyrš před časem marný pokus o habilitaci na filosofické fakultě tehdy nerozdělené pražské university; ale i tento pokus referentův zůstal marný. Ministerstvo vyhovělo žádosti Tyršově a profesorského sboru a potvrdilo 10. listopadu 1882 rozhodnutí profesorského sboru o jmenování Tyršově docentem dějin výtvarných umění na české filosofické fakultě v Praze.

Tak Tyrš počal ještě v listopadě r. 1882 čísti na nové universitě české »O dějinách starého umění orientálního se zvláštním ohledem ke stykům jeho s uměním řeckým«. K první jeho přednášce »O významu studia dějin starého umění orientálního« (vyšla r. 1883 v »Časopise českého musea«) sešlo se (podle zprávy Grégrovy) tolik posluchačů, že je prostorný sál mohl sotva pojmout. Když se Tyrš objevil, byl uvítán nadšeným voláním »Sláva!« a »Nazdar!« a po přednášce mu bylo se všech stran gratulováno a uspořádány mu ovace.

*

Profesoři Kvíčala, Goll a Durdík podali 21. června 1883 — tedy na konci prvního roku Tyršova působení na universitě — návrh profesorskému

sboru, aby byl Tyrš sborem navržen ministerstvu za m i m o ř á d n é h o p r o f e s o r a dějin umění. Ve schůzi profesorského sboru 21. června 1883 pak odůvodnili tento návrh tím, že už posudek o habilitaci Tyršově před rokem byl tak příznivý, že z něho vyplývá Tyršova schopnost k profesuře; že jeho úspěchy na universitě úplně odpovídají vysokému očekávání; že jeho sbírky představují museum v zárodku a tedy umožňují ihned akademické přednášky; a že by definitivním jmenováním byla sběratelská jeho horlivost nejen usměrněna, nýbrž i jeho vědecké vypětí sil soustředěno. Žádost ta byla sborem jednomyslně doporučena a děkan filosofické fakulty prof. Studnička ji 15. července podal ministerstvu. — Teprve po prázdninách — 24. října 1883 — vyžádalo si ministerstvo dobrozdání pražského místodržitele o Tyršovi. Místodržitelem byl tehdy polní maršálek Kraus, jenž poznal Tyrše i osobně i jako vedoucího prvního sokolského sletu, před rokem konaného. Kázeň i tělesná zdatnost a jistě i početnost sokolstva generálovi imponovala; Kraus však si Tyrše vážil i jako muže velmi vzdělaného. Je to viděti i ze zprávy, kterou o něm 5. listopadu 1883 podal. Odvolává se v ní na dřívější relaci (z 16. června 1880), potvrzuje, že se ani nyní Tyrš politikou nezabývá, ale vedle svých vědeckých studií věnuje se tělocvičnému spolku »Sokol« a rediguje měsíčník téhož jména. Přiznává tam Tyršovi »nepopiratelné zásluhy o povznesení tělocviku v Praze a vůbec v Čechách«, připomíná, že r. 1866

po odchodu vojska pečoval o udržení pokoje a pořádku a zamezil vydrancování paláce hraběte Clam-Gallasova. V mravním ohledu není proti němu námitek a ani jeho dřívější politická činnost nepřivedla ho do konfliktu s úřady. »Co nejvřeleji« doporučil tedy Kraus žádost profesorského sboru o jmenování dra Tyrše mimořádným profesorem, nazývaje jej »výborně způsobilým mužem pro tento úřad« a jeho schopnosti »výtečnými«. Není možno pochybovati o dobré vůli Krausově ani v poznámce, kterou k tomuto vřelému doporučení připojil, že totiž jmenování Tyršovo bez platu nemohlo by mu přinésti prostředků, kterých ke své činnosti potřebuje, a přinutilo by ho, aby se dále vedle profesury věnoval vyučování tělocviku v Sokole, jež je placeno; to však Kraus pokládal za neslučitelno s postavením c. k. universitního profesora. Prosil proto ministra naléhavě, aby laskavě zajistil dru Tyršovi prostředky k živobytí prozatím roční přiměřenou remunerací. — Vyhovujíc prosbě Krausově navrhlo ministerstvo vyučování Tyršovi roční remuneraci 1500 zl. a aktivitní přídavek. Ministr financí Dunajewski však návrhu tomu nevyhověl. Ve státním rozpočtu nebylo totiž na plat Tyršovi pamatováno; svolil pak k platu menšímu, ale jen z rozpočtu ministerstva kultu a vyučování. Tak byla Tyršovi navržena remunerace 1200 zl. ročně mimo systemisovaný aktivitní přídavek, počínajíc však teprve 1. lednem r. 1885; za rok 1884 měla býti Tyršovi mimořádně vyplacena odměna za činnost učitelskou

v téže výši jako příští jeho plat. Tím byla vyřešena i otázka finanční (28. listopadu 1883) a ministerstvo mohlo vypracovati návrh na Tyršovo jmenování mimořádným profesorem a předložiti jej císaři k podpisu. Ministr Conrad Eybesfeld učinil tak obsáhlým spisem 6. prosince 1883. Vylíčil v něm Tyršovy přípravy k úřadu profesorskému, jeho vědeckou činnost, dovolával se i nedávného zřízení stolic dějin výtvarných umění v Innsbrucku a v Krakově, zmínil se tam také o Tyršově činnosti v Sokole, »kteréžto postavení mu však jen skromné příjmy vynáší«. I když mínění o vědecké ceně jednotlivých Tyršových prací prý nejsou jednomyslná, přece Tyršovy spisy nesporně dokazují čilou vědeckou snahu a takové vzdělání, že může vhodně obsaditi stolici na pražské universitě, jak i pražský místodržitel prý »co nejvřeleji doporučuje«. Podal tedy císaři nejpoddanější návrh, aby Tyrše jmenoval mimořádným profesorem dějin umění na filosofické fakultě české university pražské. Císař František Josef I. návrh ten schválil a v Jedlové podepsal 14. prosince 1883 jmenovací dekret Tyršův.

Dekret ten je datován dne 23. prosince 1883; jako učebný úvazek se v něm Tyršovi připomíná přednášeti v každém semestru aspoň 5 hodin týdně a přiznává roční remunerace 1200 zl. a 420 zl. ročně aktivitního přídavku, počínajíc 1. lednem r. 1884. V opise jmenovacího dekretu, který byl poslán pražskému místodržitelství, připomněl ministr generálu Krausovi, že má Tyrš složit do jeho rukou

služební přísahu a dodal: »Prosím Vaši Excellenci, abyste prof. Tyrše vhodným způsobem vyzval, aby se zřetelem k svému novému postavení přerušil své dosavadní styky s tělocvičným spolkem Sokol i se stejnojmenným časopisem; o tom očekávám zvláštní zprávu.«

Kdy se Tyrš dověděl o takovém nečekaném a těžkém překvapení, nelze s jistotou říci. Ale koncem prosince r. 1883, kdy ho jmenování došlo, byl těžce nemocen, že nemohl ani z bytu vycházeti ani gratulačních návštěv přijímati. Proto nešel ani k místodržiteli Krausovi složit předepsanou služební přísahu. Dne 23. ledna 1884 požádal místodržitel Kraus děkanství filosofické fakulty, aby vyzvalo Tyrše k přísaze, nebo aby Tyrš oznámil překážky, pro něž se dostaviti nemůže. Dne 29. ledna 1884 poslal Tyrš vyjádření děkanství, že jsa rekonvalescentem po prudkém žaludečním katarhu, bude se moci místodržiteli představiti a přísahu složiti — podle výroku lékařského — »počátkem příštího týdne«. V prvních dnech únorových 1884 dověděl se tedy Tyrš zprávu, která jej nanejvýš vzrušila, zarmoutila a přivedla do těžké kolise a poslední krise. Souvisí s Tyršovou činností sokolskou — bude potřeba se vrátiti k ní do roku 1879.

*

Na universitě přednášel Tyrš čtyři semestry: o starověkém umění orientálním, o dějinách umění řeckého, o nálezech olympijských, o vývoji slohů

stavitelských od doby starokřesťanské až na konec doby gotické, o Lionardu da Vincim, o Michel Angelovi a Rafaelovi, o dějinách architektury, skulptury a malby v Benátkách. Jeho působení na akademickou mládež bylo úspěšné obsahem i formou přednášek:*) »Přednášky dra Tyrše byly zvláštní« — píše 26. srpna 1884 v pohrobní vzpomínce jeho posluchač; »řečí jadrnou a plynulou uchvacoval nás, zvláště vykládal to, co nejvíce miloval — totiž dějiny výtvarného umění řeckého a renaissanci. Mluvil bez obtíží takovým slohem, jakým psal — slohem skvostným. Vždycky jsme se divili jeho mocné, o velkém řečníku svědčící a uchvacující výmluvnosti, zvláště když jsme od něho sami slyšeli, že posud pro samá studia nemá dosti času, aby se na formu přednášky připravoval. Koho věc zajímala, tomu po přednášce ještě třeba i celou hodinu vysvětloval zvláštnosti a přednosti toho kterého uměleckého díla.« — Tak při příležitostech upozorňoval na nová díla českých umělců, kdysi přinesl fotografii opony Národního divadla; a po přednášce ještě celou hodinu ji vysvětloval; jindy vedl posluchače do Národního divadla ještě před jeho otevřením a vykládal tam názorně o malbách Ženíškových i jiných. Na rok 1885 sliboval posluchačům, že si zařídí zvláštní kroužek s těmi z nich, které

*) V zimním běhu 1883-4 měl Tyrš 37 posluchačů ve dvouhod. přednášce (týdenní) o dějinách umění řeckého (mezi nimi byli i 4 právníci, také Cyril Horáček, Václav Choc a Jos. Scheiner), v jednohod. přednášce o vývoji slohů stavitelských 27 posluchačů (z toho 2 právníci, Jos. Scheiner také).

dějiny umění zajímají, že se budou scházeti k týdenním dýchánkům, ve kterých by Tyrš posluchačům své sbírky ukazoval; neboť i v tom se Tyrš lišil od mnohých soudobých profesorů a v tom se podobal mladšímu svému kolegovi, jenž právě tehdy z Vídně do Prahy přišel, T. G. Masarykovi, že — jak praví citovaný pramen původní — »velmi rád se s akademickým svým posluchačstvem sbližoval; a jak upřímně, otevřeně a kolegiálně s námi hovoříval, o tom dalo by se mnoho vyprávěti.«

S vědeckou činností Tyršovou souvisí také jeho pomoc při zřizování městského musea v Praze; počátkem roku 1882 byl jmenován jeho konservátorem.

*

Tyršova činnost publikační z oboru výtvarné kritiky, dějin umění i estetiky, která v tomto období začala s takovou intensitou roku 1879, neutuchala ani v letech, kdy se Tyrš habilitoval postupně na české technice i české universitě. Nejvíce Tyršových prací přinášely od r. 1880 »Národní listy«, jejichž uměleckým zpravodajem se Tyrš toho roku stal, a to patrně o prázdninách r. 1880, když odpor ministerstva proti habilitaci Tyršově na technice ohrožoval toto životní povolání Tyršovo (či teprve až na sklonku r. 1880, jak píše R. Tyršová). Ve »Květech vyšla r. 1880 druhá část Tyršova pojednání o »Mánesových dětských kartonech« a také estetická studie »O zákonu konvergence při tvoření uměleckém«, v níž po prvé byl

zákon ten přesně vytčen a naznačena jeho důležitost pro periodisaci dějin. Téhož roku uveřejnil Tyrš ještě v »Osvětě« posudek »Výstava žofínská r. 1880«. Počínajíc zářím r. 1880 otiskoval Tyrš své kritické práce ponejvíce v »Národních listech«. Tak tam vyšly v září posudky dvou obrazů Brožíkových: »Vdova odsouzencova« a »Husitka«, v listopadě »O výstavě Lehmannově«, v prosinci »K výstavě Mánesově v místnosti Lehmannově«, v dubnu 1881 »Z foyeru Národního divadla«, v květnu 1881 zpráva o Hynaisových malbách v schodišti Nár. divadla, o Ženíškově návrhu opony a posudek »Svatební dar umělců českých«,*) v červenci téhož roku »Šnirchovy trigy pro Nár. divadlo«, v srpnu »Umělecké práce po požáru« (t. j. Nár. divadla), v září »Obrazy nástěnné ve foyeru Nár. divadla«, »Historie — nástěnný obraz Ženíškův ve foyeru«, »Hynaisovy obrazy v budoiru královské lože« a »Wagnerovy modely soch a skupin pro Nár. divadlo určených«, v říjnu toho roku »Výstava obrazů Hynaisových pro schodiště a budoir lože královské«, v listopadu »Opona Nár. divadla«, v prosinci »Z atelierů sochařských« a posudek o »výstavě Ullíkově v saloně Lehmannově«. Mimo tyto práce, vztahující se valnou většinou na práce umělců při výzdobě Národního divadla, umělců, kterým se po této největší jejich práci dostalo jména »Generace Národního divadla« a jejímž byl Tyrš největším a nejnadšenějším vůdcem i spravedlivým

*) t. j. dar korunnímu princi Rudolfovi a jeho choti.

soudcem, uveřejnil Tyrš toho roku 1881 posudek (také v »Národních listech« v dubnu, květnu a červnu 1881) o výroční výstavě Krasoumné jednoty na Žofíně r. 1881; tamtéž psal i o »Dvou cyklech F. Jenneweina: Píseň«. Mimo to napsal »Dobrozdání pro Městskou radu pražskou v příčině zakoupení prací z pozůstalosti Mánesovy« (dobrozdání to odevzdáno 21. ledna 1881 a podepsal je Petr Maixner, Fr. Ženíšek, Soběslav Pinkas, C. Roubalík, Jos. Tulka, Mik. Aleš, J. V. Myslbek a B. Seeling). Samostatně (ve sbírce přednášek, redigovaných Hostinským a Gollem) vyšel tehdy (r. 1881) Tyršův spis »O slohu gotickém (Podmínky historické, myšlenky konstruktivní, rozbor estetický)«; ve »Sborníku slovanském« uveřejnil Tyrš pojednání o umění polském (»Album malarzy polskich«) a do »Ruchu«, vydávaného Wiesnerem, napsal výklady k několika historickým obrazům Brožíkovým.

Také roku 1882 Tyrš pravidelně — jako umělecký referent — psal do »Národních listů« zprávy a posudky. Tak v únoru tam vyšel jeho článek »Konkurenční výstava návrhů pro plastickou výzdobu mostu Palackého« (k témuž předmětu se vrátil posudkem »Myslbekův Záboj a Slavoj pro pylon mostu Palackého«); v dubnu tam uveřejnil posudek »Procházkův sv. Rochus« a obšírnou kritiku Brožíkova obrazu »Slavnost u Rubense«, v květnu »Konkurs na pomník Havlíčkův v Kutné Hoře«, v srpnu tam posoudil cyklus pěti kreseb Felixe Jenneweina

»Daň z krve«, v říjnu pak obraz J. Schikanedra »Modlitba kajícných« a otiskl posudek z návrhů na »pomník vynálezců ruchadla« (bratřím Veverkům v Pardubicích)*, v listopadě pak článek, směřující do stavebních poměrů pražských, »Ve prospěch renaissance české«. Ve výroční zprávě »Umělecké besedy« otiskl toho roku Tyrš přehlednou stať »Umění výtvarné v roce 1881«.

Stejně bohatá byla Tyršova kritická činnost roku 1883, zase v »Nár. listech«. V únoru toho roku vyšel tam jeho posudek »Procházkův svatý Jiljí«, v březnu »Trigy pro Národní divadlo«, posudek díla Schnirchova (Schnirchův »Tympanon pro proscenium Nár. divadla« posoudil Tyrš v »Nár. listech« téhož roku 1883), v dubnu tam uveřejnil kritiku Brožíkova obrazu »Pěvec ballad« a obrazů Havránkových v saloně Lehmannově, v květnu referoval o Myslbekově »Pamětní desce Jana Purkyně«, v srpnu posoudil dílo J. Strachovského »Pomník Havlíčkův v Hoře Kutné« a Myslbekův »Pomník náhrobní«, jenž se tehdy dostal do městského musea pražského; v říjnu napsal stať o Brožíkových obrazech v salonu lože královské, v prosinci pak počala vycházeti delší studie o historickém obraze V. Brožíka »Odsouzení mistra Jana Husi«. Vyšly jí jen 3 kapitoly — choroba na konci roku 1883 zabránila dokončiti studii tu. Mimo tyto

---

*) Byl v umělecké porotě spolu se Schnirchem a Wiehlem; do Pardubic jel Tyrš 11. října 1882.

práce v Nár. listech« otiskl Tyrš toho roku v »Květech« stať o Rafaelovi.

Poslední rok Tyršova života — rok 1884 — přinesl ještě několik jeho prací kritických; jedna z nich — posudek sochy Josefa Myslbeka »Oddanost« pro budovu vídeňského parlamentu — vyšla ve »Zlaté Praze«; ostatní práce zase v »Nár. listech«. Je to posudek některých prací Myslbekových, vystavených ve Vídni (»Myslbek na výstavě vídeňské« v dubnu 1884) a z téhož měsíce posudek obrazu Frant. Ženíška »Božena«; v červnu vyšla v »Nár. listech« kritika Myslbekova »Pomníku Karla Sladkovského« a v červenci 1884 — snad poslední Tyršova práce — kritika »Výstava žofínská«.

Téhož roku 1884, posledního roku Tyršova života, měl vyjíti už začátek Tyršovy největší souborné práce z oboru umění. Více než desetiletí Tyrš sbíral a rovnal látku i obrazový materiál k vrcholnému dílu svého života: k pragmatickému vypsání dějin umění, pojatých s hlediště Tyršova filosofického a sociologického názoru. Dne 1. března 1884 sjednal Tyrš smlouvu s nakladatelem Ottou o díle »Dějiny umění výtvarných«. Podle ní mělo celé dílo míti asi 2700 stran velké 8° a mělo obsáhnouti věk starý, střední a renesanční. Tyrš měl dodávat postupně materiál k tisku tak, aby měsíčně vyšly pravidelně 2 sešity. Dne 1. a 15. každého měsíce (vyjímajíc prázdniny, srpen a září) měl vyjíti vždy sešit o 1 tiskovém archu. Jako

honorář měl Tyrš dostávati za každý arch (16 stran) 50 zl.; Otto mu jej také vyplácel jako zálohy — počínajíc březnem až do 1. července 1884 po 100 zl. měsíčně. V rozhovorech se svými posluchači na universitě zmiňoval se Tyrš o tomto připravovaném díle. Říkával (jak píše jeho posluchač ve vzpomínce brzy po jeho smrti), že vše, co posud konal, není nic proti tomu, co ještě vykonati mínil svými »Dějinami umění«. Mělo prý to býti dílo velikolepé, na témž stupni techniky jako nejnovější díla francouzská toho druhu. Podle všeho měl prý již materiál nashromážděn, neboť chtěl příštím rokem vydávání počíti. Podle smlouvy s Ottou se zdá, že počátek díla měl vyjíti už po prázdninách r. 1884. Ale nevyšel. Tyrš se z prázdnin nevrátil.

*

Tyršovou nemocí r. 1874—1876 a jeho nepřítomností v Praze nastala i *sokolstvu* doba nepříznivá. Po zániku časopisu »Sokol« koncem r. 1876 nebylo ani vnitřního pojítka sokolských jednot, jež upadaly, proměňujíce se v jednoty hasičské nebo tělocvičně-hasičské; nebylo ani pouta vnějšího, když všecky pokusy o organisaci sokolstva končily nezdarem. Teprve poslední třetina roku 1879 hlásí obrat k lepšímu.

Na den 7. září r. 1879 připravoval Sokol v Olomouci veřejné cvičení, k němuž pozval i jiné sokolské jednoty, aby »okázalou slavností sokolskou

poměry olomúcké ve prospěch živlu českého vůbec a Sokolstva zvláště pozměnil«. Pozval také jednotu pražskou, jejíž vystoupení mělo býti »korunou dne«. Olomoučtí pozvali také Tyrše, jenž právě dlel na prázdninové dovolené v Mukařově u Černého Kostelce, připravuje se k habilitaci, překládaje a doplňuje svou habilitační práci o Laokoontovi. Požádal dra Čížka, aby se vynasnažil i přes nepříznivou prázdninovou dobu zajistiti co největší účast Sokola Pražského, a sám slíbil, že o slavnosti olomoucké zahájí rozpravu o příčinách úpadku sokolstva a o prostředcích k jeho vzkříšení. Nesliboval si mnoho od toho podniku; byl přesvědčen, že »za dvě hodiny, z nichž ½ hodiny čekáním a formaliemi se ztratí, mnoho se nepořídí« (dvě hodiny měla totiž trvat schůze, na níž měl Tyrš mluviti), ale přes nával práce a otřesené zdraví Tyrš do Olomouce jel, omlouvaje se ještě předem, aby v Olomouci »ničehož od něho neočekávali, než právě zahájení stručné, ač ani tu neví, co by zrovna nového řekl«. Připravil si pro rozpravu osnovu, nadepsanou »Sjezd olomúcký«, promluvil pak v Olomouci řeč, trvající půl druhé hodiny, po níž už rozpravy nebylo. Shromáždění se usneslo, že se řeč vydá tiskem, ale ani k tomu nepřišlo. Řeč ta vyšla pak tiskem teprve r. 1881 v obnoveném »Sokole« jako obsažné pojednání »O příčinách upadání a prostředcích k obživení jednot sokolských«. Vrátiv se z dovolené, ukončené sjezdem a slavností v Olomouci, ujal se Tyrš práce v Sokole Pražském i v sokol-

stvu vůbec.*) První velký čin, kterým se ohlásilo nové období Tyršovy činnosti sokolské, bylo obnovení časopisu »Sokol«. Dne 15. listopadu 1880 podal Tyrš pražskému polic. ředitelství oznámení, že od 1. ledna 1881 bude vydávati v Praze tělocvičný časopis, nazvaný »Sokol«; časopis ten že bude vycházeti vždy 1. každého měsíce, odpovědným redaktorem i nakladatelem že bude Tyrš sám. Stručnými hesly naznačil Tyrš i jeho obsah: »Pojednávati v něm hodlám o tělocviku vůbec, zvláště o technickém řízení jeho ve spolcích a školách, o jeho významu zdravotním, estetickém, mravním, branném, národním a politickém. Dále bude přinášeti časopis zprávy o stavu tělocviku v různých zemích, zprávy o spolcích sokolských, přehled literatury tělocvičné a taktéž různá pojednání všeliká, zprávy všech cvičení tělesných vůbec se týkající. Podle možnosti též hasičství se pěstovati bude.«

Čeho bylo tehdy sokolstvu nejvíce třeba, naznačil Tyrš obsahem úvodníku z 1. ledna 1881, známého

---

*) Od 27. září 1879 docházel Tyrš pravidelně do schůzí cvičitelského sboru, nevynechav do konce roku ani jediné; tak i roku 1880, kdy nebyl ve schůzích sborových jediné za dovolené, kterou si vzal 26. června 1880 na dobu od 1. července do 30. září 1880; stejně nevynechal Tyrš ani jediné schůze sboru roku 1881, vyjímajíc dovolenou od 20. června do 1. září 1881 (vyžádal si ji 14. června 1881); ve schůzích cvičitelského sboru vůbec nescházel ani roku 1882, kdy uspořádal první slet, zase ovšem vyjímajíc prázdniny. Tak i roku 1883, kdy byl však naposled ve schůzi 17. listopadu — před svou nemocí. Roku 1884 — v poslední rok svého života — byl však Tyrš ve svém sboru jen jednou: 6. června, aby se rozloučil.

pod názvem »Uvítání v kruh sokolský«; v něm jasnou, lidovou a přece sevřenou formou vyložil základní směrnice sokolství — jak to deset let předtím učinil úvahou filosoficky a sociologicky zdůvodněnou, »Naším úkolem, směrem a cílem.« A co takto obecně a teoreticky vyložil v úvodníku, to na svou dobu aplikoval v článcích pro tu dobu neméně důležitých: »O příčinách upadání a o prostředcích k obživení jednot sokolských« a rozhodným slovem v otázce sokolstvu tehdy zvláště nebezpečné, v otázce hasičské (článkem »V příčině resoluce jaroměřské a jičínské«). Rok 1882 je vyplněn pracemi, spojenými se »slavností jubilejní« — odtud i ráz Tyršových prací v časopise »Sokol« toho roku, novoroční úvodník a technickou úvahu »Cvičitelská hodina« vyjímajíc. Přednášku, kterou 16. listopadu r. 1882 vykonal Tyrš v Sokole Pražském o Jindřichu Fügnerovi, otiskl r. 1883 ve svém časopise; prací tou — třebas nedokončenou — vzdal Tyrš nejvyšší čest svému druhu a příteli a postavil jeho osobnost za vzor sokolských vlastností současníkům i potomkům. Toho roku věnoval Tyrš v »Sokole« jednu úvahu i otázce organisace veškerého sokolstva (»O spolku jednot sokolských«) a v »Památníku Sokola Pražského« z r. 1883 velmi hutný článek »O ústrojí spolkovém«. — Ale tím je téměř ukončena Tyršova činnost na poli písemnictví sokolského. Ročník X., poslední, který Tyrš redigoval — ale jen prvních 5 měsíců — přinesl z pera Tyršova již jen jeho listy na rozloučenou

s redakcí časopisu i s funkcí náčelnickou — a tím se sokolskou činností vůbec.

Vnějším vyvrcholením sokolské činnosti nejen Tyršovy, ale i Sokola Pražského a všech sokolských jednot vůbec od počátku sokolské práce byla »jubilejní slavnost«, kterou Tyrš připravil a řídil jako první slet všesokolský. Podnět vyšel z Tyrše ve výboru Sokola Pražského 2. března 1881, na valné hromadě 4. dubna 1881 jej pak odůvodnil jako návrh na »důstojné oslavení dvacítiletého trvání jednoty naší«.

K účasti na sletě vyzval Tyrš všecky jednoty sokolské »od Šumavy a Krkonoší, od Moravy a Dunaje, od Vltavy a Labe« a jako hosti pozval sokolstvo americké, polské i jihoslovanské. Příprava sletu po stránce technické a z velké části i organisační spočívala na bedrech Tyršových, jenž se tehdy právě blížil uskutečnění svých snah životních: docentuře na české technice. Několik výzev vyslal Tyrš do sokolských jednot, několikrát promluvil o slavnosti, ve svém »Sokole« věnoval sletu pravidelnou hlídku, aby náležitě připravil »jarý den, kde ze všech širých krajů, jež národ českoslovanský hrdě domovem svým nazývá, výkvět jinochů a mužů vlasteneckých k stověžaté Praze pospěje, kde od Krkonoší, jak od Šumavy, kde z dědin českých a ze žírných krajů moravských bujaré čety sokolské se zrakem jiskrným silných rukou sobě podají, kde slovanské své bratry Sokoly, kde chrabré Poláky, kde statné Slovince a Chor-

váty na půdě české s nadšením uvítáme«.

Obraz, který Tyrš předem nazýval »povznášejícím«, takový skutečně byl. Bylo to 18. června 1882; slavnostní představení v předvečer (Kolárova »Žižkova smrt«) i veřejné cvičení a schůze v Měšťanské besedě učinily — zvláště četnou účastí sokolstva nejen našeho, nýbrž i slovanského (v průvodě bylo na 1600 Sokolů ze 76 jednot se 57 prapory a cvičilo 700 cvičenců) — ze slavnosti té slavnost opravdu národní — a Tyrš se stal mužem v národě velmi populárním. Byl zahrnut důkazy úcty i lásky i četnými dary (staří členové mu dali psací stůl s křeslem, zábavní výbor velké album se stříbrným věncem, družstva vavřínový věnec a diamantový prsten, pražský cvičitelský sbor těžký stříbrný věnec vavřínový ve skřínce se stříbrným monogramem spolkovým, 31 sokolských jednot mu odevzdalo krásně vypravené diplomy čestného členství, Sokol v Pardubicích dal Tyršovi po cvičení věnec vavřínový. — Po sletě — 4. července 1882 — výbor Sokola Pražského dal Tyršovi mimořádnou odměnu 300 zl. za ztrátu času při cvičení jubilejním.) Okázalé veřejné pocty se mu dostalo při veřejném cvičení na ostrově Střeleckém i řečí dra Ed. Grégra, jenž ocenil dvacetiletou činnost Tyršovu pro sokolstvo a na niž odpověděl Tyrš projevem, v němž sebe nazval — pro minulost i pro budoucnost — »ničím jiným než prostým vojákem v řadě bojovníkův za zájmy svobody a interesy drahé vlasti naší« a v němž slíbil, že »chce nyní

a po celý svůj život pracovati pro Sokolstvo a tím i pro svůj národ«.

Přítomnosti takového počtu sokolstva o prvním sletě v Praze použil Tyrš k tomu, že den po cvičení — 19. června 1882 — uspořádal v Měšťanské besedě schůzi, na níž se po krásné řeči jeho usneslo celé sokolské shromáždění na tom, aby se Sokol Pražský pokusil o »organisaci věci sokolské«. — Tím byl vyvrcholen význam jubilejní slavnosti, která vzbudila nadšení k další práci a vůli po těsnější organisaci všeho sokolstva a posílila důvěru ve význam myšlenky sokolské a to nejen pro národ vlastní, nýbrž i pro ostatní národy slovanské.

Činnosti sokolské věnoval se pak Tyrš dále; ještě téhož roku 1882 byl se svými sokoly na výletě na Karlově Týně (2. července) i na Blaníku (14. července); padesáté jeho narozeniny, jež ho zastihly na dovolené na Zbraslavi, staly se sokolstvu novou příležitostí, aby mu vyjádřilo svou úctu. — Činnosti sokolské věnoval se plně i roku 1883, až do listopadu. Třebas zahrnut starostmi a prací, spojenou s činností vysokoškolskou i literární, Tyrš pracoval v Sokole Pražském, zúčastnil se 29. dubna vycházky na Říp, 3. června výletu do Svatojanských proudů a pracovati hodlal v Sokole dále; ze Zbraslavě poslal 20. května 1883 Sokolu v Nymburce děkovný list za dar (vlastního poprsí od Jos. Strachovského) i jmenování čestným členem a v něm o příští své sokolské činnosti napsal: »Cítím předobře, že vše to sobě teprv zasloužiti musím,

žeť teprve činnost ve spolku ústředním mi příležitosti poskytne, abych vyznamenání tolikerých... do jisté míry hodným se stal.« List zakončil nadějnými slovy: »Podávám Vám k novému období sokolskému pravici bratrskou a s díkem svým zároveň volám jaré naší součinnosti budoucí mužné a svěží »Nazdar!« radostně v ústrety.«

Dne 5. srpna, ač churav a unaven, přijel i na slavnost Sokola plzeňského, kde se mu dostalo nového vyznamenání; odpověděl na ně posledním snad veřejným projevem sokolským. Jako poslední sokolské vystoupení Tyršovo se uvádí jeho účast na pohřbu Josefa Baráka (18. listopadu 1883); den před tím byl naposled toho roku ve schůzi cvičitelského sboru. Pak onemocněl, a než zotaviv se z nemoci, mohl znovu se vrátiti k práci sokolské, byl jmenován (v prosinci 1883) mimořádným profesorem dějin umění na pražské universitě. Jmenování to ho postavilo před poslední těžké rozhodnutí mezi činností sokolskou a vědeckou. Rozhodl se pro činnost profesorskou — a do Sokola se vrátil, jen aby se s ním rozloučil.

*

Vědecká i sokolská práce Tyršova, od prázdnin roku 1879 velmi intensivní, vyčerpávala *tělesné i duševní síly* Tyršovy velice. Třebas si často umiňoval, že aspoň prázdniny věnuje oddechu a odpočinku, práce jej vždy volala k činnosti aspoň literární, na niž se mu v Praze v ruchu práce jiné nedostávalo času ani klidu. Jako prázdniny r. 1878

věnoval pojednání o Čermákovi, tak příští prázdniny byly vyplněny přepracováním a překladem habilitační práce o Laokoontovi i jinými přípravami, spojenými s habilitací. Práce ta jej unavovala, vysilovala i rozčilovala. Tak i po prázdninách, které (v červenci až září 1880) ztrávil v Dobré Vodě u Březnice, si stěžoval, že dobré účinky venkova brzy zmizely, že ho unavuje i pouhé mluvení, že trpí jakousi »třesačkou nervosní« a pobyt v Praze že naň nepříznivě působí. Poslední troje prázdniny (1881-3) ztrávil Tyrš na Zbraslavi. Před prázdninami r. 1882 dostalo se Tyršovi po třetí podpory Svatobora 500 zl. »k umožnění studií v oboru historie umění, případně na cesty, jež by podniknout obmýšlel«. Ale Tyrš nejel do ciziny ani r. 1882, ani roku následujícího. I r. 1883 byl o prázdninách na Zbraslavi a za toho pobytu posledního (v létě 1883) onemocněl tam 16. července. Doufal, že se brzy pozdraví, ale lékař prohlásil jeho stav za závažnější: neměl chuti k jídlu, byl zesláblý — a přece byl by se rád činně zúčastnil sokolské slavnosti plzeňské a přes svou chorobu dával aspoň pokyny k účasti Sokola Pražského na slavnosti té. Na zdravotní stav Tyršův podle posudku lékařova působily také emoce duševní a doporučoval proto úplný klid. Tyrš ho neměl; byl na slavnosti plzeňské 5. srpna 1883, pronesl i řeč, v Praze pracoval po prázdninách dále jako profesor i náčelník — a tak na sklonku r. 1883, v době, kdy jednání o jeho jmenování mimořádným profesorem spělo ke zdárné-

mu konci, Tyrš znovu a vážně onemocněl. Několik týdnů ani nepřednášel na universitě, a když byl jmenován mimořádným profesorem, nemohl ani přijímati blahopřejných návštěv (lékař dr. Erpek, který ho ošetřoval, toho nedovolil z obav, aby se rozčilením postup rekonvalescence nepřerušil) a nemohl ani přijíti k místodržiteli Krausovi složit služební přísahu.

Hmotné poměry Tyršovy nečinily výjimky z trpkého osudu, jakým po té stránce trpěla celá ta generace věčně mladých nadšenců, v zápalu práce i boje za statky vyšší zanedbávající »praktický smysl« o zájmy vlastní. Doslovně bídou, hladem a zimou trpívala Bož. Němcová. Mánes dával nádherná svá díla, aby jimi platil drobné dluhy, a sebe karikoval v obrazech umělců, kteří neměli, z čeho by zaplatili stravu a byt; Smetana stravoval se r. 1853 denně za 21 kr., prosil Liszta o půjčku, a když odešel pro hluchotu do pense, dostal ročně 1200 zl. — a to už i s tantiémami za provozovací právo všech svých oper.

Nejinak i Tyrš. O jeho příjmech za náčelnictví v Sokole Pražském v prvních dobách jsme už slyšeli. Byly mu zvýšeny r. 1869 — tehdy byl Tyrš svoboden a zdráv — na 1000 zl. ročně a na té výši zůstaly 15 let — až do konce. Mimo to mu připadal výnos z tělocvičného ústavu pro hochy, nepravidelný; napsal, že se stal spisovatelem »též z potřeby«. Ale honoráře spisovatelské při svědomité práci — zase podle slov Tyršových — jsou

těžce zaslouženy, i když se vyplácely ochotně a pořádně. (V Riegrově »Slovníku naučném« platili za řádek 1½ kr.) Ale nebylo tomu všude tak, jak možno souditi z Tyršovy poznámky V. Vlčkovi, že se »u nás budou brzy honoráry bramborama vyplácet«.

Potřeby Tyršovy ovšem stále vzrůstaly; od r. 1872 ženat, stihán stálými nemocemi, jejichž léčení vyžadovalo značných nákladů, cesty zdravotní i studijní, na něž se mu dostalo třikrát podpory od »Svatoboru« (dvakrát po 400 zl., po třetí 500 zl.), sbírání materiálu k výkladům i spisu o dějinách umění, to všecko vyčerpávalo Tyršovy příjmy a také ztenčovalo nevelké věno jeho choti. Jen za byt platil Sokolu Pražskému téměř polovici svého platu za náčelnictví (483 zl. 33 kr.). A tak Tyrš trpěl i obavami o budoucnost po stránce finanční; r. 1878 si zapsal do poznámek: »Až nebudu moci svůj úřad zastat, budu žebrákem.« — V těchto hmotných nesnázích je také jedna z příčin rozsáhlé Tyršovy činnosti publikační; nesnáze ty také měly vliv na jeho rozhodnutí, že se postará o hmotné zabezpečení profesurou na vysoké škole. Vždyť v těch dobách — před r. 1880 — byly jeho finanční poměry takové, že, jak napsal, po odražení činže zbylo mu 43 zl. měsíčně.

Rokem 1880 počaly se Tyršovy finanční poměry lepšiti. Dne 17. dubna 1880 slevil výbor Sokola Pražského Tyršovi činži na 250 zl. (tedy téměř o polovici) — s platností od 1. května 1880.

O prázdninách toho roku (tehdy asi se stal i stálým zpravodajem »Nár. listů« o umění výtvarném) už se utěšoval, že »též hmotné poměry se poněkud zlepšily... mohu teď přece poněkud volněji dýchat a nemusím se prací tak uhánět«. Počátkem roku 1881 zvětšily se příjmy Tyršovy ročně o 120 zl., které dostával za redakci »Sokola«, od prázdnin pak přistoupilo k tomu kolejné, jež jako docent na technice dostával; nebylo jistě velké.*)

Teprve od 1. ledna 1884 měl Tyrš stálý plat 1200 zl. (a 420 zl. aktivního přídavku) ročně; počínajíc 1. březnem 1884 dostával měsíčně 100 zl. od Otty jako zálohu na »Dějiny výtvarných umění«.

A při těch malých příjmech a velkých vydáních, zaviněných nemocí, Tyrš z vlastních prostředků si pořídil knihovnu, v níž bylo koncem jeho života, jak se uvádí v pozůstalostním jednání, 176 děl z oboru estetiky a dějin výtvarných, 43 knih dějepisných a filosofických, 51 děl beletristických, 8 větších děl lexikálních a 8 atlasů uměleckých rytin. A mimo to veliké sbírky rytin a obrazů, 1976 fotografií a rytin formátu velkého, 700 formátu kabinetního, 1200 visitkového a 200 diagramů. (Podle zpráv, zachovaných na universitě, byla sbírka ta ještě daleko větší.) V »místopřísežném přiznání jmění« při projednávání Tyršovy pozůstalosti oceňuje se knihovna Tyršova na 1050 zl., sbírka foto-

*) Zaznamenáno je z university z r. 1883, kdy měl Tyrš 27 posluchačů: po 5% srážce a prominutých asi 8 zl. i kolku a po srážce 50 zl., vyplacených jako záloha, doplatil Tyršovi kvestor Kořán 3. února 1884 — 20 zl. 1½ kr.

grafií a rytin na 850 zl. A teprve když se k těmto aktivům připočetla aktiva ostatní (šatstvo a prádlo 64 zl., nářadí — měl psací stůl s lenoškou, dar z r. 1882, menší psací stůl, 2 skříně a pult — v ceně 61 zl. a různé věci, ponejvíce dary: stříbrný věnec, 2 zlaté prsteny, stříbrná trubka a zlaté hodinky v ceně 115 zl.) — byla bilance aktivní 537 zl. 59 kr. I to je příznačné, že v pasivech je vedle položky za šaty (224 zl.) a za daně za r. 1884 (výdělková 20 zl. 07½ kr., z příjmu 4 zl. 77½ kr.), 6 položek různých knihkupectví (1275 zl. 51 kr.) a 2 položky: knihaře a za upravení diagramů (78 zl. 05 kr.). — Napsal-li Tyrš o Fügnerovi, že po něm na hotovosti ani zlatky nezůstalo, platí to stejně o Tyršovi. První 2 rubriky »Místopřísežného přiznání jmění« (»hotové peníze« a »úpisy«) vyplněny stejně: »Nezůstaly žádné.«

*

Jmenování mimořádným profesorem, jež mu od počátku r. 1884 zabezpečovalo stálý a jistý příjem, přineslo však Tyršovi nejtěžší rozhodování životní. Počátkem února 1884 dověděl se od místodržitele Krause, co mu uložilo ministerstvo: vyzvati Tyrše, aby se vzdal činnosti sokolské.

Tyršovi tak nastal zápas bolestný, snad v životě nejtěžší, zápas dvou povinností, dvou směrů práce, i dvojí lásky. V těžkém tom rozhodování vrátil se Tyrš po několikanedělní chorobě do přednášek na universitu. Posluchači mu blahopřáli k jmeno-

vání a slíbili mu, že s velikým potěšením chtí pěstovati vznešenou vědu jeho i šířiti lásku k umění. Tehdy Tyrš — jak vypravuje jeho posluchač 26. srpna 1884 — rozechvěn a se slzami v očích pronesl k posluchačům myšlenky nezapomenutelné. Pravil, že není většího blaha na světě než pracovat, pilně pracovat pro národ svůj a vésti jej po cestách umění a vědy k vrcholu vzdělanosti; dodal pak: »To-li budete činiti, bude to táž práce, jakou konali naši vznešení velikáni tohoto století, kteří národu vdechli nový život, bude to táž práce a táž láska vlastenecká«. Na jaře r. 1884 odcestoval Tyrš do Berlína — stále ještě nerozhodně bojuje vnitřní boj; cítil těžkou vlastní situaci jako bolestné dilemma, z něhož hledal východiště, aby se těžké »buď — anebo« proměnilo v možnost řešení smírného. Bál se, že takové stálé rozechvění podryje zase jeho chatrné zdraví, toužil po klidu a byl rád, nacházel-li aspoň na několik dní zapomnění v cizím prostředí berlínském a zbavoval-li se tak následků záchvatů úzkosti, které ho i tam pronásledovaly.

Těžké dilemma rozhodl Tyrš — »po mocném nitřním rozrušení« — dvěma listy, jimiž se vzdal náčelnictví Pražského Sokola i redakce časopisu »Sokol«. Datovány jsou v Praze 1. a 3. června 1884.

V poslední životní krisi Tyršově zvítězila věda — věda ve službách národa, jako v týchž službách byla Tyršova celá dřívější práce životní.

Tyršova smrt.

O deseti týdnech Tyršova života, které dělí jeho odchod z práce sokolské od smutného data 8. srpna 1884, je zachováno zpráv málo. Do sboru cvičitelského přišel Tyrš 7. června 1884, aby se osobně rozloučil. Když se koncem školního roku 1883/4 loučil se svými posluchači, říkal, že si mnoho slibuje od prázdnin, neboť prý se půjde zotavit do tyrolských Alp. Odejel asi v druhé polovici července 1884, ale hned po příjezdu psal (před 22. červencem) z Innsbrucku, že tam přijel polomrtev vedrem, a z dopisů, které posílal přátelům i své choti (byla tehdy na letním bytě v Libějicích u Vodňan), bylo viděti, že se mu tam při špatném počasí stýskalo, že si stěžoval na své zdraví, které ovšem v krátké době se podstatně zlepšiti nemohlo, a že žil v smutné náladě osamělosti a opuštěnosti. Koncem července 1884 už byl v městečku Ötzu a stěžoval si odtamtud, že je mu hůře, že nespí, že trpí podrážděním hlavy a bolestmi nohou, jež sotva vleče. »Přes nejlepší vůli nemohu toto klubko představ v hlavě rozmotat; ono ji tíží, a cokoli proti němu sám o sobě řeknu, vše mizí náhle pod práh vědomí.

Uvidíme« — píše v dopise, snad posledním, jehož teskný přípisek dává tušiti tísnivý smutek a bolestný pocit, že je opuštěn přáteli nejen místně vzdálenými, nýbrž i vnitřně odcizenými: »Pozdrav všem, kdož mne ještě znáti chtějí.«

Tyrš bydlel v Ötzu v podkrovním pokojíku v domku nedaleko hostince Tobiáše Haida, spokojuje se nábytkem jen nejnutnějším. Společníky mu byli vedle Haida i Haidův příbuzný, medik Pischel a universitní profesor a zdravotní rada z Vídně dr. Vogl — jak vypráví Jos. Scheiner. Tyrš prý konal časté vycházky i vlakem do nedalekých údolí, zvláště k jezeru Piburgskému vysoko nad Ötzem; často prý se v něm koupával a někdy i pozdě do noci se procházel po březích Aachy. Telegramem oznámil Tyrš do Prahy, že hledá podle rady »místa ještě výše položená a tichá«, protože mu patrně otevřené a slunné údolí poskytovalo málo chladu. Zašel prý až k ledovcům a pobyl tam 2 dni v chatě farářově, ale přílišná hovornost hostí jej odtamtud vypudila. Poslední dopis, psaný dr. Čížkovi, nasvědčoval tomu, že se Tyrš chtěl někam uchýlit, kde by byl zcela sám (napsal totiž: »Musím do samoty, aby to nepozorovali«). Paní Tyršová se rozhodla, že odjede za svým chotěm do Tyrol. Na její telegrafickou žádost, poslanou 6. srpna 1884, oznámil jí Tyrš telegramem, který do Prahy přišel 7. srpna odpoledne, že je v Ötzu, a jaké je spojení: Z Insbrucku do Ötzthalu vlakem a z Ötzthalu vozem; dodal pak »Telegrafuj!« Téhož dne večer —

ve čtvrtek, 7. srpna, paní Tyršová odjela do Tyrol, plna obav, v jakém tělesném i duševním stavu svého chotě najde. Cesta trvala do soboty 9. srpna dopoledne. Zatím v pátek, 8. srpna, telegrafovala Tyršovi do Ötzu jeho tchyně, paní Fügnerová, že se její dcera za ním odebrala, ale telegram ten už Tyršovi dodán býti nemohl.

Jak se při pozdějším hledání zmizelého Tyrše zjistilo, Tyrš odešel v pátek, 8. srpna, jako obyčejně na ranní procházku; k 10. hod. se vrátil, zaměnil čepici za klobouk, a zanechav v bytě svrchník i peněženku a v šatech dopis, odešel — a odtud není o Tyršovi zpráv bezpečných. Žena železničního hlídače na stanici Roppen se upamatovala, že pán, jehož poznala podle podobizny jí předložené, a jehož oblek správně popsala, čekal na stanici Roppen od půl třetí do 4 hod. 20 min. odpoledne, kdy přijel vlak; žena ta i zahradník z Roppen souhlasně vypovídali, že se na nádraží dlouho procházel, utíral si pot s čela, chvílemi si sedl a opět vstal; oběma byla nápadná žlutá barva v obličeji. Pak vsedl bez lístku do vlaku a odejel směrem k Landecku. Ještě jedno svědectví mezi mnoha zprávami zdá se pravděpodobným. Jakási žena viděla Tyrše 8. srpna po 10. hodině večer u skupiny stromů před samým Ötzem nedaleko mostu; pozdravila ho, ale on neodvětil, házel prý rukama. Pak mizejí zprávy o Tyršovi i jen pravděpodobné.

V sobotu, 9. srpna 1884, přijela paní Tyršová do Ötzu a dověděla se znepokojivou zprávu, že se

Tyrš od včerejšího dne nevrátil. Hned v neděli se vypravilo na 30 vesničanů a hledali Tyrše, ale marně. Hledalo se i dále, časopisy, okresní hejtman, četnictvo, všecko pomáhalo hledati aspoň stopu zmizelého Tyrše, ale všecko nadarmo. Ve strašné nejistotě oznámila paní Tyršová v neděli 10. srpna do Prahy, že Tyrš je od pátku nezvěstný; v úterý 12. srpna odjeli dva členové Pražského Sokola, právník Scheiner a Rixi, do Tyrol, aby se ujali pátrání; ve čtvrtek večer 14. srpna přijeli do Ötzu; den poté, 15. srpna, odjela paní Tyršová do Prahy, kamž přijela 16. srpna ráno. Oba pražští přátelé Tyršovi prožívali jen chvíle prchavých nadějí, ale hodiny i dny trapných nejistot. Tyrolské noviny i pražské listy přinášely denně zprávy o tom, jak hledání pokračuje; objevily se i zprávy, které hledání jen zdržovaly poukazem na nové možnosti — až teprve 14 dní po zmizení Tyršově všecky pochyby rozptýleny. Ve čtvrtek 21. srpna asi o 7 hod. ráno rybář Schöpf z Habichen zpozoroval nedaleko své vesnice (asi 1 km od Ötzu vzdálené) v řece Aaše plovoucí mrtvolu. V tůni u levého břehu dravé řeky zmítaly vlny tělem, narážely jím o balvany, ponořovaly je a zase vyzvedaly. Z klád a žebříků zhotovili občané z Habichen lešení a tak vynesli po šestihodinné námaze mrtvolu z řeky, o 4. hod. odpoledne ji uložili ve škole v Habichen; k večeru přišli Rixi i Scheiner, aby se přesvědčili, zda jde skutečně o mrtvolu Tyršovu. Bylo těžko ji agnoskovati; tak rozklad, zmítání dravými vlnami

a nárazy o balvany znetvořily krásné, statné tělo Tyršovo. Vlasy a stavba lebky umožnily zjistiti totožnost mrtvoly; stalo se tak úředně v pátek 22. srpna 1884. Téhož dne v 10 hod. 20 min. přišel do Prahy telegram, končící strašnou nejistotu: »Není už pochyb, mrtvola agnoskována.« S dovolením úředním dali oba přátelé vyjmouti Tyršovo srdce a převezli je do Prahy; Tyršova mrtvola pak převezena v sobotu 23. srpna na žebřinovém voze z Habichen do Ötzu a pohřbena prozatímně na čestném místě tamního hřbitova, protože převoz do Prahy nebyl v parném létě dovolen.

Teprve dne 30. října 1884 byla rakev za přítomnosti zástupců úřadů vyzvednuta, vložena v kovovou rakev a vlakem odvezena do Prahy, kamž přibyla 5. listopadu o 6. hod. večer; převezena do kaple u sv. Štěpána a tam uschována do soboty 8. listopadu. Dopoledne téhož dne byla přenesena na připravený katafalk v sokolovně. V neděli 9. listopadu 1884 o 2. hod. odpoledne konal se pak pohřeb slavný a smutný. Po řeči dr. Ed. Grégra vyneseno tělo Tyršovo z budovy, kde bydlil a z níž řídil sokolskou práci; přes sto spolků pražských s prapory a 89 jednot sokolských s 72 prapory doprovázelo Tyrše na poslední jeho cestě; 120 stejných vavřínových věnců, zastřených smutečními fábory, poslední pozdrav 120 jednot sokolských, a četné věnce i od sokolstva jinoslovanského neseny za rakví muže, jehož na poslední cestě přišla doprovoditi Praha i venkov, zástupci sokolstva i vědy. Za rakví na

polštáři nesl stříbrný věnec právník Scheiner, představitel generace druhé, která ve stopy Tyršovy měla nastoupiti. Do olšanského hrobu, v němž už 19 let tlelo tělo Tyršova druha nejvěrnějšího, do hrobu Fügnerova, pod štíhlý jehlan kamenný uloženo tělo Tyršovo. A velký druh Tyršův, člen té věčně mladé generace, k níž patřil i Tyrš, Jan Neruda, v den jeho pohřbu nazval Tyrše representantem doby současné — »té doby, za níž národ probuzený vstoupil do života praktického a poznal, že k nastávajícímu boji třeba tužiti se, třeba stejně míti vycvičeny, v plný a krásný soulad uvedeny veškeré své síly duševní i hmotné«.

*

O posledních chvílích Tyršova života zaznamenány jsou zprávy více méně neurčité, často jen dohady. Jos. Scheiner napsal, že Tyrš před příchodem své choti najal v Ötzu nový, větší byt, že ještě ve čtvrtek 7. srpna byl veselé mysli a procházel se celé odpoledne po břehu řeky s medikem Pischlem v důvěrném rozhovoru. V dopise do Prahy, který však již neodeslal a který byl nalezen později doma v jeho šatech, prý napsal, že se cítí býti spokojenějším, ač zdraví jeho nevalné jest. — O místě Tyršova skonu pak zaznamenal Scheiner, že to bylo asi nedaleko Ötzu na některé ze srázných stezek kolem skalnatého břehu řeky Aachy, kde jen odvážná noha stoupati může. Břeh se tam stává čím dále sráznějším, jest to spousta s bujným rozmarem pří-

rody rozmetených balvanů, stavících se oproti valícím se přívalům vodním. »Tam někde událo se ono hrozné neštěstí . . . tam někde za temna nočního stoupaje po srázné cestě sklouzl a řítil se v hroznou propast, v tajemný proud vod, které s příšerným hukotem pohltily jej v lůno své. Pád ten podle všech okolností musil býti náhlý, okamžitou smrt v zápětí mající.« Tak píše i zpráva »Národních listů« brzy po zmizení Tyršově: »Dle všeho zdá se, že chtěje ještě před příchodem své choti učiniti krátkou vycházku, nešťastnou náhodou zašel na nějaké místo nad bystřinou, letními bouřemi rozvodněnou a sklouznuv do vody utonul.« V témž listě vyslovil Tyršův přítel G. Eim podobnou domněnku: »Za Ötzem vede silnice, či vlastně velmi špatná úvozová cesta po strmých stráních, pod nimiž ječí divoce rozpěněná Aacha. Není hluboká, ale je to voda z ledovců — tedy velice studená, v níž nešťastnému Tyršovi asi mrtvice překazila pokus záchrany.« — Podle jiné zprávy Tyrš rád sestupoval k řece, hučící spoustami vod z ledovců, hledaje chlad, který z ní vanul. Cesty jsou tam srázné — a »jeho hlava nebyla pevná. Dříve nemíval nikdy závrať, ale v Ötzu si prý stěžoval na ustavičné hlavy bolení«. Tak myslil i Jar. Stýblo, soudě, že Tyrš sklouzl a zahynul; už dříve prý často rychle někam vylezl, zpět to tak dobře nešlo, »zejména pakli v době poslednější na větší závrať trpěl«. — V »Nár. listech« objevila se také zpráva, že Tyrš »trpěl nervosní předrážděností, která ně-

kdy takového dostoupila stupně, že nebyl pánem své vůle«. Zprávu tu však popřel J. E. Scheiner, napsav do téhož listu: »Tyrš byl v Ötzu vždy ducha svěžího a zdravého a jest co nejpřesněji dokázáno, že ani slovem ani skutkem neprojevil známku nějaké duševní choroby, jak mylně kdesi tvrzeno.. I poslední psaní, adresované paní Renatě Tyršové, které v šatech jeho doma nalezeno bylo, svědčí o úplně jasné a dobře ovládané mysli jeho. Pravda, že dr. Tyrš byl poněkud nervosně podrážděn, ale nemoc ta nedostoupila nikdy k silnému záchvatu duševnímu neb bezvědomí, bylť dr. Tyrš vždy pánem své vůle. V poslední době trpěl někdy bolením hlavy, přitom však zůstával vždy klidným a hleděl co možno novými dojmy na vše zapomenout.«

Pražští přátelé Tyršovi očekávali, že Rixi a Scheiner přivezou s sebou podrobnější zprávy, které by osvětlily poslední chvíle Tyršovy; nestalo se tak — záhada Tyršovy smrti zůstala nevysvětlena.

*

Dvaapadesátiletý život stálého ruchu a boje byl u konce. Už v polovici života, v plné síle svých 25 let, cítil Tyrš, jak »kladivo osudu stále dopadá na jeho záda«; teď dopadlo naposled. Čtvrt roku před ním odešel, stejně stíhán těžkými údery osudu, jiný představitel našeho duchovního života té doby a representant té krásné, mladé generace věčného ruchu, Bedřich Smetana. Nikdo nebyl přítomen, když za krásného májového dne stříbrná jeho hlava,

obestřená tmou těžké duševní choroby, naposled se sklonila do podušek ve smutném pokojíku pražského ústavu choromyslných. Svou hudební autobiografií zřetelně se Smetana přihlásil do generace, která dovedla milovat, pracovat, a cítíc výstrahy a volání osudu, věčným neklidem a ruchem plnila svou duši i svou dobu! Patřil k ní i Jos. Manes — jehož dílo — dílo ducha spřízněného — tak pochopit a ocenit dovedl Tyrš; odešel — zešílev — už r. 1871. Byl už mrtev Čermák i Hálek, Němcová i Sabina; žila rychle a krátce ta generace krásných lidí, jejichž srdce — podle slov Nerudových — měl národ vrhati tam, kde se nejvíc shemží nepřátelé kletí, vysekati je a zas je mrštiti dál: neboť ono chce »býti při vás do skonání světa!«

Snad ta stará báje o srdci rekově tanula na mysli Tyršovým přátelům, když do rodné země přiváželi srdce Tyršovo.

Závěr.

O Tyršově osobnosti zachovali několik svědectví jeho současníci; nejpodrobněji ji vylíčil spolupracovník Tyršův, Jos. Müller:

»Tyrš byl muž postavy prostřední, širokých ramen a mohutně vyklenutých prsou. Držení těla bylo přímé s pažemi volně svislými. Hlavu držíval pozdviženu. Chůze jeho byla rychlá a velice pružná, kroky drobné. Zrak vždy do dáli upřen, pohled přímý. Hlavu zdobil černý, hustý, vlnovitý vlas, jenž nad oběma očima nazad ustupuje, nad čelem trojhranný výběžek tvořil. Vlas svůj nosíval nazad sčesaný, takže vysoké a široké čelo zcela volné bylo. Pod čelem tím zářilo dvé hnědých očí, jichž obyčejný výraz byl přívětivý a laskavý, jež však zableskly hněvivě nad každou mrzkostí. K čelu pojil se souměrný a lehounce zahnutý nos, pod nímž a na bradě nosil krátký vous, poslednější do špičky zastřižený. Celý obličej, snědé pleti, byl výrazu mužně krásného, energického a ušlechtilého. Když promluvil, jímal mimovolně pozornost každého. Barva hlasu jeho byl zvučný, měkký, sympatický baryton, nejkrásnější to mužský hlas; mluva jeho byla obyčejně klidná a vážná, mluvil-li však u veřejnosti,

rozpoutal se proud jeho výmluvnosti jako horská bystřina a mocný zvuk jeho hlasu pronikal do nejodlehlejších koutů místnosti, strhnuv veškeré posluchačstvo. Přitom vládl řečí naší se vzácnou mistrností, bez rozpačitosti a hledanosti užíval obratů vybraných, neztráceje tím ničehož na jasnosti, úsečnosti a jadrnosti.

Chování se jeho k členstvu bylo vždy laskavé a bratrské, důvěrnějším přátelům svým přicházíval s úsměvem vstříc a lehce se předkláněje podával jim obě ruce, pak objímaje je jednou paží, tiskl je k boku svému.

Jelikož byl nepřítelem vší nucenosti a škrobenosti, tak jeho šat býval vždy volný, netísnící. Od založení Sokola nosíval (jako Fügner) po dlouhou dobu sokolskou čapku a čamaru, kolem krku černý šátek na způsob námořníků volně uvázaný, límec bílý, přeložený; prstenů a podobných věcí nemiloval a nenosíval.

Ačkoliv pěstoval všechna odvětví našeho tělocviku moderního, počítaje v to i plování, bruslení a jízdu na koni, tož přece se zvláštní zálibou se klonil k cvičením úpolnickým, jako je šerm, rohování a zápas, dílem pro bohatýrský a bojovný jejich ráz, dílem pro jejich všestrannost vzhledem k vývinu tělesnému. V době, kdy byl v plné své síle, totiž v letech šedesátých, často a rád pěstoval jsem s ním cvičení tato. Bylť vždy útočný, rány jeho při šermu a rohování byly pádné. Při zápasu, kde jsme obnažili vrchní tělo svoje, připomínal mně způsobem,

jak se na střeh stavěl, mohutně vyvinutou hrudí a svalstvem paží a ramen, živě zápasníky antické. Absolutní síla a vytrvalost jeho byly veliké. Pevně, jako strom v kořenech svých, stál na střehu zápasnickém a přes nápon všech sil nemohl jsem s ním hnouti. Použiv každého odkrytu, dorážel útoky bleskurychlými na soka svého, a když po malé půl hodině skončil zápas, v němž obyčejně Tyrš, povaliv mne, zůstal přeborníkem, tu řinuly se proudy potu s našich plecí, se svalstvem naduřelým a těžce oddychujíce, ulehli jsme vedle sebe na žíňovku. — Neunavnost jeho na výletech byla všeobecně známa; za jeho vedení často 8—9 hodin denně uraziti musel Sokol Pražský v parnu aneb chladu, za žízně a hladu. Na vůdci nepozoroval však nikdo únavy nějaké.

Letora Tyršova byla převážně cholerická. Rozvažoval zrale, promyslil vše do nejmenších podrobností, ale pak sledoval vytknutý cíl svůj s veškerou pevností, rázností, neunavností a vytrvalostí až do úplného jeho provedení. Tato důkladnost jeví se také ve všech literárních pracích jeho, všude jest předmět, o němž pojednává, ve směru, jejž si byl vytknul, probrán a vyčerpán. Tato stránka povahy jeho zobrazí se, jak se mi zdá, též v písmě jeho. Jest drobné, jako byl jeho krok; avšak pevné, kolmě postavené. Pracoval neochable také v době, kdy povšechné poměry ve vlasti naší na jiné jako uspávající mluno působily. Při tom všem byl se svou činností zřídka kdy spokojen; vše, co vykonal, zdálo

se mu nedostatečným; neunavně domáhal se zdokonalení a zvelebení věci naší. Jak k sobě samému byl přísný, tak k jiným byl shovívaý, ni slovem nikomu neublíživ. Bylť jako Fügner při vší své ráznosti pln soucitu a dobroty; chyby a poklesky vytýkal s největší šetrností a jemností, nenávidě nikdy člověka, leč jen skutek jeho.

Skromný jako Fügner odmítal všelikou oslavu své osoby. Nikdy nemluvil o rozsáhlých svých vědomostech, nikomu nedával najevo svou převahu duševní, nikdy a nikde netlačil se v popředí. Jemu šlo vždy jen o věc, jíž se zasvětil, osobu svou za nic nepokládaje. Ještě méně platily mu statky hmotné; cenilť jich jen jako prostředků k uskutečnění dobra.«

Müllerovo vylíčení Tyršovy osobnosti potvrzují a doplňují současníci jiní. Tak Frant. Zákrejs píše mimo jiné i o jazykových znalostech Tyršových: »Pěstoval několik jazyků, jmenovitě též angličtinu, franštinu, italštinu a ruštinu« (s angličtinou prý se obeznámil poněkud již za studentských dob, francouzštině, italštině a ruštině prý se učil ještě v posledních 10 letech s velkou pilností; první zpěv Danteovy »Božské komedie« prý uměl zpaměti); vzpomíná dále, jak si Tyrš vážil mnohostrannosti českého jazyka, jak se cvičil ve slohu, snažil se ve svém slohu »nejen spojovati snadnost a plynnost s mužnou silou a s mladistvým vzletem, nýbrž též o to, aby zejména vždy užil nejpřípadnějšího slova pro každý zvláštní pojem«. Zákrejs potvrzuje, že Tyrš byl i ve způsobu projevů umírněný a skromný:

»Hovořil o věcech sebe hlubších mírně, jemně, bez afektovanosti a precisnosti, nenadýmal se, neobracel očí k nebi, nechytal všetečně neb posměšně za slova. Byl na své vědění skromný. Dosáhl své vědecké výše netoliko kritickým duchem svým, ale neúmornou neunaveností a nepřekonatelnou důkladností. Vždy studoval, vždy přemýšlel, v jinošství, v mužném věku, vždy a všude. Věřil jen, o čem se sám přesvědčil. Cizí nauky žádostivě a vděčně přijímal a uvažoval, avšak povždy rozhodl u něho vlastní přezkum, vlastní názor. V tom si zůstal i v pokročilejším věku důsledný ... Přestav býti studentem, neoddal se Tyrš chlebařství, nepřestal studovati, zkoumati, badati, skepticky metakritisovati a dále stavěti.«

Přátelé Tyršovi, jimž dal hlouběji nahlédnouti do své duše, viděli v ní i sklon k pesimismu, který Tyrš přemáhal; i Zákrejs tvrdí, že Tyrš byl »ne sice pesimistou, ale rozhodným malistou«. Základní, melancholický prvek duševní, který přecházel v nadšení, nebyl u Tyrše prvkem neplodným; dodával však osobnosti Tyršově ráz hluboké vážnosti. Snad líčil v povaze Čermákově do jisté míry povahu sobě příbuznou, když o ní napsal: »On byl netoliko již z let mladistvých mnohostranně a jemně vzdělaný duch, on po celý život svůj vědomosti své bedlivě rozšiřoval; i zábavy jeho v souhlase s tím byly způsobu ušlechtilého a prospěšného. On bral živý podíl v pokroku společnosti lidské a ve všech velkých vymoženostech vědy a ducha moderního, on sledoval

s napjatým interesem průběh politický. Základní nálada jeho byla, jak snad u všech duchů hlubších, spíše dumná než bodrá, avšak nikdy neztratil důvěry v pokrok lidstva, vždy doufal v dobrý osud člověčenstva. Bylť hlavou naskrze jasnou, nepředpojatou, i důvodům protivníka povždy přístupnou.«

V lidské tváři Tyršově zanechal život nejeden rys bolestný; dílo Tyršovo však je plod jasné hlavy a při tom dobrého srdce; je to dílo muže, jenž dovedl sebe přemáhati, sebe zapomínati, aby se mohl cele věnovati národu a lidstvu.

Prameny.

PRAMENY, JICHŽ UŽITO K TYRŠOVU ŽIVOTOPISU:

A) Rukopisné:

1. Tyršův vlastní životopis ve třech versích, obsahově téměř shodných, ale v datování ne všude spolehlivý. Vznikl jako »Curriculum vitae«, přikládané k žádostem o habilitaci teprve v letech 1879—1881. Česká verse otištěna v Čenského vzpomínkách (v »Osvětě« 1884) a v »Sokole« 1899 (»Běh mého života«).
2. Tyršova korespondence, pokud mi byla přístupna z archivu Sokola Pražského, z Národního musea, z vlastnictví Mg. Ph. Helceleta z Brna i jiných jednotlivců a jednot sokolských.
3. Akta o Tyršově habilitaci, uložená v archivu vídeňského min. kultu a vyučování a v archivu pražské university.
4. Rukopisné doklady o životě a činnosti Tyršově v archivu Sokola Pražského, zprávy o slavnostech, veř. cvičeních, o hledání zmizelého Tyrše atd.
5. Zápisy cvičitelského sboru (od r. 1866) a výboru Sokola Pražského, o schůzích redakce časopisu »Sokol«, o schůzích měsíčních i o jiné činnosti spolkové, z archivu Sokola Pražského.
6. »Adversáře« Tyršovy, t. j. jeho zápisníky z let 1862 až 1884.
7. Z Tyršovy pozůstalosti, uložené u pí R. Tyršové, čerpali Zákrejs, dr. Ludvíkovský, Jos. Bartoš, Domorázek a jiní. Z jejich prací použito zde dat životopisných.

Biografické údaje bylo nutno hledati i v jednatelských zprávách, zápisech a jubilejních publikacích »Hlaholu«, »Umělecké besedy« a »Svatoboru«; pro počátky Sokola důležitá jubilejní publikace německého tělocvičného spolku pražského z roku 1912.

B) Zprávy z časopisů:

1. První Tyršův životopis vyšel roku 1868 ve »Světozoru«; autor podepsán není. Je dost nepřesný.
2. »Národní listy« (i jiné listy, »Pokrok«) přinášely zprávy o Tyršově činnosti sokolské a politické. Zejména r. 1882 o »slavnosti jubilejní« a r. 1884 po smrti Tyršově. Tyrš byl jejich uměleckým referentem od roku 1880.
3. »Osvěta«, do níž Tyrš psal pojednání o umění, přinesla roku 1884 vzpomínkovou úvahu setníka Ferd. Čenského o Tyršovi a Zákrejsovy »Upomínky na Miroslava Tyrše«.
4. »Ruch« téhož roku nekrolog K. B. Mádla.
5. Posmrtné vzpomínky přinesly i »Kolínské noviny« a jiné listy krajinské, ale málo údajů odjinud neznámých.
6. Časopis »Sokol«, hlavně z let, pokud byl Tyršem redigován, pak ročník 1899; odborné studie (o názvosloví, soustavě atd.), ovšem i ročníky ostatní; tu a tam i články o Tyršově životě.
7. »Sokolský vzdělavatel«, roč. I./II., tu zejména počátek práce prof. Zemana, z části přednesené i ve školách ČOS. o Tyršovi.

C) *Z knih:*

1. Nejdůležitější životopis, na němž se většina dosavadních životopisů Tyršových zakládá, napsal dr. Ed. Grégr v »Památníku Sokola Pražského« z roku 1883. Je tam velmi mnoho látky k Tyršovu životopisu i v článcích a zprávách jiných. Dokud nejsou zpracovány dějiny sokolstva, je kniha ta pramenem nejobsáhlejším.
2. »Dr. Mir. Tyrš«, souhrn několika statí o Tyršovi, vydán Sokolem Pražským r. 1884. Dr. Grégr tam přetiskl — s některými změnami — Tyršův životopis z »Památníku«.
4. 12 svazků »Tyršova sborníku«.
5. Tyršovy spisy, pokud vyšly v »Archivu sokolském«, I.—III., v Scheinerových »Úvahách a řečech dra Mir. Tyrše« a »Spisech tělocvičných« — i ve 2 svazcích »Úvah a pojednání o umění výtvarném«.
6. Jos. Bartoše »Miroslav Tyrš« ve »Zlatorohu«, 1930, 2. vydání, kdež je i nejúplnější literatura.

Obsah.

L. JANDÁSEK

ŽIVOT DR. MIROSLAVA TYRŠE

VYŠLO V BŘEZNU 1932 JAKO I. SVAZEK TYRŠOVY KNIHOVNY, JIŽ ŘÍDÍ LAD. JANDÁSEK A VYDÁVÁ NAKLADATELSTVÍ MOR. LEGIONÁŘE V BRNĚ

VYTISKLA KNIHTISKÁRNA POKORNÝ A SPOL. V BRNĚ